

ETAPES I CONTINGUTS DE LA FORMACIÓ ESPIRITUAL I ACADÈMICA DELS FRAMENORS CAPUTXINS DE CATALUNYA DES DE LA FUNDACIÓ A L'EXCLAUSTRACIÓ (anys 1578-1835)

Valentí SERRA DE MANRESA

Original rebut: 27/09/2011
Data d'acceptació: 15/03/2012

Adreça: Caputxins de Sarrià
Cardenal Vives i Tutó, 16
08034 BARCELONA
E-mail: frvalentiserra@terra.es

Resum

L'article analitza, amb documentació d'arxiu i amb fonts impreses poc conegudes, els mètodes de formació espiritual i d'instrucció acadèmica que anaren adoptant els framenors caputxins de Catalunya, des de la seva arribada a Catalunya l'any 1578 fins a l'exclaustració de 1835. L'autor presta una especial atenció als continguts dels estudis de filosofia i teologia impartits en els escolasticats que l'orde tenia establerts a Catalunya i a Mallorca, amb referències al professorat, a les biblioteques, a les *Summae* i manuals d'estudi emprats pels joves caputxins en formació; sobretot, l'article es fixa en la incidència dels *novatores* del segle XVIII en l'incipient procés de renovació dels estudis de filosofia i teologia que havia començat en la Catalunya setcentista.

Paraules clau: Escolàstica, caputxins, estudis eclesiàstics, *novatores*, eclecticisme.

Abstract

A contribution to the history of theology in Catalonia. With supporting documentary archives and little known printed sources, the article analyses the methods of spiritual training and academic instruction that were adopted by the Capuchin Friars Minor in Catalonia from their arrival in Catalonia in 1578 to

their exclaustation in 1835. The author pays particular attention to the contents of the philosophical and theological studies taught in the scholasticates that the order had established in Catalonia and Majorca. Reference is made to the teaching staff, the libraries, the Summae and the textbooks used by the young Capuchins in training. Above all, the article concentrates on the involvement of the novatores of the 18th cent. in the early stages of the process of renewal in philosophical and theological studies, a process that had started in Catalonia in the 17th cent.

Keywords: *Escolasticism, capuchins, ecclesiastical studies, novatores, eclecticism.*

INTRODUCCIÓ

En aquesta primera part de l'article oferim una aproximació als mètodes de formació espiritual i d'instrucció religiosa emprats pels frares durant el període de la iniciació i formació dels candidats a la vida caputxina. Abans d'oferir una anàlisi de l'evolució dels estudis en la vida institucional dels caputxins de Catalunya, i que tractarem en els apartats que segueixen i que articulen aquest article, volem assenyalar seguidament algunes característiques de la formació espiritual impartida pels formadors.

1. LA FORMACIÓ ESPIRITUAL DELS CANDIDATS A LA VIDA CAPUTXINA EN EL TEMPS DE NOVICIAT

De bell antuvi cal assenyalar que tots els candidats, o postulants, que demanaven d'ingressar a la vida caputxina eren sotmesos a unes acurades i minucioses *informacions* a través de les anomenades *Lletres de Comissió*.¹ Amb aquestes informacions cada postulant que volia entrar a l'orde caputxí era investigat sobre el seu origen familiar tal com ho registra la documentació: «que sia limpio en tot grau de jueus, moros, heretges o christians nous, que sia de bons costums, que no sia des[h]onrat o infamat en

1. Aquestes informacions es practicaren fins a les exclaustracions del segle XIX; vegeu a l'APCC, *Ordenaciones para el Noviciado de los Padres Capuchinos de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña hechas por los RR. PP. Provincial y Difinidores en el Convento de Barcelona a 21 de Junio de 1813*, núm. 2: «Antes de llamar a algún Pretendiente para vestirle el santo hábito cuidará el P. Guardián de tomar las informaciones correspondientes comisionando a algún Religioso zeloso del honor y decoro de la Religión». Al llarg de l'article fem l'abreviatura APCC per a referir-nos a l'Arxiu Provincial dels Caputxins (Sarrià, Barcelona).

algun tribunal, o sia estat esclau de galera[s]»,² és a dir, tots els postulants calia que tinguessin bona fama i, també, que gaudissin de l'anomenada *puresa de sang*,³ fent una interpretació del capítol segon de la Regla franciscana on es demana que: «Si algunos quisiesen tomar esta vida y vinieren a nuestros Frailes, envíenlos a sus Ministros Provinciales, a los cuales solamente, y no a otros, se conceda licencia de recibir Frailes. Mas los Ministros con diligencia los examinen de la Fe católica y eclesiásticos Sacramentos.»⁴

En les constitucions dels framenors caputxins, a més de la bona fama, exigien també bona salut als candidats i que aquests no fossin necessaris a llur casa per a atendre els parents pròxims. Ho assenyala, d'una manera molt clara, el P. Jaume de Granollers en una còpia que l'any 1792 efectuà per a ús personal del text de les constitucions de 1643 puix que, a finals del segle XVIII, ja devien ser força escassos els exemplars estampats⁵ i, per això, començaren a circular còpies manuscrites amb el text de les constitucions caputxines:

Que sean de buena fama [...] Quien huviesse sido avergonçado o públicamente açotado, o cometido algún delito escandaloso como libelo infamatorio, traición o semejante, no sea recibido. Quien tuviere Padre o Madre o hijos tan pobres que sin él no puedan vivir, no sean recibidos [...] Los infeccionados de lepra, gota coral, mal francés o de otra qualquiera enfermedad contagiosa o incurable no sean recibidos.⁶

2. BUB, Ms. 1344, *Explicació de la Regla de Ntre. P. S. Francesch*, f. 141 r. Emprem BUB per a indicar la Biblioteca Universitària de Barcelona.
3. Vegeu a la secció de manuscrits de la BUB, Ms. 2011, *Expedientes de limpieza de sangre de la orden de padres capuchinos de Cataluña*, (anys 1758-1803); *Ibid.*, Ms. 1698, *Archivo de Padres Capuchinos. Informaciones de jóvenes pretendientes para ser admitidos a la Religión*, (anys 1827-1834).
4. BHC, *Regla y Testamento del Seráfico Padre S. Francisco con las Constituciones de los Frailes Menores Capuchinos*, Roma 1910, p. 10: «De los que quieren tomar esta vida, y en qué manera deben ser recibidos». Al llarg de l'article emprem BHC per a referir-nos a la Biblioteca Hispano-Caputxina (Sarrià, Barcelona).
5. BHC, *Constituciones de los Frayles Menores Capuchinos de San Francisco, aprobadas y confirmadas por nuestro muy Santo Padre el Papa Urbano VIII. Traducidas de lengua italiana en castellano*, Madrid: Por Carlos Sánchez 1644.
6. BUB, Ms 1862, *Constituciones de los Frayles Menores Capuchinos de Nuestro Seráfico Padre Sant Francisco*, ff. 8-9.

Els mestres de novicis⁷ eren els encarregats d'introduir i de formar adientment en la vida, tradicions caputxines, costums i carisma franciscà⁸ als joves candidats abans de professar la Regla de sant Francesc.⁹ Els novicis, sota el guiatge del mestre, eren instruïts en l'espiritualitat,¹⁰ en la pràctica de la meditació i de l'oració mental.¹¹ De totes aquestes instruccions espirituals se'n

7. Alguns mestres de novicis editaren les instruccions que donaven als joves candidats a la vida religiosa. Per exemple, Josep de Rafelbunyol, de la província caputxina de València, escriví el manual titulat: *Instrucción sencilla y práctica de un novicio capuchino, para que en el camino espiritual haga con seguridad y suavidad, las jornadas de la perfección. Compuesto por el R. P. Fray Joseph de Rafelbuñol, Ex-Lector y Maestro de Novicios en el Convento de Santa María Magdalena de Menores Capuchinos de N. S. P. S. Francisco de la Provincia de Valencia*. Valencia: Por Joseph y Thomás de Orga 1783. Semblantment, els caputxins de Catalunya editaren també els ensenyaments que donaven als novicis. El manual més emprat abans de l'exclaustració era el titulat: *Noviciat de PP. Caputxins de Catalunya, ó sia Fonament de perfecció*. Barcelona: Per Garriga y Aguasvivas 1828. Ran de la restauració els frares catalans editaren (i adaptaren) a cura del P. Miquel d'Esplugues, el text de la *Sum[m]a Espiritual de les coses que més necessita saber y practicar un novici per iniciarse en la perfecció religiosa en l'Ordre de Menors Caputxins, dedicada á la Mare de Déu de la Perseverancia, patrona del noviciat*. Barcelona: Imp. Subirana 1909.
8. El franciscanisme dels caputxins fou especialment vindicat en les obres apologetiques de MARTÍN DE TORRECILLA, *Apologema, espejo y excelencias de la Seráfica Religión de Menores Capuchinos, purificadas en el crisol de la verdad de las escorias de la contradicción*, Torí 1673, 1-41: «Qüestión primera: si los Padres Capuchinos son verdaderos Hijos de San Francisco, y de su verdadera y nunca interrumpida Línea».
9. BUB, Ms. 1344, *Explicació de la Regla de Ntre. P. S. Francesch*, ff. 141-197. Els caputxins de Catalunya comptaren, a més, amb bons comentaris estampats com, per exemple, el que preparà el P. Bonaventura de Vic; vegeu a la BHC, *Explicación de los preceptos, amonestaciones y libertades, que se contienen en los doce capítulos de la Regla de N. S. P. S. Francisco; para instrucción principalmente de la Juventud de los Frayles Menores Capuchinos de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña. Ordenada en forma de diálogo por un Hijo de la misma Orden y Provincia*, Tarragona: Por Pedro Canals 1799.
10. Per a la instrucció adient dels novicis solien guiar-se amb les *Opere del Padre Fr. Gaetano Maria da Bergamo cappuccino, distribuite in dodici tomi*. Roma: Stamperia di Arcangelo Casaletti 1779. Les primeres generacions caputxines solien seguir; però, les obres espirituals de Maties Bellintanni de Salò; vegeu a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 32: «Mattiae Bellintani, Spirituales introductiones, Venetiis 1588». A propòsit de l'espiritualitat dels frares que implantaren l'orde caputxí a Catalunya, vegeu BASILI DE RUBÍ, «Espiritualidad de los religiosos fundadores de la provincia capuchina de Cataluña», *Estudios Franciscanos [= EstFr]* 79 (1978) 21-62. Al llarg de l'article emprem BAVat per a referir-nos a la Biblioteca Apostòlica Vaticana.
11. Durant tot el segle XVIII, i fins a l'exclaustració de 1835, solien seguir les obres de BONAVENTURA DE MANRESA, *Enseñanza práctica de la vida espiritual. Recogida de los Santos Padres y Doctores señalados en espíritu. Villafranca del Penadés*: Por Francisco Vilalta, s.d.; *Colección de meditaciones para la práctica de la oración mental*. Su autor; el R. P. Fr. Buenaventura de Manresa, *Difinidor de la Orden de Menores Capuchinos en la Provincia de Cataluña*. Villafranca del Penadés: Por Francisco Vilalta, Impresor y Librero, s.d. També fou força utilitzada l'obra que escriví el mestre de novicis del convent de Taraçona, PERE D'ALIAGA, *Modo de bien obrar*,

conserven textos inèdits procedents del noviciat de santa Eulàlia de Sarrià.¹² Durant el període de noviciat s'explicaven les cerimònies pròpies de l'orde¹³ i també, és clar, els costums litúrgics caputxins,¹⁴ principalment s'ensenyava com captenir-se a l'església i al cor.¹⁵ A més, s'explicava com realitzar la recitació coral de l'ofici diví,¹⁶ entre moltes altres coses i costums de la vida caputxina. Abans de professar la Regla franciscana els novicis havien de passar una sèrie de votacions efectuades pels membres de la comunitat on hi havia establert el noviciat, per tal d'aclarir si els novicis podien ser admesos, o no, a la professió religiosa.¹⁷ El noviciat dels caputxins de Catalunya era ubicat al convent de Santa Eulàlia de Sarrià,¹⁸ tot i que també, ocasionalment, hi

---

practicado en el día del capuchino, Saragossa 1684; especialment el capítol 7: «De el modo de hazer oración mental».

12. BUB, Ms. 1117, *Disciplina o ensenyansa regular dels caputxins*, f. 11 i ss: «De la oració mental»; f. 21 i ss: «De la oració mística. Què cosa és».
13. BHC, *Espejo ceremonial seráfico para instrucción de la juventud de Menores Capuchinos de N. S. P. S. Francisco de la Santa Provincia de Cathaluña [...] Compuesto por el P. Fr. Athanasio de Barcelona*. Barcelona: Por Rafael Figueró 1716.
14. BPCSar, *De Sacris Ritibus iuxta Romanam Regulam usi Fratrum Minorum S. Francisci, qui vulgo Capuccini nuncupantur accommodatis [...] Fr. Ioannis Mariae de Noto eorumdem fratrum Generalis Ministri in lucem edita*. Neapoli: Typis Scorigianis 1626; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de Mataró. Vegeu a la BHC, *Manual para las funciones eclesiásticas que acostumbra los Frayles Menores de N. P. S. Francisco llamados Capuchinos en la Provincia de Cathaluña*. Barcelona: Por Bernardo Pla, s.d. En el període de la restauració es publicà un ceremonial per a tot l'orde caputxí; vegeu a la BHC, *Caeremoniale Romano-Seraphicum ad specialem usum FF. Minorum S. Francisci Capuccinorum*. Romae: Typis Vaticanis 1892. Al llarg de l'article emprem BPCSar per a referir-nos a la Biblioteca Provincial dels Caputxins de Sarrià.
15. BUB, Ms. 1117, *Disciplina o ensenyansa regular dels caputxins*, f. 4r: «Cerimònia per entrar al cor. Al cor si té d'entrar ab una gran reverència y fe de la Divina presència».
16. BHC, *Horae Diurnae Breviarii Romani. Ad usum Fratrum Minorum Sancti Francisci Capuccinorum et Monialium ejusdem Ordinis*, Venetiis 1805, p. v-vi: «Decreta Generalia circa Rubricas».
17. APCC, *Ordenaciones para el Noviciado de los Padres Capuchinos de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña*, núm. 7: «Como [que] ningún Novicio pueda ser recibido a la profesión sin el parecer y voto de la mayor parte de la Comunidad [...] El día que el Novicio cumpla los meses ya dichos [cuarto, octavo y décimo] el P. Guardián convocará a los Religiosos, y en presencia de todos el P. Maestro sea el primero que hable y diga con toda claridad lo que conozca [...] Se procederá a la votación secreta pasando habas y garbanzos». A guisa de complement, vegeu també a l'APCC, *Disertación sobre lo que debe observarse en el presente estado de la Provincia para dar lícitamente el frayle profeso su voto al Novicio para la profesión*, s.d.
18. APCC, *Llibre de Recepcions al Noviciat de Menors Caputxins de Catalunya en lo Convent de Sta. Eulària de Sarrià*, (anys 1771-1834).

hagueren noviciats establerts als convents de Figueres¹⁹ i Valls i, l'any 1830, poc temps abans de l'exclaustració, s'obrí un noviciat a Calella.²⁰

En efecte, el capítol provincial de 1827, davant la crisi produïda en l'observança després de la guerra napoleònica i del període constitucional, determinà d'obrir un convent de recés a Calella-Pineda, en el convent de Dues-Viles, que des de 1830 comptà amb la facultat de rebre novicis i «l'any següent s'hi muntà un noviciat tot igual al de Sarrià».²¹

Consta en la documentació que en els inicis fundacionals de la vida caputxina a Catalunya, abans de l'abolició l'any 1584 de la vida eremítica pels decrets dels concilis tarraconenses, es reberen alguns novicis als eremitoris de Valls on, per exemple, l'any 1579 hi vestí l'hàbit fra Mateu de Barbastre. Allí fra Llorenç d'Osca, anomenat *El vell*, hi féu de mestre de novicis.²² Per tal d'atendre les vocacions provinents del nord de Catalunya s'erigí un noviciat a la població de Figueres.²³ Durant el període de l'exclaustració els novicis es rebien La Antigua (Guatemala), i, ran de la restauració, el noviciat s'establí al convent d'Arenys de Mar (1863-1915) i, després, a Manresa (1915-1936).

Es conserven diverses edicions d'un petit manual d'instrucció a la vida caputxina (ca. 1615), atribuït al P. Andreu de Seva,²⁴ destinat als novicis que havien de professar en la província caputxina de Catalunya. Aquest llibret comptà amb diverses edicions estampades abans de l'exclaustració, que aparegueren amb el títol d'*Epíleg* o *Fonament de perfecció*,²⁵ on s'ensenyava a cada

19. ACA, *Monacals-Universitat* (Vol. 271), *Llibre de professions i protestes [del Convent de Figueres]*, anys 1592-1688. Emprem ACA per a referir-nos a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona).

20. APCC, *Nota de los Religiosos vestidos en este Noviciado de Santa María de Socós o de Cervellón de las Dos Villas de Pineda y Calella, desde su instalación en el año 1831*.

21. BASILI DE RUBÍ, *Els caputxins a la Barcelona a la Barcelona del segle XVIII*, Barcelona 1984, 633.

22. Id., *Un segle de vida caputxina a Catalunya, 1564-1664*, Barcelona 1978, 77.

23. Id., *Els caputxins a la Barcelona* p. 633: «La casa-noviciat es mantingué sempre, des de la fundació o primera entrada dels caputxins a la Península, en el Convent del Desert de Sarrià, o Convent de Santa Eulàlia; a la fi del segle XVI s'obrí un noviciat a Figueres per atendre principalment les vocacions de Catalunya-Nord. Fou clausurat en predre el Rosselló».

24. Cf. Id., «Espiritualidad de los religiosos fundadores de la Provincia capuchina de Cataluña», *EstFr* 79 (1978) 54-55: «Andrés Sala de Seva [...] A este virtuoso, ejemplar y sabio religioso atribuimos la *Summa de perfecció* en 21 punts [...] Esta *Summa de perfecció* ha tenido en la Provincia múltiples y variadas versiones, cual más esclarecida y enjundiosa, la última, de 1909, ampliada, elaborada y editada por el sabio y prudente religioso padre Miguel de Esplugas, entonces provincial».

25. BHC, *Sum[m]a o Epílogo breu, de las cosas más necessàries que ha de saber la persona Religiosa per a fer bé lo que fa. Y se dedica a Maria Santíssima N. S. de la Perseverancia*. Barcelona: Estampa de Joan Piferrer 1727; *Sum[m]a o Epílogo breu, de las cosas necessàries que ha de saber la persona per a fer bé lo que ha de obrar. Y se dedica a Maria Santíssima N. S. de la Perseverancia*, Barcelona: Estampa dels Hereus de la Viuda Pla 1833; *Noviciat de PP. Caputxins de Catalunya, o sia fonament de perfecció*, Barcelona: Per Garriga y Aguasvivas 1828.

novici: «de com se ha de llevar a Matinas y preparar per lo Offici [diví]»; el «modo de oferir las obras»; el «modo de examinar la conciencia y confessarse» i, sobretot, s'explicava la manera de procedir durant l'oració mental o contemplativa,²⁶ la qual és descrita com l'oració més excel·lent: «en una vista [= contemplació] senzilla, suau y quieta de la veritat eterna sens varietat de discursos, mirada simplement ab admiració, goig o altre afecte».²⁷ En els anys previs a l'exclaustració, i per tal d'afavorir la vida interior i l'experiència contemplativa, fou força ben acollit entre els caputxins hispans l'obra titulada *La margarita preciosa* del P. Agustí de Zamora.²⁸

En el període de represa de la vida caputxina, ran del XLV capítol general celebrat a Roma l'any 1887 es disposà que, seguint la tradició de l'orde, els mestres de novicis havien de ser ben instruïts en la teologia de la vida religiosa, en teologia pràctica (moral i canònica) i, sobretot, ser religiosos de vida molt austera i exemplar:

Los Maestros de Novicios sean varones graves, piadosos, pródigos y discretos, aventajados en doctrina y ejemplo de su anterior vida, dados a la oración y a las obras de mortificación, llenos de prudencia y caridad, e instruidos en ciencia, singularmente canónico-regular y Teología moral.²⁹

Pel que fa a la instrucció de caire més espiritual i devocional, els formadors seguien els textos dels principals mestres caputxins de la vida espiritual.³⁰ A més, en el període del noviciat els candidats a la vida caputxina també eren introduïts en les devocions pròpies de l'orde de framenors caputxins com ara la devoció a Maria Immaculada,³¹ les Quaranta Hores, el Santís-

26. BHC, *Sum[m]a o Epílogo breu*, Barcelona 1727, 54-70: «De la oració mental [...] La quietut y sossiego interior consisteix en apartar de nosaltres tot género de pensamientos de las cosas y cuydados terrenos, dels quals ha d'estar tan desocupada l'Ànima, com si no tingués altra cosa que sinó Oració y no [h]agués de eixir may d'ella».

27. BHC, *Noviciat de PP. caputxins de Catalunya*, Barcelona 1828, 28-29: «Contemplació».

28. BHC, *La margarita preciosa del corazón humano. Sus excelencias y las finezas de Dios Nuestro Señor con él [...] Por el R. P. Fray Agustín de Zamora*. Madrid, Por Francisco Sanz, 1778.

29. Cf. BERNAT D'ANDERMATT, *Ordenaciones del Capítulo General LXV*, Roma 1887, p. 13, núm. 8. Sobre la vida i projecció del P. Andermatt, vegeu HILARIN FELDER, *Ministro generale e arcivescovo. Bernard Christen da Andermatt e il rinnovamento dell'Ordine dei Cappuccini*. Roma: Istituto Storico dei Cappuccini 2010.

30. BPCSar, *Parte Seconda de Ragionamenti a Novitii di Fra Francesco da Sestri, Minore Capuccino. Per accenderli all'amore della perfettione*. Genova: Nella Stamperia d'Anton Giorgio Franchelli 1685.

31. BUB, *Brevis ac perlucida Devotio Immaculae Conceptionis B. Virginis [...] Opusculum posthumum R. P. Pauli a Sarria, Fratrum Minorum S. P. N. Francisci Capuccinorum Cathaloniae*. Barcinone: Typ. Antonii Lacavalleria 1657.

sim Nom de Jesús, el Via Crucis i la Corona franciscana. A partir de la segona meitat del segle XVIII es fomentà, també, el pessebrisme i la devoció a la Divina Pastora, advocació mariana que fou declarada l'any 1763 patrona de les missions caputxines de Catalunya.

Els aspectes més peculiars, o característics, de la vida caputxina els trobem exposats en les pàgines de l'obra titulada *Espejo Ceremonial Seráfico*³² que l'any 1716 publicà el P. Atanasi de Barcelona, esdevenint el llibre bàsic de formació dels candidats a la vida caputxina durant tot el segle XVIII i fins a la supressió o exclaustració de 1835. En aquest cerimonial els novicis hi aprenien, per exemple: «el modo de hazer las penitencias; del modo que se han de portar los religiosos en el trabajo de manos; de como se han de fregar los platos; del modo de barrer la casa; de la colada y del modo de lavar la ropa; de como se han de portar los Religiosos en los espulgadores; de como se han de hablar y tratar entre si los Religiosos; de la urbanidad que deben guardar los Religiosos.»³³ A través de les detallades instruccions aportades pel llibre *Espejo Ceremonial Seráfico* els novicis assimilaven d'una manera uniforme la manera de realitzar les activitats quotidianes conventuals en perfecta uniformitat, car això és el que en definitiva es proposava l'any 1716 l'autor del cerimonial. Aquest cerimonial gaudí d'una gran incidència i fou escrit en un context on, per influx dels costums nobiliaris i regis, la captinença dels religiosos s'havia ritualitzat en grau excessiu. En efecte, a les ratlles introductòries del cerimonial a ús dels caputxins catalans hi llegim que:

El motivo de escribir esta Obra, fue el que en esta Santa Provincia de capuchinos se reconociese en todas sus ceremonias [tant les litúrgiques com les quotidianes], una religiosíssima uniformidad [...] deseando establecer en toda nuestra Provincia una Santa Uniformidad, que es el decoro y la hermosura de las comunidades religiosas, y con que viene a imitarse la uniformidad [que] se halla entre los Bienaventurados en la Gloria.³⁴

Les altres províncies caputxines d'Europa també disposaren d'aquests manuals per a la instrucció dels joves caputxins com, per exemple, el que

32. Cf. ATANASI DE BARCELONA, *Espejo Ceremonial Seráfico para instrucción de la Juventud de Menores Capuchinos de N. S. P. S. Francisco de la Santa Provincia de Cathaluña*. Barcelona: Imp. Figueró 1716. El subtítol de l'obra és prou indicatiu de les preocupacions dels formadors de les vocacions d'aquells anys: «Dividido en dos partes y son: I. Trata de las Ceremonias Sagradas y Culto Divino; II. [Trata] de las Ceremonias Políticas, Regulares y Domésticas».

33. Cf. ATANASI DE BARCELONA, *Espejo Ceremonial Seráfico*, Barcelona 1716, 27, 39, 40, 42, 43, 46, 68 i 75.

34. *Ibíd.*, *Introd.*, ff. 6 i 8.

escriví el P. Mateu d'Anguiano per als caputxins de Castella;³⁵ un text, aquest, que incidí força en els continguts del manual del P. Atanasi de Barcelona tal com es pot observar, per exemple, en la descripció de la manera comportar-se els religiosos a taula:

En el comer no mascando como bestia, o cerdo<so>, ni con la voracidad que suelen los alanos (y por ser notable grosseria, y ser acción más propia de un gañán, que de un Religioso, partir el pan sin cuchillo, y en muchas y crecidas partes; comer a dos carrillos y a dos manos, roer los huesos, sacarles con estrépito voraz la caña, chupándolos o golpeando sobre la mesa para ello; morder el pan y de las demás viandas sin partirlas en pedaços menudos, y hablar con el bocado en la boca) se debe evitar cuanto sea posible; y de la misma suerte, por la misma causa, el sorber a grandes tragos el caldo, llenar de sopas migadas la escudilla hasta rebo-sar.³⁶

S'ha de posar en relleu, però, que en els primers decennis de la vida caputxina en la Catalunya del segle XVII ja s'havien donat als religiosos instruccions força detallades d'urbanitat³⁷ i, també, sobre la manera correcta i uniforme de captenir-se a taula,³⁸ tal com es llegeix en alguns dels apunts dels mestres de novicis del convent de Santa Eulàlia de Sarrià:

Antes de entrar en matèria del Refetor, aont és lloch de menjar (actió comuna ab las bèstias) és menester estar molt advertits de no obrar com ellas, ço és moguts del sol apetit natural [...] Procuren de mastegar bé y no estar abocats sobre la taula. Lo

35. BHC, *Disciplina religiosa de los menores capuchinos de Nuestro Seráfico Padre San Francisco, para educación de la juventud de esta Santa Provincia de la Encarnación de las dos Castillas. Compuesta por el P. Fr. Matheo de Anguiano*. Madrid: Por Juan García Infanzón 1678.

36. Cf. MATEO DE ANGUIANO, *Disciplina religiosa de los menores capuchinos*, Madrid 1678, p. 297. L'any 1716, el P. Atanasi, per la seva banda, i seguint quasi literalment el cerimonial de Castella escriví: «Assí mismo han de comer no apressuradamente, sino con modestia y gravedad; ni han de comer a dos carrillos, ni a dos manos; no royendo los huesos; ni sacando con estrépito voraz la caña de ellos, chupándolos, ó golpeando sobre la mesa para esso. Es vicio también morder el pan y las demás viandas sin partirlas en menudos pedaços; sorber el caldo a grandes tragos; llenar de sopas migadas la escudilla hasta reboçar»; ATANASI DE BARCELONA, *Espejo Ceremonial Seráfico*, Barcelona 1716, p. 12. Vegeu, també, a la BUB, Ms. 47, *Escala Mística que guía a la perfecció*, f. 393: «Si en los ossos hi ha moll, no se'n ha de treurer picant sobre la taula, ni rompent-los ab lo ganivet [...] de més mortificació és deixar estar lo moll [...] lo [h]an de treurer xucant mansament y que no se advertesca».

37. BUB, Ms. 47, *Escala Mística que guía a la perfecció*, ff. 388-393: «Antes de entrar a refetori se [h]an de rentar las mans [...] A son temps comensaran a menjar ab molt sosiego, mansament y no ab fúria y pressas com aquells que los ha de faltar».

38. A propòsit dels àpats en els refectoris caputxins, vegeu Valentí SERRA DE MANRESA, *Cuina caputxina. Les pitances dels frares*, Barcelona 2010, 21-38.

menjar se ha de posar ab la mà dreta a la boca, y miren de que no se ensucien lo hàbit, que és cosa de minyons.³⁹

Aquesta visió de la vida religiosa sota una perspectiva d'uniformitat, es mantenia encara molt viva en la mentalitat dels caputxins de la restauració, i la veiem reflectida força clarament, en algunes obres de finalitats semblants com, per exemple, en els volums titulats *Manuale precum*⁴⁰ i *Manual Seráfico*,⁴¹ que ambdós textos vigiren entre els frares caputxins de casa nostra, pràcticament, fins als anys previs al concili Vaticà II. En aquest mateix context de represa i uniformització de la vida caputxina en els anys de la restauració de la vida caputxina, també es divulgaren algunes obres per tal de viure amb joia interna la consagració religiosa⁴² i que, alhora, ajudaven a evitar les crítiques destructives i els moviments *díscols* a l'interior de les comunitats com, per exemple, el tractat que publicà l'any 1902 (amb una segona edició ampliada el 1910) el cardenal caputxí Vives i Tutó *contra murmuratores*, obra avalada amb orientadors textos patrístics de diversos sants (com Agustí, Gregori Magne, Ambròs, Lleó el Gran, Joan Crisòstom, Gregori de Nazianz, Atanasi, Basili, Pere Damià), els quals tractaren unànimement «contra pestiferam murmuratoris linguam».⁴³

En aquest article ens interessa molt poder arribar al nucli de la formació inicial dels caputxins; objectiu que maldarem d'assolir mirant de treure el màxim de profit de l'anàlisi de les anotacions personals que ens han arribat d'alguns mestres de novicis d'abans de l'exclaustració. Aquestes anotacions

39. BUB, Ms. 1117, *Disciplina o ensenyansa regular dels caputxins*, f. 55 v i f. 56 v: «De com se han de haver menjant». Vegeu, també, BUB, Ms. 47, *Escala mística que guia a la perfecció*, f. 394: «És cosa molt indecent fer muralla de llescas de pa a la escudella, y basta fer una cullera del pa y ab ella anar menjant la escudella. Si la escudella se fa molt clara, o fos caldo que no se pot pendre ab la cullera de pa, sino que se ha de beurer; [h]an de guardar de xuclar ab ruid, que és cosa indecent en acte de comunitat». Tal com vam indicar en estudiar els caputxins catalans durant el segle XVIII, l'ús de cullera i forquilla no s'introduí fins a l'any 1764, ran d'una visita del ministre general; cf. Valentí SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya de l'adveniment borbònic a la invasió napoleònica*, Barcelona 1996, p. 127.

40. BHC, *Manuale precum, functionum sacrarum ac benedictionum ad usum Fratrum Minorum Capuccinorum accomodatum*, Romae: Ex Typographia Sallustiana 1901.

41. BHC, *Manual Seráfico de los FF. MM. Capuchinos de las Provincias de España y sus Misiones*, Roma: Tip. Vaticana 1890. A guisa de complement, vegeu també la *Summa Espiritual de les coses que més necessita saber y practicar un novici per a iniciar-se en la perfecció religiosa en l'Orde dels Menors Caputxins*, Barcelona: Imp. Subirana 1909.

42. Cf. Josep de Calassanç DE LLAVANERES, *Avisos para conservar el tesoro de la felicidad claustral*, Roma 1893.

43. Cf. Josep de Calassanç VIVES I TUTÓ, *Lectiones SS. Patrum contra murmuratores*, Romae 1910, 155-156.

són textos inèdits d'un valor excepcional, car ens faciliten l'accés directe a la mentalitat dels formadors de les vocacions caputxines en la Catalunya d'Antic Règim. Es tracta d'un seguit de comentaris manuscrits al text de la Regla de sant Francesc en els quals apareixen detallats els principals objectius fixats pels mestres de novicis⁴⁴ des de la seva peculiar i delicada tasca de configurar les actituds i la mentalitat dels novicis en la perspectiva d'una *santa* (i irrenunciable!) uniformitat que havia de marcar tots els moments i actes de la vida caputxina, àdhuc en les pràctiques i mortificacions corporals com ara la deïxuplina, una penitència consistent en assotar-se a si mateix mentre es recitava el salm 50, o *Miserere*, en el cor o en el refetor. En les pàgines del *Ceremonial Seráfico* se'ns descriu així aquest acte penitencial:

Estas disciplinas se hagan después de Maytines, concluidas las Letanías de los Santos. Estando assí arrodillados, afloxarán la cuerda del modo que no pueda caer, y después con ambas manos se irán sacando el hábito por encima de la cabeza, de tal suerte, que se quede pendiente de los hombros, y libres de ropas las espaldas; tomando con la mano derecha las disciplinas, empezarán a disciplinarse diciendo el salmo Miserere, rezado á Coros, y vayan con tiento en no darse siempre a un mismo lado, sinó variar, porque de este modo no se hará llaga.⁴⁵

Pel que fa a aquella ritualització de la vida caputxina que afectava tots els aspectes de la vida conventual, hem d'assenyalar que en les pàgines del manuscrit titulat *Compendi instructiu* (ca. 1716), es presenten estructurades en forma de catecisme (a través de preguntes i respostes) els continguts del cerimonial, a fi de facilitar-ne la memorització als joves caputxins en període de formació. En aquest *Compendi instructiu*⁴⁶ hom hi descobreix, per exem-

44. Els principals d'aquests manuscrits són conservats a l'APCC, *Compendi instructiu de las obligaciones [que] contrau lo novici caputxí en lo solemne acte de la sua professió, disposat per més clara intel·ligència en forma de diàlego*, Ibíd., *Compendi de la Explicació de la Regla de N. P. S. Francesch, o Compendi Instructiu de las obligaciones [que] contrau lo novici caputxí ab lo solemne acte de la professió religiosa, ordenat per més clara y fácil intel·ligència en forma de Diàlego. Se explica en ell, no sols lo pertanyent al Estat Religiós en comú, sinó que també se declara lo que principalment toca al particular de franciscano en la caputxina congregació. Conforme a las determinacions Pontificias, autoritats de Santos Pares y sentències de graves, píos y sabios autores que han expositat la Regla de nostre Fundador lo S. P. S. Francesch, [= Compendi Instructiu]; BHC, Ms. 15-2-5, *Disciplina o Enseñansa Regular dels Caputxins, text a ús del noviciat de Santa Eulàlia de Sarrià* que es troba relligat juntament amb el manuscrit titulat *Declaración y verdadero sentido de la Evangélica Regla de N[uestro] Seráfico P[adre] S[an] Francisco*, s.d.*

45. Cf. ATANASI DE BARCELONA, *Espejo Ceremonial Seráfico*, Barcelona 1716, Cap. vii, 27-30.

46. Se'n conserven diversos manuscrits. A guisa d'exemple, vegeu a l'APCC, *Compendi instructiu de las obligaciones [que] contrau lo novici en lo solemne acte de la sua professió. Disposat, per més clara y fácil intel·ligència en forma de diàlego*, s.d. Un dels darrers textos és el que l'any

ple, una bona síntesi del que s'entenia per vida religiosa o consagrada en el període immediat abans de l'exclaustració, gràcies a les explicacions que els formadors donaven als joves candidats sobre els vots religiosos,⁴⁷ a més d'abastar un comentari a cadascun dels preceptes de compliment obligat, formulats per la Regla Seràfica⁴⁸ (o de sant Francesc).

En aquest compendi hi havia, també, un capítol específic, propi dels caputxins catalans, titulat «Els preceptes de obediència de aquesta Província de Cathalunya», on s'enumeren un seguit de prescripcions nascudes, en bona part, en el moment de represa i projecció *ad extra* dels caputxins catalans de després de la Guerra de Successió (any 1714 i ss), tal com ja vam posar en relleu en un estudi anterior.⁴⁹ Aquests preceptes d'obligat compliment eren:

Cinch en lo tenor següent: 1 [primer]: Que no pugan los religiosos demanar cosa alguna en las tendas o llocs de la Ciutat de Barcelona en què se tenen cosas per vendre, sens haver alcanat llicència del R. P. Guardià, y en sua ausència del P. President. 2 [segon]: Que sens llicència en escrit del M. R. P. Provincial, ningún Religios vágia a algún convent de monjas o casas ahont viuen donas en comunitat, per parlar ab ellas. 3 [tercer]: Que ningún Religios puga dar tabaco en planta [ni] en fulla, ni en plante [per] á persona alguna fora de la orde, encara que sia Eclesiàstica, secular o regular; ni tampoch baratar-lo ab altre tabaco del estanch; excepto per medecina, que en tal cas se farà ab ordre escrit del metge o cirurgia, la qual escriptura guardarà lo P. Guardià en lo seu calaix. 4 [quart]: Que ningún Religios puga rebre diners en simple custòdia en nostres convents, ni menos guardar-los, ni transportar-los de un lloch á altre. 5 [cinquè]: Que ningún Religios, baix plec de cartes que escriu per lo correu a altre Religios dintra de nostre orde, posi carta alguna, gasetta ni gasetí, ni altre paper algún, dirigit a secular o a altre qualsevol Religios de altre orde.⁵⁰

1831 preparà Fidel d'Olot al convent-noviciat de Santa Eulàlia de Sarrià, molt poc abans de l'exclaustració; BUB, Ms. 27, *Compendi instructiu de las obligaciones [que] contrau lo Frare Menor Caputxí en lo solemne acte de la sua professió*, [any 1831].

47. BUB, Ms. 27, *Compendi instructiu* de f. 3: «Explicació dels tres vots que constitueixen lo estat Religios».

48. BUB, Ms. 27, *Compendi instructiu* de f. 19: «Los que tenen força de precepte són estos: 1. que los Frares sian obligats a obehir al P. St. Francesch y als seus successors; 2. que no estigan obligats a dejunar sino en los días expressats en la Regla».

49. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya*, 109-135.

50. APCC, *Compendi Instructiu*, f. 59: «Dels preceptes d'obediència de Nostra Província». La prohibició de donar (o vendre) tabac era per a evitar conflictes amb la Corona que, gelosament, en gestionava el monopoli a través dels estancs. Al f. 62 del mateix manuscrit hi llegim, tanmateix, una suavització d'aquest precepte: «la pràctica sabuda, vista y tolerada dels mateixos superiors, ensenya lo contrari, y així no se falta á aquest precepte, donant-ne una polsada [de rapè o tabac en pòls], encara que sia més abundant que l'ordinària».

En els anys previs al Concili Vaticà II la vida dels framenors caputxins estava molt marcada per l'austeritat i per la penitència personal i comunitària. Pel que fa a les mortificacions o penitències de caire opcional, s'ha d'assenyalar que hi havia llibertat per dejunar durant la quaresma d'Epifania (o *beneïda*, tal com és anomenada per la Regla), i que era també opcional usar una segona túnica sota l'hàbit.⁵¹

El ja esmentat *Compendi instructiu* té uns continguts força senzills i, si bé sembla que era un text emprat per a la formació de tots els novicis (tant els destinats al sacerdoci, com els llecs, segons la terminologia usada en l'època) l'estructuració de les respostes d'aquest compendi sembla pensat per a la formació destinada als religiosos llecs. Aquests, si eren porters o almoiners, exercint llur ministeri havien de donar raó, força sovint, del que i el com de la vida caputxina als possibles candidats que trucaven a les portes dels convents, o bé que també anaven descobrint durant l'acapte pels carrers dels pobles de Catalunya.

El text del *Compendi instructiu* ens manifesta, sense ambigüitats, la radicalitat i l'exigència que comportava la professió dels tres vots que configuren la vida religiosa (pobresa, castedat i obediència); especialment s'insisteix en l'exigència del vot d'obediència. Segons els formadors dels candidats a la vida caputxina de Catalunya, aquesta obediència havia de ser incondicional i cega:

Què cosa és obediència? una virtut moral que nos inclina a complir lo ordenat per lo superior. I vot d'obediència, què cosa és? una promesa libre y espontànea que fa lo home a Déu N[ostre] S[enyor], ab la que se priva de la sua pròpia voluntat, subjectant-se totalment a la voluntat del superior. Luego, segons això, lo Religios no és libre de fer lo que vulga, sinó que en tot está pendent de la voluntat de son Prelat? [Sí], aquest és lo efecte del vot de la obediència. [Y] Perquè l'obediència sia perfecta, cuántas condiciones són necessàrias? Tres: que sia prompta, ciega y alegre. Què vol dir que sia ciega? Que lo súbdit, en oir la veu de la obediència no se deu entretenir en escudriñar si lo superior té o no motiu; si la cosa seria més ben feta de aquell altre modo que [no pas] de aquest; si toca a altre y no a ell lo que se ordena,

51. BUB, Ms. 27, *Compendi instructiu* de f. 20: «Les llibertats y llicèncias de la Regla són set. [Primera], lo ús de la túnica; [segona], que pogan apedassar los hàbits; [tercera], que los que no volen dejunar la quaresma de l'Epifania no sien conreenits; [quarta], que en temps de manifesta necessitat no sien obligats al dejuni corporal; [cinquena], que pogan menjar de tot lo que se'ls pòsia devant; [sisena], que los ministres y custodis puguian en aquell mateix any convocar sos frares a Capítol; [i setena], que poden anar entre infidels ab precepte de demanar llicència a ses ministres y éstos de no donar-la sinó a personas idóneas».

sinó que despreciant tot respecte humà, deu executar lo ordenat per son superior.⁵²

També el *Compendi instructiu* ens permet d'accedir també a una suggeridora explicació del vot de pobresa.⁵³ Explica com els frares caputxins havien d'usar dels béns rebuts i insisteix molt en la prohibició de la pecúnia, a fi de no faltar en contra de l'esperit de la Regla professada:

Perquè se diu Altíssima pobresa? [doncs] perquè és més perfecta, no sols que la que pateixen los [pobres] del món, sinó també que la que pateixen totes les demés Religions. Per quant, com se ha dit, los del món poden tenir domini en comú y en particular; y las demés Religions, encara que no pugan tenir domini en particular, sí, però, lo poden tenir en comú; més la Religió Franciscana no lo pot tenir ni en particular, ni en comú. Ya pues que los Frares Menors no poden tenir domini de aquellas cosas que ells usen; de las Iglesias, Oratoris y Cementiris és de la Silla Apostòlica, [y] de las demés cosas, si los Dantis [donants] se han reservat lo domini, és dels mateixos Dantis, però sino se han reservat, és també de la Silla Apostòlica, y en nom de ella exerceix lo domini sobre tals cosas lo Síndich del Senyor Papa.⁵⁴

Finalment, pel que fa al vot de castedat, el text manuscrit del *Compendi instructiu* ens permet de conèixer quin concepte tenien els frares caputxins a propòsit d'aquesta virtut la qual, òbviament, presenta un gran interès per als estudiosos de les actituds i mentalitats col·lectives en la societat europea de l'Antic Règim:

No solament [hem de] viurer castos, sinó que també [no s'ha] de donar ocasió a ningú de sospitar en nosaltres cosa ajena de la castedat relligiosa. De quants prin-

52. APCC, *Compendi Instructiu*, f. 5.

53. La pobresa era viscuda força radicalment entre els caputxins: «La povertà, che da noi Capuccini si professa in alto grado», tal com llegim en els *Avvisi prudenziali del vecchio sacerdote religioso capuccino P. Fedele de Zara*, f. 35.

54. APCC, *Compendi Instructiu*, f. 7. En el f. 8 hom hi troba una detallada bona explicació a propòsit de les funcions del Síndic Apostòlic, figura presentada com a un: «Procurador [seglar o eclesiàstic secular] del Senyor Papa, que en nom de Sa Santedat, rep, guarda, ven, commuta, aliena i expedeix aquells béns, tan mobles com immobles, que se han deixat o donat als Frares Menors, y lo domini dels quals pertany a Sa Santedat». Vegeu, també, Bonaventura de Vic, *Explicación de las obligaciones del frayle menor capuchino*, 49-58: «Del Síndico Apostólico y sus facultades». Un estudi aprofundit sobre la figura del síndic en la primitiva tradició caputxina el realitzà Constancio de ALDEASECA, *Natura iuridica paupertatis Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum ab anno 1528 usque ad annum 1638*, Romae 1943, 140-148: «De rerum administratione seu de Syndico Apostolico».

cipis se pot originar tal sospita?, de molts y, principalment, per rahó del lloch, com si fos solitari, retirat o obscur, y allí se tinguessin tractes ab alguna dona; [també] del modo, com si fos libre y dissolut en dir paraules y fer accions que tenen resabi de deshonestitat, com serian expressions equívocas de carnal amor, tocaments de mans, risas descompostas, jochs molt familiars, vistas y accions dissolutas y, finalment, per rahó de la freqüència, com si fos tanta que donàs motiu de murmuració.⁵⁵

Al costat d'aquests aspectes generals sobre les exigències de la vida de consagració religiosa, el mestre de novicis també solia explicar als joves que vivien el temps de provació en el noviciat i que es preparaven per a la professió de la Regla franciscana, quins eren els pecats reservats en què podia caure un caputxí. L'absolució d'aquests pecats era potestat del superior provincial. El *Compendi instructiu* esmenta aquesta extensa relació de casos reservats:

Encantaments i sortilegis; procurar dar favor o consell perquè se fàcia algun abort después de ser animada la criatura, encara que no se seguesca lo efecte; falsificació de la mà o sello dels Prelats; pecat consumat de obra contra lo sisè manament; matar, ó llagar, ó ferir gravement á qualsevol persona; apostasia de la Religió; eixir-se del convent de nit, encara que no tinga ànimo de apostatar; maliciós impediment o entreteniment á obrir las cartas que los Prelats envian á los súbdits, o los súbdits als Prelats.⁵⁶

A més d'aquests pecats reservats hi havia també altres faltes pròpies de la vida quotidiana, originades per la irresponsabilitat en l'exercici dels càrrecs i oficis encomanats que, en la mentalitat religiosa del segle XVIII, també eren considerades matèria de confessió, i de fet, així ho ensenyaven als novicis, ja des dels inicis de la vida religiosa, a fi d'ajudar-los a fer una correcta i fructuosa preparació de llurs confessions sacramentals i, principalment, d'educar-los en la responsabilitat. A propòsit d'això, i referint-se a l'ofici dels cuiners, en un altre text manuscrit d'època s'assenyala, per exemple, com a matèria de confessió «el gastar mucha leña y carbón sin necesidad, quando puede bastar menos. En dexar corromper y perder la carne y pescado por descuydo». Semblantment, els canovers o refitollers faltaven, i havien d'acusar-se'n al confessor, si «por inadvertencia culpable dexan enmohecer el pan, y por su descuydo, pudrir la fruta, si alguna vez la hay guardada para los Religiosos; en dexar desbravar el vino, ó desvaporarse y hacerse vinagre». També en aquells oficis

55. APCC, *Compendi instructiu*, ff. 38-39.

56. *Ibíd.*, f. 57.

conventuals de caire intel·lectual, es podien cometre faltes a través de la descurança i la irresponsabilitat. Per exemple els bibliotecaris (el text manuscrit diu *Libreros*, segons l'ús de l'època) faltaven «en no hazer enquadernar los libros que se van desenquadrando, en no sacudirlos y hacer hechar pergamino o cubiertas, y teniéndolos atados, poniendo cintas para ello. Y cuando no hay Librero aseñalado, estas culpas corren por cuenta del Prelado».⁵⁷

Més enllà d'informar als novicis de tots aquests detalls i prescripcions, el mestre de novicis tenia cura, òbviament, de la formació espiritual dels candidats a la vida caputxina; car aquest és l'aspecte prioritari del temps de noviciat. En aquest sentit es procurava d'instruir-los en la pràctica de l'oració mental o contemplativa,⁵⁸ a la qual els caputxins dedicaven en comunitat dues hores senceres cada dia. Un dels apartats del manuscrit titulat *Disciplina o Ensenyansa Regular*, a ús dels mestres de novicis, tracta expressament del tema de la «preparació o disposició necessàries per a l'oració mística»,⁵⁹ ajudant-se amb acurades reflexions a propòsit dels «graus diffarents de la Contemplació Altíssima, o comunicacions y favors singulars ab que Déu N[ostre] S[enyo]r, acostuma a regalar sos servents, o effectes que causa». Aquests efectes són: «atenció interior o presència íntima de Déu, admiració, compassió, llàgrimes, unió íntima, els gustos espirituals sensibles».⁶⁰ Alguns predicadors caputxins com, per exemple, fra Àngel de Bellver († 1699), en ocasió de les predicacions quaresmals, que solien ser molt més llargues i intenses que les ordinàries, aprofitaven l'escaïença per tal d'instruir els estaments populars a la vida de pregària i, àdhuc als religiosos, recordant, a tots els que havien optat per la vida consagrada, que la devoció «és habitació gustosa de Déu»⁶¹ (és a dir, experiència de Déu, presència de Déu) i que la pregària «hermosea, clarifica y transfigura la ànima contemplativa ab Déu».⁶² Alguns caputxins catalans com, per exemple el P. Raimon de Barcelona, escriviren obres ascè-

57. Totes aquestes citacions corresponen al manuscrit de l'APCC, *Declaración y verdadero sentido de la Regla*, ff. 171-175: «De lo que pueden faltar los Religiosos, cada uno en sus oficinas».

58. El P. Àngel de Bellver († 1699) solia predicar que «lo contemplatiu sempre deu mirar a Déu y no altra cosa»; BUB, Ms. 1721, *Quaresma muda composta per lo P. Àngel de Bellver*, f. 76.

59. BUB, Ms. 1117, *Disciplina o ensenyansa regular dels caputxins*, f. 21 r: «De la oració mística. Què cosa és. Dic primerament que en esta vida mo's pot clarament ensenyar, perque lo principal mestre d'ella és Déu». Vegeu a la BHC, Ms. 15-2-5, *Disciplina o enseniansa [sic] regular dels caputxins*, s.d.

60. APCC, *Disciplina o Ensenyansa Regular* ff. 47-53. A propòsit d'aquests aspectes contemplatius, durant l'oració mental quotidiana, cf. V. SERRA DE MANRESA, «Oració mental i vida caputxina», *Recerca* núm. 5 (1994) 30-33.

61. BUB, Ms. 1721, *Quaresma muda composta per lo P. Àngel de Bellver*, f. 10.

62. BUB, Ms. 1721, *Quaresma muda* f. 73.

tiques i místiques per tal d'ajudar a la formació espiritual dels joves candidats a la vida caputxina. N'és un bell exponent el tractat titulat *Escala Mística*⁶³ que escriví l'any 1711 l'esmentat pare Raimon,⁶⁴ on es fixa en el silenci, en la presència de Déu, en l'oració mental i, també, en l'oració vocal i contemplativa com ara el Rosari.⁶⁵

A la província caputxina de Catalunya els candidats a l'orde, durant el temps de formació inicial al noviciat, disposaren de bons comentaris a la Regla de sant Francesc⁶⁶ com ara el que escriví Gabriel-Àngel de Vicenza, framenor reformat, que fou traduït i adaptat a la realitat i costums dels frares caputxins.⁶⁷ Principalment, però, foren emprats per a la formació dels novicis el comentari a la Regla preparat pel caputxí Bonaventura de Vic;⁶⁸ un text que assolí gran acceptació a la província caputxina de Catalunya. També gaudí d'una gran acollida entre els frares el tractat titulat *De oratione mentali*⁶⁹ de fra Salvi d'Hostalric,⁷⁰ que restà inèdit. Altres textos, en canvi, foren publicats com, per exemple, els del P. Bonaventura de Manresa titulats *Colección de*

63. Vegeu M. de LETE (= ANDREU DE PALMA), «Escriptors de la província caputxina de la Mare de Déu de Montserrat (1578-1900)», *Franciscalia* (1928) p. 218, núm. 91.

64. BUB, Ms. 47, *Escala Mística que guia a la perfecció*. A la guarda hi ha aquesta indicació manuscrita: «Raymundo de Barcelona. Sta. Eulalia de Sarrià, 13 octubre 1711».

65. BUB, Ms. 47, *Escala mística que guia a la perfecció*, f. 356: «De las devocions més aplaudidas y alabadas en la Iglésia Catòlica, és la principal, y primera, la del Rosari de Maria SSma».

66. A guisa d'exemple vegeu a la BHC, *Summa o compendio sobre la Regla de los Frayles Menores [...] Recopilada de la exposición que sobre ella hizo el R. P. Fr. Pedro Navarro [...] Por el M. R. P. Fr. Basilio de Teruel*, Valencia: Por Vicente Cabrera 1679.

67. BHC, *La Regla de los Frayles Menores expuesta prácticamente por el R. P. Fr. Gabriel-Àngel de Vicenza, Provincial de la Provincia Reformada de S. Antonio para instrucción de aquellos Religiosos que professan su más estrecha observancia. Vertida del italiano al espanyol, y acomodada a las Constituciones de los PP. Capuchinos por un Hijo de la Provincia de Catalunya*, s.d.

68. BHC, *Explicación de las obligaciones del frayle menor capuchino [...] para instrucción principalmente de la Juventud de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña. Ordenada en forma de diálogo por el R. P. Buenaventura de Vich*. Barcelona: En la Imprenta de Tecla Pla, s.d.

69. Cf. J. COROMINAS, *Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Burgos 1849, p. 129: «Hostalrich (Fr. Silvio de), capuchino. Escribió *De orationi mentali* y murió en Barcelona en 1586, habiendo sido varón de ejemplar vida». A propòsit de la santedat i projecció espiritual de fra Salvi Forest d'Hostalric, vegeu també la *Biografía Hispano-Capuchina. Memorias históricas recopiladas e ilustradas por Fr. Calasanz de Llanvaneras*, Barcelona 1891, 20.

70. L'any 1680 el P. Dionís de Gènova ja dona notícia d'aquest tractat sobre l'oració mental del P. Salvi; vegeu la *Bibliotheca scriptorum Ordinis Minorum S. Francisci Capuccinorum a fratre Dionysio Genvensi*, Genvae 1680, 451-452: «Sylvius ab Hostalrich, natione Hispanus, Provinciae Cataloniae concinator; vir magnus virtute, ac perfectus Evangelii observator, quem vitae austeritas, humilitas ac orationis assiduitas prae coeteris in ea Provincia commendabilem reddiderunt, scripsit opusculum *De oratione mentali*. Floruit Religiosa pietate usque ad venerabile senium, obiitque Barcinone anno 1586, aetatis suae 82».

Meditaciones para la práctica de la oración mental i *Enseñanza práctica de la vida espiritual*,⁷¹ aquest darrer fou estampat per primera vegada a Barcelona⁷² l'any 1696.

Fins a l'exclaustració de 1835 l'estudi dels principals continguts de la Regla franciscana als joves candidats s'assegurà a través de comentaris com els ja esmentats de Bonaventura de Vic⁷³ o, també a través dels comentaris endegats pels caputxins italians Viator de Coccaglio⁷⁴ i Gaudenci de Brèscia.⁷⁵ Amb la represa de la vida caputxina, en el període de la restauració, els frares adoptaren el comentari del caputxí austríac Albert de Bozen,⁷⁶ un text molt més actualitzat que es difongué durant el generalat de Bernat d'Andermatt.⁷⁷ Entre els caputxins de Catalunya (tot i la presència de caputxins tolosans a Igualada i a Manresa en temps de la restauració) no tingué pas massa bona acollida el comentari preparat pel caputxí Jordi de Vilafranca del Conflent,⁷⁸ publicat l'any 1893 pels caputxins de Tolosa de Llenguadoc. Aquest comentari s'emparrava sota el nom de fra Calassanç de Llavaneres, que figura com a fictici censor de l'obra.⁷⁹

71. Cf. Bonaventura DE MANRESA, *Colección de Meditaciones para la práctica de la oración mental*. Vilafranca del Penedès: Imp. F. Vilalta, s.d.; *Enseñanza práctica de la vida espiritual, recogida de los Santos Padres y Doctores señalados en espíritu*. Vilafranca del Penedès: Imp. F. Vilalta, s.d. Bonaventura de Manresa fou ministre provincial dels caputxins catalans els triennis 1696-1699 i 1704-1707; fou també examinador sinodal dels bisbats de Vic i Lleida. Pel que fa a les publicacions del P. Bonaventura, vegeu *Escriptors de la província, Franciscalia* (1928) p. 229.
72. Cf. Bonaventura DE MANRESA, *Enseñanza práctica de la vida espiritual, recogida de los Santos Padres y Doctores señalados en espíritu, en que se trata como se han de hazer con perfección las obras desde el principio hasta al último del día*. Barcelona: Por Rafael Figueró 1696.
73. BHC, *Explicación de las obligaciones del frayle menor capuchino [...] para instrucción principalmente de la Juventud de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña*. Ordenada en forma de diálogo por el R. P. Buenaventura de Vich. Barcelona: En la Imprenta de Tecla Pla, s.d.
74. BPCSar, *Tracce di tradizione sopra la Regola dei Frati Minori notate da F. Viatore da Coccaglio, cappuccino*. Venezia: Apresso Simone Occhi 1780.
75. BPCSar, *Lo spirito della Serafica Regola esposto in meditazioni e conferenze alli professori della sua letterale osservanza da F. Gaudenzio da Brescia, cappuccino*. Brescia Dalle Stampe di Giammaria Rizzardi 1756.
76. BHC, *Expositio Regulae FF. Minorum [...] a Reverendissimo P. Alberto a Bulsano*, Oeniponte 1850.
77. BHC, *Expositio Regulae FF. Minorum S. P. Francisci Assis. ex declarationibus Romanorum Pontificum, S. Bonaventura, aliisque probatis auctoribus congesta a Rmo. P. Alberto a Bulsano, Ordinis Minorum Sancti Francisci Capuccinorum Definitore Generali. Editio novissima quampluribus decretis et adnotationibus acuta jussu Rmi. P. Bernardi ab Andermatt, Totius Ord. FF. Min. Cap. Ministri Generalis*. Mediolani: Typ. Seraphini Ghezzi 1889.
78. BHC, *Exposition de la Règle des Frères Mineurs [...] par le T. R. P. Georges de Villefranche*, Toulouse 1893.
79. L'obra comptà amb l'aprovació del ministre geneneral, Bernat d'Andermatt, i la del ministre provincial de Tolosa de Llenguadoc, Lleonard de Saint-Pé. L'aprovació, a guisa de censor,

Pel que fa a la primera generació de caputxins catalans, aquets optaren per l'exposició de la Regla franciscana de Jeroni de Polizzi,⁸⁰ ministre general dels caputxins en els anys 1587-1593, juntament amb els comentaris a la Regla, escrits pel caputxí Sanctes Tesoro, de la província de Roma.⁸¹ Una mica més tardanament els frares catalans seguiren l'exposició elaborada per Leandre de Múrcia, sintetitzada en un compendi preparat per Gregori de Salamanca.⁸² Curiosament, no hem trobat en els registres de les antigues biblioteques caputxines de Catalunya les obres espirituals de Maties Bellintani de Salò, destacat mestre de l'espiritualitat caputxina, autor molt llegit a Itàlia, àdhuc entre els framenors observants com, per exemple, els religiosos del convent romà de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe», San Francesco da Ripa.⁸³

L'ensenyament impartit als novicis sobre els principals continguts de la Regla franciscana s'efectuà, sovintment, a través de les aportacions personals dels respectius mestres de novicis per mitjà d'apunts inèdits redactats a guisa de complement a les *Expositio Regulae*⁸⁴ més amunt esmentades. Aquestes notes d'espiritualitat franciscana i la vida religiosa preparades pels mestres de novicis, foren elaborades des de la pròpia experiència com a formadors i, molt sovint, eren compilades pels propis novicis.⁸⁵ A més, els mestres de novi-

---

que trobem a les p. VII-VIII, és una atribució falsa segons una nota manuscrita de Vives i Tutó: «Cette approbation signée de mon nom est complètement fause et toute inventée. Fr. Joseph Calassanz de Llevaneras», *Exposition*, p. VIII.

80. Inicialment es publicà l'any 1587, però fou censurada. S'estampà novament en una edició revisada l'any 1606, que és el text que seguiren els caputxins de Catalunya; BCSar, *Expositio F. Hieronymi a Politio Siculi Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum. Cum dubiis excussis in Regulam Seraphici Patriarchae S. Francisci eiusdem Ordinis Fundatoris*. Neapoli: Apud Io. Iacobum Carlinum 1606.
81. BPCSar, *Esposizione sopra la Regola del Serafico Padre San Francesco di F. Santi Thesauro Romano, predicatore capuccino*. Roma: Apresso Egidio Spada 1614. Sobre el caputxí Sanctes de Roma († 1621), cf. *Lexicon capuccinum* cols. 1541-1542.
82. Procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins, d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Compendio de las questiones selectas y exposición de la Regla de N. P. S. Francisco por el R. P. Fr. Leandro de Murcia [...] Compendiado por el P. Fr. Gregorio de Salamanca*. Alcalá: Por María Fernández 1666.
83. BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci* (Província Romana, any 1600), f. 18 v: «Mattia Bellintani, Prática de Orazione mentale, Venetia 1581».
84. Cf. *Expositio F. Hieronymi a Politio* ff. 1-844: «In Expositionem Regulae Seraphici S. Francisci».
85. BUB, Ms. 1344, *Disciplina y ensenyansa regular per la perfecta composició així interior com exterior del Principiant en lo camí de la virtut*, ff. 70-140. Ran de la restauració, a la biblioteca del convent d'Arenys hi fou incorporat un manuscrit elaborat per Ignasi de Graus (de la província caputxina d'Aragó), titulat: *Exposición de la Regla de N. S. P. S. Francisco*. A propòsit d'aquest manuscrit, vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 74. Aquest comentari a la Regla franciscana, ran de la Guerra Civil, ingressà a la biblioteca dels monjos

cis s'ajudaven de llibres complementaris d'espiritualitat com ara els tractats ascètics elaborats per religiosos caputxins de les províncies veïnes (principalment de Castella, Aragó i Navarra), principalment els que escriví Gaspar de Viana per a promoure la unió amb Déu a través d'una exigent vida de perfecció cristiana;⁸⁶ o també el devocionari titulat *Llave del cielo*, que escriví Jaume de Corella.⁸⁷ A més, els frares caputxins de casa nostra comptaren amb versions al castellà de les obres dels principals autors caputxins del corrent de l'espiritualitat francesa com el *Tratado de Paz interior* del P. Ambrós de Lombez,⁸⁸ una obra de gran pregonesa espiritual que tracta dels mitjans per aconseguir una pau interior estable a través de la mortificació, de la vivència de l'amor a Déu, de la conformitat amb la voluntat divina, de l'exercici de l'oració mental i la comunió freqüent.⁸⁹ Assolí una gran acollida i acceptació entre els l'obra del P. Gaietà de Bèrgam titulada *El Capuchino retirado*,⁹⁰ veritable clàssic de l'espiritualitat caputxina que, juntament amb la titulada *Paz interior* del P. Lombez, suara esmentada, fou reeditada pel P. Miquel d'Esplugues en els primers anys de la represa de la vida religiosa,⁹¹ a inicis del segle xx, quan es restaurà la província.

---

de Montserrat, vegeu Alexandre OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la biblioteca del monestir de Montserrat*, Montserrat 1977, p. 112, Ms. 527.

86. Vegeu a la BHC, procedents dels antics convents de Montcalvari i d'Arenys de Mar, GASPAR DE VIANA, *Luz claríssima que desengaña, mueve, guía y aficiona las almas que aspiran a la perfección y las lleva por el camino más sólido [y] seguro a la unión con Dios, encendida con luzes y doctrina de la Sagrada Escritura, Santos Padres [y] Doctores místicos*. Madrid Por Domingo García Morrás 1661; *Luz práctica del mejor, más fácil y útil camino del cielo y de la perfección christiana, que consiste en la vida afectiva y exercicio de obrar con la voluntad*. Madrid: Por Joseph Fernández de Buendía 1665.
87. A propòsit d'aquest devocionari, vegeu Pacífic DE VILANOVA, «El P. Jaime de Corella y su *Llave del cielo*», *EstFr* 54 (1953) 241-244.
88. Vegeu a la BHC, *La Paz interior. Tratado que escribió el R. P. Fr. Ambrosio de Lombez [...] traducido al castellano por el P. Fr. Lamberto de Zaragoza*, Saragossa 1771; *La paz interior del hombre*, Madrid 1792; *Tratado de la alegría del alma christiana escrita en francés por el P. Ambrosio de Lombez, capuchino, autor de la Paz interior*. Barcelona: En la Oficina de Antonio Sastres, s.d. A la portada d'aquest darrer volum hi ha escrit: «Capuchinos de Sabadell», i a la guarda hi consta: «Es del P. Fr. Juan Bautista de Sabadell».
89. Cf. Ambrós de LOMBEZ, *La Paz interior*, 65-109.
90. Cf. Gaietà de BÈRGAM, *El capuchino retirado en diez días en sí mismo. Ejercicios Espirituales ajustados al uso de la Regla y Constituciones de los Frayles Menores Capuchinos de San Francisco. Traducido del italiano por el M. R. P. Fr. Francisco de Santander*, Sevilla: Imp. F. Sánchez Reciente 1723.
91. Cf. Miquel d'ESPLUGUES, *El capuchino retirado. Curso de Ejercicios Espirituales ordenados según la Regla y las Constituciones de los Frailes Menores Capuchinos de San Francisco*. Barcelona: Imp. Subirana 1904; *Tratado de la paz interior, escrito en francés por el V. P. Ambrosio de Lombez. Traducción castellana por el Rdo. P. Miguel de Esplugas*, Barcelona: Imp. Subirana 1906. En aquest mateix context i època es recuperà la vella tradició dels caputxins catalans en la

Els formadors també empraren, per tal d'instruir els novicis en la vida d'oració, els principals tractats ascètics propis de la tradició franciscana, com el famós *Abecedario espiritual*⁹² de Francisco de Osuna, un llibre que hom trobava en bona part de les biblioteques franciscanes d'Europa.⁹³ Aquest tractat, juntament amb altres obres d'espiritualitat d'inspiració franciscana,⁹⁴ com la *Lucha espiritual* de Juan de los Ángeles,⁹⁵ formà part de la majoria de les biblioteques conventuals franciscanes d'Occident. S'ha d'assenyalar que, quan no es disposava de prou exemplars estampats dels principals clàssics de l'espiritualitat franciscana, els formadors feien copiar els llibres que necessitaven als novicis, per tal de ser destinats a l'ús personal dels formands. Així, es conserva encara la còpia manuscrita de la famosa obra del framenor castellà Alonso de Madrid titulada *Arte de servir a Dios*,⁹⁶ un tractat ascètic molt

---

formació dels novicis, que fou aplegada en el llibretó, ja esmentat, *Summa Espiritual de les coses que més necessita saber y practicar un novici en l'orde dels menors caputxins*, Barcelona: Imp. Subirana 1909.

92. BPCSar, *Sexta parte del Abecedario espiritual compuesto por el padre Fray Francisco de Ossuna, que trata sobre las llagas de Jesuchristo*, Medina del Campo: En la imprenta de Matheo y Pacífico del Canto 1554.
93. Per exemple consta en el registre de la biblioteca del convent romà de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe», San Francesco da Ripa; BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci* (Província Romana, any 1600), f. 12 v: «Francisco de Ossuna, *Abecedario espiritual de las leyes de Amor*, 1542».
94. Per exemple a la biblioteca del convent de Santa Eulàlia de Sarrià, on hi havia establert el noviciat, hi havia un volum del *Libro intitulado claridad de simples, compuesto por el Reverendo Padre Fray Christóbal Moreno de la Orden de los Frayles Menores de Observancia, de la Provincia de Valencia*, Barcelona: Por Francisco Trinchet 1586.
95. BHC, *Lucha espiritual y amorosa entre Dios y el alma [...] Compuesta por F. Juan de los Ángeles*. Valencia: En casa de Pedro Patricio Mey 1602; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià.
96. BUB, Ms. 1152, *Arte para servir a Dios compuesto por F. Alonso de Madrid*, ff. 15-132; text copiat, segurament, ca. 1633, Les diverses edicions publicades entre els anys 1524 i 1625 del tractat ascètic *Arte para servir a Dios*, les trobem aplegades per A. PALAU DULCET, *Manual del Librero Hispano-Americano*, Vol. VIII, 56. A la segona meitat del segle XVIII es reedità novament aquest clàssic de l'espiritualitat franciscana. Algun exemplar de la nova edició també formà part de les biblioteques caputxines; vegeu a la BPCSar, *Arte de Servir a Dios, compuesto por el P. Fr. Alonso de Madrid, de la Orden de Menores de S. Francisco. Puesto en mejor estilo por el célebre Ambrosio de Morales*, Madrid: Oficina de Pantaleón Aznar 1785. A la biblioteca del convent d'Arenys hi havia un exemplar de l'edició barcelonina de l'any 1591; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 4. A propòsit dels escrits d'Alonso de Madrid, vegeu L. WADDING, *Scriptores Ordinum Minorum*, Romae 1906, 13.

apreciat arreu d'Europa pels reformadors franciscans,⁹⁷ tal com ha estat posat en relleu per estudiosos de l'espiritualitat franciscana.⁹⁸

Poc abans de l'exclaustració, els caputxins de Catalunya editaren encara alguns comentaris a la Regla franciscana que estructuraren a guisa de catecisme seguint models anteriors, car així s'ajudava a memoritzar als joves caputxins les principals obligacions religioses en la vida franciscano-caputxina.⁹⁹ Alhora els frares seguien emprant els textos dels més destacats expositors i comentaristes de la *Regula bullata*, especialment textos procedents de l'observança franciscana, com per exemple, els comentaris preparats per Joan Sanz¹⁰⁰ i Agustí Mateucci, autor, aquest darrer, del tractat titulat *Schola paupertatis*.¹⁰¹

D'altra banda, els fundadors de la província caputxina de Catalunya apreciaren molt els mestres de l'espiritualitat ignasiana com els jesuïtes Francisco Arias¹⁰² i Jerónimo Prado, autor, aquest darrer, del tractat titulat *De bono sta-*

97. Per exemple, a la biblioteca del convent de «Sancti Francisci Transtiberim de Urbe», hi havia una versió italiana publicada a Venècia l'any 1573; vegeu a la BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci* (Província Romana, any 1600) f. 3 r: «Alfonso di Madrid, *Arte di servir a Dio*. Venetia, Per G. B. Sessa 1573». Els caputxins italians també llegien aquesta obra d'Alfons de Madrid; cf. BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 103 v: «Alfonso de Madrid, *Arte de servir a Dios*, Venetiis 1597».

98. Cf. Donato DE MONLERAS, *Dios, el hombre y el mundo en Alonso de Madrid y Diego de Estella*, Roma 1958.

99. BHC, *Explicación de las obligaciones del Frayle Menor Capuchino conforme a las bulas pontificias [...] para la instrucción principalmente de la Juventud de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña*, Tarragona: Por Pedro Canals 1799; *Explicación de los preceptos, amonestaciones y libertades que se contienen en los doce capítulos de la Regla de N. S. P. S. Francisco, para instrucción de la Juventud de los Frayles Menores Capuchinos de la Provincia de la Madre de Dios de Cataluña*, Tarragona: Por Pedro Canals 1799.

100. BPCSar, *Compendio de la doctrina regular y mística más necesaria y útil a los frayles menores [...] para instrucción de los novicios y dirección de los profesos en su estado religioso, [por] el lector jubilado Fray Juan Sanz López, hijo menor de la Provincia de Cartagena de la Regular Observancia de Nuestro Seráfico P. S. Francisco*. Madrid: Imp. Andrés de Sotos 1785. A la guarda hi ha una anotació manuscrita que diu: «A uso del P. Fr. Manuel de Areñs, concedido por el Muy R. P. Fr. Joaquín de Berga, Provincial, y dedicado al Convento de Areñs por orden del M. R. P. Fr. Hermenegildo de Barcelona, Provincial».

101. BPCSar, *Schola Paupertatis manuducens ad puram observantiam Regulae Fratrum Minorum [...] A Patre F. Augustino Matthaeucci lucense, Ord. Min. de Obs. Romae*: Typ. Rochi Bernabò 1731. A la guarda hi ha aquesta anotació: «Al uso del P. Fr. Serafín de Vich, capuchino, y ahora concedido a uso del P. Jayme de Hostalrich».

102. Procedent dels caputxins de Tremp vegeu a la BPCSar, *Segunda parte del aprovechamiento espiritual, compuesto por el Padre Francisco Arias de la Compañía de Jesús*, Barcelona: En la Empronta de Jayme Cendrat 1596; obra emprada per a la instrucció de l'oració mental. Procedent dels caputxins de Granollers, vegeu a la BPCSar, *Aprovechamiento espiritual. Va dividida en dos partes [...] Compuesto por el Padre Francisco Arias de la Compañía de Jesús*.

tus religiosi, un text emprat assíduament pels formadors caputxins per a transmetre una sòlida teologia de la vida religiosa als joves estudiants per tal d'introduir-los progressivament als reptes de la «fuga mundi per religiosam vitam»,¹⁰³ a través d'una minuciosa explicació de les exigències que brollen dels vots que estructuraven la vida religiosa.¹⁰⁴ L'objectiu era conduir els joves religiosos vers una vivència molt més joiosa i integrada de la vida consagrada.¹⁰⁵ Hi ha constància que els caputxins catalans seguien les obres espirituals i ascètiques dels jesuïtes val·lisoletans Alonso Rodríguez († 1616) i Luis de La Puente († 1624).¹⁰⁶ Una mica més tardanament adoptaren també el *Direttorio mistico* del pare Scaramelli,¹⁰⁷ juntament amb el tractat que aquest religiós escriví sobre el discerniment espiritual.¹⁰⁸

Els caputxins de Catalunya es mostraren també força sensibles a les obres elaborades pels membres més eminents del carmel teresià com ara Joan de la Creu i Teresa de Jesús, juntament amb altres carmelites descalços.¹⁰⁹ S'ha d'assenyalar que ja abans de l'adveniment borbònic, la llengua castellana ja era força freqüent en la vida institucional dels caputxins de Catalunya. Per exemple, la segona lectura del refector (extreta de les cròniques de l'orde o bé

Dirigido al ilustrísimo y Reverendísimo señor don Juan de Ribera, Patriarcha de Antioquía y Arçobispo de Valencia, Valencia: En casa de Pedro Patricio Mey 1588.

103. Cf. *Hieronymi Prati ex Societate Iesu, de bono status religiosi*, Romae 1590, Cap. vii, 64-70.

104. *Ibid.*, Cap. ix «De utilitate religiosae paupertatis»; Cap. x «De utilitate religiosae obedientiae»; Cap. xi «De utilitate religiosae obedientiae»; Pars ii, Cap. iii «De dignitate religiosae paupertatis»; Cap. iv «De praestantia religiosae castitatis»; Cap. v «De dignitate religiosae obedientiae».

105. *Ibid.*, Pars iii, 542-801: «in quo agitur de iucunditate».

106. Seguien, principalment, el text de les *Meditaciones sobre los misterios de nuestra santa fe, con la práctica de la oración mental sobre ellos. Compuestas por el Padre Luys dela Puente Religioso de la Compañía de Jesús, natural de Valladolid*, Valladolid: Por Juan Godínez de Millis 1613. A portada hi ha escrit: «Del Convento de los frayles Capuchinos de Barbastro». A propòsit de la vida i obra del pare La Puente, vegeu C. A. ABAD, *Vida y escritos del V. P. Luis de la Puente de la Compañía de Jesús (1554-1624)*, Santander: Universidad Pontificia de Comillas 1957.

107. BPCSar, *Il Direttorio Mistico indirizzato a i direttori di anime, che Iddio conduce per la via della contemplazione. Opera dei Padre Giovanni Battista Scaramelli, della Compagnia di Gesù*, Venezia: Presso Simone Occhi 1788.

108. BPCSar, *Discernimiento de los espíritus para gobernar rectamente las acciones propias y las de los otros [...] Escrita en italiano por el Padre Juan Bautista Scaramelli, de la Compañía de Jesús*. Madrid: Por Don Joseph de Urrutía 1790. A la guarda hi ha escrit: «Dedicado a la Librería de los PP. Capuchinos del Convento de Santa Eulalia de Sarriá».

109. BPCSar, *Manual de Padres Espirituales en el qual se contienen Avisos y Documentos para el gobierno de las Almas que van por camino extraordinario, por el P. Fr. Antonio de la Anunciación, Lector de Theologia de los Carmelitas Descalços de Alcalá*, Barcelona: Por Josep Forcada 1677. Aquest volum, salvat durant l'exclaustració, fou emprat per «Fr. José de Alpens, religioso capuchino», tal com s'indica en una nota manuscrita de la portada.

de llibres de tema hagiogràfic) era efectuada en llengua castellana.¹¹⁰ La catalanització de la província caputxina de Catalunya va lligada al moviment de la Renaixença, en temps de la restauració, tal com hem posat en relleu en altres treballs.¹¹¹

Amb destinació expressa a la formació franciscana de les vocacions, ens consta que en algunes de les biblioteques dels caputxins (a més de les obres de sant Bonaventura¹¹² i de sant Antoni de Pàdua) hi havia també els escrits de sant Francesc així com les primitives biografies del «Pobrissó d'Assís». A guisa d'exemple esmentem que en la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona hi havia l'edició dels escrits de sant Francesc que preparà el P. Bartomeu de París (Jean de La Haye).¹¹³ Una mica més tardanament, els caputxins que impulsaren la represa de la vida caputxina a Catalunya introduïren en llur biblioteca l'edició dels escrits de sant Francesc preparada per Lucas Wadding,¹¹⁴ en un exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de París.

S'ha d'assenyalar que, tot i l'austeritat que caracteritzava la vida caputxina, en professar alguns novicis en el clima de la Catalunya del Barroc, la cerimònia era aparatosament solemne, sobretot quan professaven membres dels estaments nobiliaris, que organitzaven cerimònies que comptaven amb música i cant de villancets,¹¹⁵ executats després de les celebracions litúrgiques. Així succeí, per exemple, en la professió de fra Domènec de Còrdova,¹¹⁶ un fill de

110. BUB, Ms. 47, *Escala mística que guia a la perfecció*, Sarrià 1711, ff. 390-391: «La segona lliçó que sempre és en castellà [...] Si se llegeixan nostras Crónicas [...]. Si és lo *Flos Sanctorum*».

111. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona 2000, 72-127.

112. Per exemple, hi havia l'edició de Magúncia, editada en set volums per disposició del papa Sixt V; BPCSar, *Sancti Bonaventurae ex Ordine Minorum [...] Opera, Sixti V Pont. Max. iussu diligentissime emendata*. Monguntiae: Sumptibus Antonii Hierati 1609.

113. BHC, *Sancti Francisci Assisiatis, Minorum Patriarchae, nec non S. Antonii Paduani eiusdem Ordinis, Opera omnia [...] opera et labore R. P. Ioannis de La Haye*. Lugduni: Sumptibus Petri Rigaud 1653.

114. BPCSar, *B. P. Francisci Assisiatis opuscula [...] Commentariis asceticis illustrata, per Fr. Lucam Waddingnum. Antuerpiae: Ex Officina Plantiniana* 1623. Hi ha un ex-libris que diu: «Capuccinorum Conventus Parisiensis. MDCCCXCVI».

115. Vegeu Pere LABERNIA, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona 1865, 782: «Composició mètrica ab estribillo per a la música de las festivitats en las iglésias».

116. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, fasc. vi, núm. 9: «Villancicos que se cantaron en el convento de Santa Eulalia de Sarriá en la Profesión de Fr. Domingo de Córdova, llamado en el siglo Benito Gregorio de Castellet».

la família Castellet, que tingué lloc el 17 d'agost de 1689 al convent-noviciat de Santa Eulàlia de Sarrià, a mans de fra Serafí de Tuïr.¹¹⁷

Al llarg dels segles a la província de framenors caputxins hi professaren alguns membres de la noblesa com ara Josep de Barcelona († 1584) de la família Rocabertí; Pere de Nàpols († 1611) nét del rei de Tunísia; Alfons de Cárdenas¹¹⁸ († 1611), nebot del duc de Maqueda i virrei de Catalunya; Hilarió de Medinacelli¹¹⁹ († 1612); Antoni de Barcelona († 1634) fill del comte de Save-llà i de Vallmoll; Francesc de Vilana i Despillas, de Barcelona († 1635); Dídac de Quiroga († 1649), predicador i confessor reial;¹²⁰ Josep de Peralada, fill del comte de Peralada i Francesc M. de Barcelona, de la noble família Cassa-dor.¹²¹

Pel que fa a l'acció formativa dels mestres de novicis, ja hem esmentat la valuosa aportació dels caputxins Bonaventura de Vic i Bonaventura de Manresa, autors d'obres d'espiritualitat caputxina de notable interès. A més, cal posar en relleu que, en el camp de la formació espiritual dels candidats a la vida caputxina durant la segona meitat del segle XVII, excel·lí el P. Gabriel Macià de Canet de Mar, agraciament amb carismes sobrenaturals i místics, gran contemplatiu de la Passió de Crist, car fou un religiós molt penitent¹²² que gaudí d'una gran fama de santedat tal com consta en la seva semblança biogràfica.¹²³ El P. Gabriel de Canet de Mar, com tots els antics formadors, malda

117. APCC, *Libro de la vestición y profesión*, f. 109: «Fr. Domingo de Córdoba. Corista, llamado Benito Castellet, hijo de Domingo Castellet y [de] Bernabesa, su mujer. [Vistió el] 17 agosto 1688. Profesó en manos del P. Serafín de Tuïr, Guardiá, 18 Agosto 1689». El P. Domènec de Córdoba morí al convent de Vilafranca del Penedès el 19 d'abril de 1769; vegeu Basili DE RUBÍ, *Necrologi dels frares menors caputxins de la Província de la Mare de Déu de Montserrat de Catalunya i Balears, 1578-1944*, Barcelona 1945, 110.

118. Cf. Calassanç DE LLAVANERES, *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona 1891, p. 306: «Nuestro Padre Alfonso crióse en casa de su tío el Excelentísimo Duque de Maqueda, donde recibiría aquella educación que es propia de un caballero cristiano».

119. Cf. Calassanç DE LLAVANERES, *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona 1891, p. 321: «Fue del nobilísimo linaje de los Heredias, ilustre entre los más ilustres de España; siendo mozo fué paje de los Duques de Medinacelli».

120. Cf. Basili DE RUBÍ, *Necrologi*, 284.

121. BHC, *Epítome historial de las principales excelencias de la Seráfica Religión de los Capuchinos, formado por el R. P. Fr. Pablo de Ézija*, Barcelona 1747, 30-36: «Héroes ilustrísimos en sangre que tomaron el H[Á]bito, y professaron en nuestra Religión».

122. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 58: «El P. Gabriel de Canet [...] dormía tres horas, contemplando siempre la Pasión de Christo Sr. Nuestro con profundo éxtasis».

123. Cf. Atanasi DE BARCELONA, *Vida y virtudes del venerable Padre Fray Gabriel Macià de Canet. Religioso capuchino de la Provincia de Cataluña*. Gerona: Imp. de Gabriel Brò [1721]. Aquesta obra fou reeditada a Cadis l'any 1780 per un nebot del venerable caputxí; vegeu la *Vida y virtudes del venerable Padre Fray Gabriel Macià de Canet [...] Reimpresa a costa de Don Estevan Miguel Macià, vezino y del comercio de la ciudad de Cádiz en la carrera de Indias*, y

per tal de fomentar la santedat en els candidats que optaven per viure el carisma franciscà segons la tradició espiritual dels caputxins.

En la documentació hi trobem moltes dades i referències a propòsit de l'exemplaritat i la vida santa dels antics caputxins, tant de frares que professaren durant el període fundacional com en religiosos que hagueren de sofrir les penúries de l'exclaustració. Per exemple, esmentem el cas de fra Joaquim de Malgrat,¹²⁴ que morí al convent de Manresa l'any 1881 amb fama de santedat.

La fama de santedat dels caputxins fou freqüent en la primera etapa de llur presència a Catalunya, i va ser reconeguda pel poble fidel de casa nostra, car foren molts els frares que moriren en opinió de santedat, tal com es recull en el necrologi¹²⁵ i, sobretot, en el manuscrit titulat *General Inquisición*.¹²⁶

No podem pas silenciar que en aquesta època existiren mesures disciplinars molt dures en contra dels religiosos, que amb llur actitud *díscola* no s'adequaven a la formació religiosa que havien rebut en el noviciat i cases d'estudi. Llorenç de Brindisi (+ 1619), principal estructurador de la vida conventual entre els framenors caputxins, fou esguardat pels caputxins més radicals en l'observança primitiva com un enemic acèrrim de l'eremitisme, una *forma vitae* que ell considerava que era una manera de singularitzar-se al marge de la vida claustral. En aquest clima de repressió a l'eremitisme fou quan es generalitzaren els empresonaments de religiosos dissidents, o deso-

---

matriculado en la Universidad de Mareantes. Cádiz: Imprenta Nueva 1780. D'aquesta edició gaditana n'hi ha una reedició facsímil publicada l'any 2004 pel Centre d'Estudis Canetencs, a cura de Francesc Verdura i Campeny. També, amb la restauració de la vida caputxina, i per tal de comptar amb biografies exemplars per a la formació espiritual dels candidats a la vida caputxina, aquesta semblança biogràfica del Venerable Gabriel de Canet fou reeditada l'any 1891 a cura del P. Calassanç de Llavaneres, el futur cardenal Vives.

124. BHC, *Une année d'exil par les capucins français de la Province de Toulouse*, Paris 1882, 263: «Frère Joachim de Malgrat a été un Religieux orné de toutes les vertus qui font les saints».

125. Vegeu Basili de RUBÍ, *Necrologi*, 195: «de fama universal de santedat»; ibíd., 198: «d'universal fama de santedat», etc.

126. APCC, Marià de SANT QUIRZE, *Inquisición y averiguación general de las virtudes y milagros de los Religiosos, y demás cosas memorables dende [sic] el año 21 hasta [el año] 64 de la centuria de 1700, sucedidas en la Provincia de Capuchinos de la Madre de Dios de Cathaluña, hecha por el P. Fr. Mariano de Sn. Quirze*, (anys 1721-1764); Valentí d'OLOT, *General Inquisición y averiguación exacta hecha en nuestros conventos de las cosas dignas de memoria*, (anys 1721-1764); FIDEL DE RIALP, *General Inquisición dende [sic] el año 1764 hasta 1786*; Rafael de TARADELL, *General Inquisición, desde el año 1784*; Pere-Pau de SANTPEDOR, *Recopilación de las cosas memorables*; Joaquim de PUIGCERDÀ, *Memoria de los Religiosos insignes y casos notables desde el año del S[ñe]o[r] de 1721 hasta el 1764*.

bedients, en cel·les de càstig:¹²⁷ «Cuando se encarcele un fraile se le quite el capucho y la cuerda».¹²⁸ També en el capítol provincial de 1606 es determinà que «los súbditos sean puntuales en obedecer a sus guardianes sin excusa ni réplica alguna [...] y si fuese pertinaz en desobedecer, sea puesto en la cárcel y se dé aviso al padre provincial».¹²⁹ La documentació registra algun cas d'heterodòxia, especialment a propòsit de la interpretació de la Regla franciscana. Així, per exemple, els comentaris que escriví el religiós llec Gil de Tuïr foren motiu d'un càstig sever l'any 1602 al convent de Ceret per part del futur sant Llorenç de Bríndisi, llavors ministre general, que ordenà que els esmentats comentaris de fra Gil a la *Regula bullata* fossin cremats a l'esquena del seu autor.¹³⁰ El fet és descrit pel P. Miquel de Valladolid, primer cronista en temps de la fundació i primera expansió dels caputxins a Catalunya.¹³¹

D'altra banda s'ha d'esmentar, positivament, que durant el generalat de Llorenç de Bríndisi (1602-1605) i sobretot a partir de la butlla *Apostolicae servitutis* (31 juliol 1610) promulgada pel papa Pius v a instàncies de fra Llorenç de Bríndisi, es prescriví per a les cases d'estudi dels regulars, l'ensenyament, a més del llatí, també de la llengua grega, hebrea i aràbiga. Dins d'aquest clima de renovació cultural es produí entre els caputxins una gran embranzida en els estudis, àdhuc en les llengües clàssiques i orientals amb l'objectiu d'assolir una major preparació per a l'apologètica i la controvèrsia

127. BHC, *Architettura cappuccina*, Trento 1995, 74: «Il P. Pietro Maria Massari di Modena segnala le carceri in tre conventi [...] Ma dove egli aveva scritto carcere, nel secolo XIX qualcuno correse eufemisticamente camera privata».

128. APCC, *Apuntamientos y órdenes del capítulo general de 1605*, s.f.

129. APCC, *Apuntamientos* (anys 1606) s.f. Semblantment, amb la restauració i represa de la vida caputxina, una vegada finalitzades les exclaustacions produïdes arreu d'Europa durant el segle dinou, es mantingué entre els caputxins la pena de presó als religiosos que incorrien en algun delict o pecat greu; vegeu el *Modus procedendi in causis disciplinaribus et criminalibus FF. MM. S. Francisci Capuccinorum*, Romae 1901, 58-59: «Poenae pro gravissimis delictis [...] per duos annos in carcerem detrudatur resp. in Conventu retineatur, et jejundet pane et aqua ter in hebdomada per tempus ad arbitrium Judicis determinandum». Aquests càstigs a l'interior dels convents foren divulgats, d'una manera força exagerada (i expressament manipulats) per la literatura anticlerical; vegeu a guisa d'exemple a la BHC, *El tormento en los conventos por Fray Gerundio. Demostración evidente de las torturas y martirios que se practican en el claustro, por el testimonio de las Reglas y Constituciones de las Órdenes religiosas*. Barcelona: Tip. Valls y Borrás [1910]. Amb tot, sí que cal assenyalar que, documentalment, consta la pràctica d'alguns càstigs corporals que, en l'argot dels caputxins eren anomenats: «fer lo teixidor», «la honorària», «lo trentenari», «pecunia duplicada»; Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Argot dels caputxins de Santa Madrona», *EstFr* 89 (1988) 670-671.

130. Cf. Basili DE RUBÍ, *Un segle*, 238: «Punició de fra Gil de Tuïr».

131. BUB, Ms. 987, Miguel DE VALLADOLID, *Fundación de la Provincia de Cataluña*, ff. 239-242: «Castigo de fray Egidio de Tuyr y de fray Esteban de Gerona, legos».

religiosa.¹³² En aquest sentit, el contingut de les obres de sant Llorenç de Bríndisi, doctor de l'Església des de l'any 1959, són el millor exponent d'aquest ideal.¹³³

En el capítol general de 1613 es determinà que els estudis de filosofia havien de durar tres anys i quatre els de teologia. Les classes als joves estudiants havien de donar-se una al matí i una altra a la tarda, amb dues hores de durada cada classe. A més de les explicacions de les lliçons, calia afegir-hi les repeticions i l'exercici acadèmic de les *Disputationes*. En l'apartat següent tractarem de l'estructuració i dels continguts d'aquests estudis en els escolasticats dels caputxins.

2. ELS ESTUDIS DE FILOSOFIA I TEOLOGIA EN ELS ESCOLASTICATS

Els frares caputxins s'establiren a Catalunya l'any 1578, tot i l'oposició del rei Felip II que no volia de cap de les maneres frares caputxins en els seus territoris.¹³⁴ Els caputxins que hi fundaren no foren foragitats de Catalunya gràcies a la protecció i a la bona acollida de les institucions catalanes, que esguardaren els frares talment un «antídoto singular contra les infiltracions de luterans i hugonots [= calvinistes]»,¹³⁵ tal com escriví el P. Basili de Rubí. En aquell moment es considerà que els caputxins frenarien l'impacte de la penetració dels hugonots a Catalunya amb l'exemple d'una vida d'austeritat i pregària i també, encara que posteriorment, amb orientadores predicacions doctrinals i amb assenyats consells des del confessionalari. Fou, doncs, per aquestes raons que els diputats de la Generalitat escriviren l'any 1584 al rei Felip II pregant-li que no destorbés l'expansió dels caputxins «per tenir a la

132. Com a fruit d'aquest estil apologètic i de controvèrsia religiosa entre els framenors caputxins, vegeu Félix DE ALAMÍN, *Impugnación contra el Talmud de los judíos, Alcorán de Mahoma y contra los hereges*. Madrid: Imprenta de Lorenzo Francisco Mojado 1727. Els caputxins catalans participaren també d'aquest estil apologètic; vegeu Fidel DE SAUTÓ, *Causae et Iudicia ex confessionibus Protestantium, quibus et suam pratensam Ecclesiam Reformatam ipsi commendant apertissime*, Gadibus: Officina Emmanuelis Espinosa 1764.

133. L'edició de les obres completes de Llorenç de Bríndisi, en quinze volums, s'efectuà entre els anys 1928-1956; cf. *Analecta OFM Cap.* 73 (1957) 264-266; *Collectanea Franciscana* 27 (1957) 436-440; *RCatT* 35 (2010) 230-231.

134. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Oposición del Rey Felipe II a la implantación y expansión de los franciscanos capuchinos», *Felipe II y el Mediterráneo*, Vol. II, Madrid 1999, 205-218.

135. Cf. Basili DE RUBÍ, *Un segle*, 176.

frontera los francesos enemichs [= hugonots] de la nostra santa fe cathòlica». ¹³⁶

En aquesta primera etapa de la presència caputxina a Catalunya alguns eclesiàstics eminents exerciren un fort influx en la vida cultural i espiritual dels caputxins. Per exemple, just en els anys fundacionals de la província de Catalunya, s'ha de posar en relleu la beneficosa incidència de l'antic canonge de Jaén i professor de Sagrada Escripura a l'Estudi General de Barcelona Diego Pérez de Valdivia, ¹³⁷ deixeble de sant Joan d'Àvila, amic de sant Lluís Bertran i del beat Nicolau Factor. L'any 1581 Pérez de Valdivia, animat pels caputxins, fundà la Casa de Misericòrdia de Barcelona per tal d'atendre la gran quantitat de pobres que s'havien fet presents a la Ciutat Comtal. En la darrera etapa de la seva vida, el savi professor Diego Pérez es posà sota la direcció espiritual dels caputxins i àdhuc demanà d'ingressar-hi.

Pérez de Valdivia escriví moltes obres teològiques i ascètiques ¹³⁸ que foren estampades a Barcelona. A guisa d'exemple esmentem el *Camino y puerta para la oración* (1584), *Aviso de gente recogida* (1585), *Vida nueva para las almas que quieren confesar bien y comulgar dignamente* (1586), *Tratado de la freqüente Communió* (1587), *Documentos saludables para las almas piadosas* (1588), *De sacra ratione concionandi* (1589) i el *Tratado de la singular y purísima concepción de la madre de Dios* (1600). El Dr. Pérez de Valdivia, ran de la seva mort, esdevinguda a Barcelona el 28 de febrer de 1589, fou enterrat a la cripta mortuòria del convent de caputxins de Montcalvari. S'ha d'assenyalar també que Pérez de Valdivia animà a Caterina de Rocabertí (germana del framenor caputxí Josep Rocabertí de Barcelona) a ingressar en el monestir barceloní de carmelites descalces (on rebé el nom de Sor Estefania) i alhora ajudà els carmelites descalços a fundar a les poblacions de Barcelona i de Mataró.

Els primers caputxins que l'any 1578 s'establiren a Catalunya s'havien format en aquell esperit que emergeix de les primitives constitucions d'Albacina ¹³⁹ i foren

136. APCC, *Civils*, Llig. A-5-7: carta dels Diputats de la Generalitat a Felip II (Barcelona, 7 juliol 1584) doc. 1, s.f.

137. Cf. J. M. MADURELL, «Diego Pérez de Valdivia en Barcelona (1580-1589)», *Analecta Sacra Tarraconensia* 30 (1957) 343-371.

138. Cf. Vicente DE PERALTA, «El Doctor Pérez de Valdivia, escritor místico del siglo XVI», *EstFr* 27 (1921) 417-465.

139. BHC, *Le prime Costituzioni dei Frati Minori Cappuccini di San Francesco* [= *Costituzioni di Albacina MDXXIX*], Roma 1913, 17-31: «Costituzioni dei Frati Minori detti della Vita Heremitica» (sic).

exponents de la *bella e santa riforma*.¹⁴⁰ Els frares dels inicis, tant a Itàlia com a Catalunya, no mostraren pas un excessiu interès en l'estructuració de les cases d'estudis; serà en un segon moment quan, amb l'entrada de vocacions del país, els frares van haver d'aplicar les disposicions tridentines, especialment la constitució *Super lectione Sacrae Scripturae et praedicatione*, on es prescrivia la formació que havien de rebre els candidats al sacerdoci. A propòsit d'aquestes normes tridentines, Basili de Rubí escriví que: «Acabat el concili de Trento, es reuní a Forlì (1564) el capítol general de l'orde [caputxí] que disposava, sense ambigüitats, que a totes les províncies s'establissin uns estudis teològics adaptats a les disposicions del concili de Trento. El 1567 l'orde acordà obrir uns estudis generals».¹⁴¹ Aquestes disposicions tridentines determinaven que els estudis eclesiàstics havien de durar set anys:¹⁴² tres de filosofia i quatre de teologia, precedits de dos anys d'humanitats, que des de l'any 1602 eren anomenats «cursos de seminari».

Una vegada acabat el noviciat, els religiosos de cor (anomenats *coristes*) tenien encara dos anys de formació humanística sota la direcció d'un mestre. Els frares que no eren capaços d'aprendre la gramàtica llatina passaven al grup dels no clergues (anomenats *llecs* per la documentació), i si superaven l'aprenentatge del llatí rebien també unes instruccions de lògica.¹⁴³ Per a l'estudi de la lògica solien emprar el text de la *logica parva*, seguit per la universitat d'Alcalà d'Henares.¹⁴⁴ En el cas de passar satisfactòriament els estudis humanístics, els joves caputxins eren enviats als escolasticats a cursar els estudis de filosofia i de teologia que duraven un septenni.¹⁴⁵ Quan coronaven

140. Cf. Melchor DE POBLADURA, *La bella e santa riforma dei Frati Minori Cappuccini*, Roma: Istituto Storico Cappuccino 1963.

141. Cf. Basili DE RUBÍ, *Un segle*, 124.

142. 142. Abans de la normativa tridentina, els frares caputxins tenien un pla de formació escolàstica molt poc estructurat, tal com ho posà en relleu H. FELDER, *Los estudios en la Orden Capuchina en el primer siglo de existencia*, Pamplona 1959, 18-19: «El estudio de los Clérigos en particular ocupa en estas Constituciones [de Albacina] un lugar insignificante. Nada se dice de la formación de los jóvenes recibidos para clérigos. La ocupación de éstos en el Noviciado se reducirá a aprender de memoria la Regla de la Orden. Los jóvenes profesos, clérigos o legos, es verdad que serán colocados por espacio de cuatro años bajo la dirección de un maestro, pero con el único fin de ser aleccionados en la vida espiritual. Por consiguiente, el estudio no figurará en el programa diario de los sacerdotes».

143. A l'antiga biblioteca del convent d'Arenys hi havia un manuscrit de *Logica Scholastica* de l'any 1644 obra del P. Serafi de Figueres, avui malaguanyadament perdut; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 51.

144. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros de [...] Santa Madrona*, núm. 342: «Complutenses, *Logica parva*».

145. BHC, *Libro misceláneo que comprehende no todas las decisiones de los Capítulos y Definiciones Generales de la Orden de Menores Capuchinos*, f. 313: «Declaratur septenium studiorum a Constitutionibus praescriptum».

els estudis, els coristes podien rebre el sacerdoci, però no pas les llicències per a confessar i predicar, que tan sols s'obtenien una vegada superat una mena d'examen de revàlida i després d'haver-se format adientment en l'espiritualitat sacerdotal i en la pastoral. Per tal de reeixir en aquesta formació sacerdotal més específica, els caputxins de Catalunya solien seguir les *Catechisticae instructiones* de Carles de Cremona¹⁴⁶ i els *avvertimenti* del caputxí Joan Baptista Pizzati, adreçats als joves predicadors, a qui s'exigia «Dottrina, Eloquenza, Santità: doti essenziali del Predicatore».¹⁴⁷ La documentació assenyala, però, que en els anys previs a l'exclaustració els frares catalans solien preparar-se per a rebre el sacerdoci servint-se de l'obra del caputxí Joan de Zamora, titulada *Eclesiástico perfecto*,¹⁴⁸ en la qual s'exposava el «método de considerar las propias obligaciones del estado [sacerdotal] en el tiempo de los Ejercicios»¹⁴⁹, a més de completar aquestes instruccions amb apunts de caire més existencial i pràctic.¹⁵⁰ En el període de la restauració els frares caputxins empraren per a llur formació sacerdotal algunes de les obres que escriví el P. Calassanç de Llanerers, el futur cardenal Vives, especialment la famosa *Carta a un sacerdote*,¹⁵¹ que comptà amb diverses edicions¹⁵² i traduccions.¹⁵³

La formació permanent (sacerdotal i religiosa) s'assegurava a través de l'estudi de la Regla, de les cerimònies litúrgiques¹⁵⁴ i de l'anàlisi d'alguns casos pràctics de teologia moral que calia resoldre adientment, cada mes, en les

146. BPCSar, *Catechisticae instructiones ecclesiasticae, seu examen ad promovendum ad Sacros Ordines, et ad audiendas confessiones, summa brevitate digestum, ad clericorum et iuniorum sacerdotum Fratrum Capuccinorum instructionem [...]* Per Carolum de Cremona sacerdotem capuccinum Provinciae Mediolanensis. Cremonae: Apud Franciscum de Zannis 1677. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: «Es a uso de los capuchinos de Villanueva de Cubellas».

147. G. B. PIZZATI DA PONTREMOLI, *Avvertimenti rettorici sacri, che comprendono il metodo di predicare apostolico*, Piacenza 1719, 17.

148. BPCSar, *Eclesiástico perfecto. Su autor Juan de Zamora*. Madrid: En la Imprenta de Vega 1799. A la portada hi ha una anotació que diu: «Destinado para los Ejercitantes [sic] de Órdenes. Capuchinos de Vich». Semblantment, en un altre exemplar hom hi escriví: «Destinado para los Ejercitantes de Órdenes en Capuchinos».

149. BHC, *Eclesiástico perfecto*, 4.

150. Per exemple, l'any 1903, al convent d'Arenys hi havia un manuscrit titulat: *De sacramentis in genere*, que elaborà el P. Salvador de Barcelona († 1773), malaguanyadament perdut ran de la Guerra Civil; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 79.

151. Cf. Calassanç de LLANERERS, *Carta a un sacerdote*, Barcelona 1893.

152. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, *El cardenal Vives i l'Església del seu temps*, Llanerers 2007, 103-120: «Publicacions del cardenal Vives conservades a la Biblioteca Hispano-Caputxina».

153. A guisa d'exemple, vegeu la *Lettera ad un sacerdote per il P. Giuseppe Calasanzio da Llanerers, Minore Cappuccino*, Firenze: Tipografia Calasanziana 1898.

154. Abans de l'exclaustració, i per tal d'ajudar-se a l'aprofundiment de l'espiritualitat litúrgica i dels salms, els caputxins de Catalunya solien seguir l'obra del caputxí tirolès Udalric DE GA-

sessions comunitàries de les anomenades *Collationes Theologiae Moralis et Seraphicae Regulae* o, més comunament *Conferències*,¹⁵⁵ que assoliren un gran desenvolupament en els anys de la represa de la vida caputxina a Catalunya.¹⁵⁶

D'altra banda, una vegada acabats els estudis seminarístics, si els estudiants no aprovaven prou satisfactòriament els exàmens als quals hem fet referència més amunt, aquests eren destinats als cursos de moral, que cursaven ajudats de les *Summes* o manuals a propòsit.¹⁵⁷ Si superaven els estudis de moral podien esdevenir «simples sacerdots», és a dir, preveres sense llicències de predicar, i tan sols amb permís d'oïr confessions. Aquests cursos de moral duraven un mínim de tres anys i un màxim de sis. L'any 1777 el ministre general Erard de Rakersburg allargà els cursos de moral, almenys fins a quatre anys, car els bisbes, molt sovint, es dolien de l'escassa formació dels religiosos que eren presentats pels provincials a rebre els ordes sagrats.

En la represa de la vida caputxina durant el període de la restauració es reimplantaren els tradicionals plans d'estudis, amb les reformes del segle divuitè i amb les modificacions efectuades durant el capítol general celebrat l'any 1887, quan s'insistí novament en el fet que els estudis de filosofia havien de durar tres anys, quatre els de teologia, i que els lectors havien d'impartir-los seguint els textos de sant Bonaventura i sant de Tomàs d'Aquino:

BLINGEN, *Psallens inter coelites capucinus*, Günzburgi: Apud J. A. Wagegg 1789. A la guarda del volum conservat a la BHC hi ha una anotació que diu: «A uso del P. Feliciano de Mataró».

155. Es conserven algunes d'aquestes conferències sobre temàtiques diverses de teologia moral celebrades en alguns convents de la província caputxina de Catalunya. A guisa d'exemple vegeu a l' APCC, *Formació i Estudis* (Llig. A-5-11), *Confer. Moralis [...] habita Matarone die 26 julii 1764*, s.f.

156. Per exemple, vegeu Miquel d'ESPLUGUES [ed.], *Casus practici Theologiae Moralis ac Seraphice Regulae anno 1908 discutiendi*. Barcinone: Typ. Subirana 1907; Fermí DE LA COT [ed.], *Casus practici Theologiae Moralis ac Sacrae Liturgiae anno 1918 discutiendi*. Barcinone: Typ. E. Subirana 1917; Frederic DE BERGA [ed.], *Casus practici Theologiae Moralis ac Sacrae Liturgiae in Provincia Cathalauniae anno 1924 discutiendi*. Barcinone-Sarrià: Typ. J. Viñals 1923; Josep DE BESALÚ [ed.], *Casus Morales de Observantia Regulari et de re liturgica in Provincia Cathalauniae anno 1927 discutiendi*, Barcinone-Sarrià: Typ. J. Viñals 1926.

157. Per exemple usaven la *Summa* preparada pel caputxí Jaume de Corella i, també, la que preparà Martí de Torrecilla; vegeu a la BHC, *Compendio de la Sum[m]a añadida del R. P. Fr. Martín de Torrecilla con Addiciones [...] Compuesto por el P. Fr. Francisco de la Mota*. Madrid: Por Antonio Román 1698; *Sum[m]a de la Theologia Moral. Su materia los tratados más principales de casos de conciencia. Su forma, unas conferencias prácticas. Parte primera y segunda [...] Su autor el Rmo. P. Fray Jayme de Corella*. Madrid: En la Imprenta de Bernardo de Villadiego 1694; *Tercera parte*, Madrid: Por Juan García Infanzón 1700; *Quarta parte*, Barcelona: Por Joseph Llopis 1704.

Con respecto a los Estudios ordenamos y mandamos lo siguiente: [Primero] Ningún Corista sea admitido al estudio de la Filosofía sin que haya aprendido primeramente humanidades, adjuntas, ya antes, ya después del Noviciado, nociones de Retórica, según las costumbres de varias Provincias y necesidades de los lugares. [Segundo] El estudio de la filosofía y ciencias durará tres años. [tercero] El curso de teología durará cuatro años, y comprenda las materias siguientes S[agrada] Escritura, Teología dogmática y Moral, Derecho Canónico, Historia eclesiástica, Patrología y Pastoral. [Cuarto] La elocuencia sagrada se lea por un año completo. [Quinto] En las Facultades de Filosofía y Teología sea expuesta la excelente y segurísima doctrina del Seráfico Doctor S. Buenaventura y del Angélico Doctor S. Tomás de Aquino, según la mente de León XIII. Estas cosas serán consideradas como base de nuestros estudios.¹⁵⁸

Tal com ja s'ha dit més amunt, els joves estudiants que aprovaven els exàmens dels cursos seminarístics on s'estudiava la *logica parva* i les humanitats, eren destinats als convents on hi havia erigits els escolasticats. Allí començaven a cursar sota el mestratge d'un mateix lector o professor els tractats de lògica, filosofia i teologia dogmàtica. El contingut d'aquests estudis escolàstics durant el segle XVIII experimentà algunes reformes a tenir en compte. En efecte, poc després d'acabada la Guerra de Successió, els responsables de la vida pastoral de la província caputxina de Catalunya, s'afanyaren a reestructurar els estudis i, en el capítol provincial¹⁵⁹ celebrat l'any 1719 al convent de Mataró, es determinà que «se pongan cuatro estudios de escolástico, y dos de moral, con la limitación que no haya más de doze estudiantes en cada uno de los escolásticos, y seis en los de moral».¹⁶⁰ Durant el segle XVIII les cases d'estudi dels caputxins catalans foren habitualment aquestes sis: la filosofia s'ensenyava als convents de Tortosa, Tarragona i Vic; la teologia s'estudiava a Vilanova de Cubelles i a Mataró, però els dos darrers cursos solien tenir lloc al convent de Santa Madrona de Barcelona, on hi havia millor professorat i una biblioteca més ben proveïda.

L'any 1786, durant la visita pastoral del ministre general, Pau de Colindres, s'intentà de congregar tots els joves neoprofessors dels cursos seminarístics d'humanitats de la província catalana en un sol convent, però l'excessiu nombre d'estudiants ho impossibilità, i al llarg de tot el segle XVIII els cursos seminarístics s'ubicaren als convents de Calella-Pineda, Blanes, Igualada i Valls.

158. Cf. Bernat d'ANDERMATT, *Ordenaciones del Capítulo General LXV*, Roma 1887, 14.

159. Sobre la manera de procedir durant la celebració del capítol provincial, vegeu Àngel DE VILLAVA, *Nociones acerca del Capítulo Provincial, y modo de celebrarlo en las Provincias de Menores Capuchinos de España*, Valencia: Tip. Moderna 1903.

160. APCC, *Decisiones de los Capítulos*, f. 74 v.

Aquest darrer convent, l'any 1800, acollí també un grup d'estudiants de filosofia que hi havia al convent de Tarragona, quan el convent tarragoní hagué de ser enderrocat per mor de l'ampliació del Port. Durant l'any 1800 aquest curs seminarístic passà del convent de Valls al d'Olot.

3. CONTINGUTS I ESTRUCTURACIÓ DELS ESTUDIS

En els inicis de la província caputxina de Catalunya, tot i l'esperit eremític dels seus fundadors, els frares van prendre consciència de la importància d'estructurar els estudis per a la formació adient de les vocacions, tal com es demanava en les disposicions tridentines. A propòsit d'això, es nomenà el pare Serafí de Nàpols lector, o professor, dels joves estudiants. Del P. Serafí s'han conservat alguns apunts de les seves lliçons de teologia escolàstica¹⁶¹ que impartí durant els cursos de 1580 a 1584, que trobem dins un volum manuscrit procedent del convent de Santa Eulàlia de Sarrià.¹⁶²

La matèria principal dels cursos teològics era l'estudi de les *Sentències*¹⁶³ de Pere Llombard (una obra que fou comentada per tots els mestres de l'escolàstica)¹⁶⁴ junt, també, amb l'estudi de les obres de sant Albert¹⁶⁵ i, sobretot, de

161. Cf. Basili DE RUBÍ, «Espiritualidad de los religiosos fundadores de la provincia capuchina de Cataluña», *EstFr* 79 (1978) p. 38: «Fray Serafín de Nápoles († 1593) vino a la fundación con el P. Arcángel [...] A este religioso atribuimos un *Tractatus theologiae*, expositio in primam secundae Sancti Thomae».

162. Vegeu a la BUB el Ms. 1596, obra del jesuïta Pere Gil, que duu el títol de *Tractatus theologiae. Expositio in primam secundae S. Thomae*, ff. 1-468. Seguidament hi ha, també, uns comentaris escolàstics atribuïts al caputxí Serafí de Nàpols —un dels fundadors de la província caputxina de Catalunya— al llibre *De sacramentis* del jesuïta Josep Villegas *Ibid.*, ff. 472-516. Després hi ha, encara, el tractat *De sacrificio missae*, ff. 517-580; les *Additiones ad tertiam partem*, ff. 581-639 i, finalment, un comentari a la butlla *In coena Domini*, ff. 641-657. Vegeu-ne la descripció arxivística a l'obra coordinada per Eulàlia DURAN, *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, Vol. II, Barcelona 2000, 648-649.

163. El *Liber Sententiarum* de Pere Llombard hom el trobava a totes les biblioteques conventuals dels caputxins de Catalunya. A guisa d'exemple, vegeu a la BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 50.

164. En la represa de la vida caputxina el cardenal Vives preparà una compendi del comentari bonaventurià al llibre de les *Sentències* destinat als joves caputxins que es formaven en els escolasticats de l'orde; vegeu a la BHC, *Summula commentariorum Seraphici Doctoris S. Bonaventurae in iv Libros Sententiarum*. Edidit servata littera Fr. Iosephus Calasancius Card. Vives O MCap, Romae: Friedericus Pustet Pontificalis Bibliopola 1905.

165. Consta que el comentari a l'Evangeli de sant Lluc, preparat per sant Albert Magne (el famós mestre de sant Tomàs d'Aquino) formà part dels fons bibliogràfics de les primeres biblioteques conventuals dels caputxins de Catalunya. Per exemple, vegeu la bella edició gòtica post-incunable de l'any 1504, que pertanyia a les biblioteques conventuals de Valls, de Granollers,

la *Summa* de sant Tomàs (les les edicions amb els comentaris de Tomàs de Vio¹⁶⁶ gaudiren d'una gran acceptació entre els caputxins). Aquesta preferència sembla indicar una certa resistència dels fundadors de la província catalana a seguir la doctrina de Joan Duns Escot. Amb tot, Francesc Joher de Figueres († 1596), ex-recol·lecte que fou el primer lector d'arts i teologia dels caputxins catalans,¹⁶⁷ estava plenament marcat per l'orientació escotista, i consta que ensenyà la teologia des de les posicions del *Doctor subtilis*.¹⁶⁸

S'ha d'assenyalar que no serà fins ben entrat el segle XVII (una vegada declarat l'any 1588 sant Bonaventura Doctor de l'Església)¹⁶⁹ que els caputxins de Catalunya (juntament amb totes les províncies de l'orde) van optar d'una manera clara pel corrent bonaventurià,¹⁷⁰ que era una línia de pensament molt més adient al franciscanisme dels caputxins. Els escolasticats caputxins van seguir els *Commentaria in quatuor libros sententiarum sancti Bonaventurae, seu summa theologica seraphici doctoris*, publicats Roma els anys 1569 i

---

d'Arenys de Mar i, finalment, de Sarrià, tal com consta en una anotació de la guarda del volum: «Ese libro sea dexado para el monasterio de Vall<e>s, pq. el padre fr. Joan de Tor-desillas, provincial lo [h]a concedido al monasterio de Granollers»; BPCSar, *Secunda pars Postille Super Lucam. Venerabilis dni. domini Alberti magni quondam Ratisponensis Episcopi Ordinis Predicatorum. In oppido Imperiali Hagenau [Ioannis Rynman]*, 1504.

166. El reverend Salvador Pedrer regalà als frares caputxins de Lleida l'edició veneciana de 1522 de la *Prima Secundae [Summae Theologiae] S. Thomae [Aquinatis] cum commen[tariis] car. Caietani*. Venetiis: Impensis Luce Antonii de Giunta 1522. A la guarda hi llegim «conventus Illerda». Aquest volum, ran de la restauració de la vida caputxina, passà al convent d'Arenys de Mar i actualment forma part de fons històric de la biblioteca del convent de Sarrià.

167. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 58: «El P. Francisco de Figueras fue el primer lector de Artes y Theología que tuvo esta Capuchina Provincia de Cathalunya».

168. Vegeu Calassanç de LLAVANERES, *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona 1891, 93: «El P. Francisco de Figueras, como era Religioso igualmente sabio que virtuoso y experimentado, le confiaron nuestros Superiores la educación y la enseñanza de la Juventud, constituyéndole Lector de Artes y Teología, y fue el primero que ejerció de estos oficios en la Provincia. Leyó sucesivamente ambas facultades por espacio de algunos años, juntando la virtud con la doctrina, singularmente con la de Escoto, en que era muy versado».

169. Cf. H. FELDER, *Los Estudios en la Orden Capuchina en el primer siglo de su existencia*, Pamplona 1959, 60: «Cuando los Capuchinos en 1575 introducen en su programa de estudios la teología sagrada y escolástica piensan, sin duda alguna, ante todo en los libros de las Sentencias de san Buenaventura, recientemente editados en una nueva edición [en 1569]. Años después, el papa Sixto v, franciscano, coloca a san Buenaventura entre los doctores de la Iglesia y escribe con esta ocasión la admirable Bula *Triumphantis* (14 de marzo de 1588)».

170. Cf. Basili DE RUBÍ, «Els caputxins catalans a l'escola de sant Bonaventura», *EstFr* 75 (1974) 411-423. Els caputxins a més de sant Bonaventura solien seguir, també, les obres de sant Tomàs d'Aquino, tal com ho posà en relleu H. FELDER, *Los estudios en la Orden capuchina en el primer siglo de su existencia*, Pamplona 1959, 59: «Tienen óptimas escuelas en donde estudian no solamente a santo Tomás y a san Buenaventura (al que consideran como el doctor de la Orden), sino que también se entregan a la práctica de la mortificación y de la piedad», tot citant un text de la *Crónica de Marcos de Lisboa*, segons l'edició de París de 1604.

1593 pel P. Pere Trigoso de Calataiud, eminent teòleg que l'any 1581 havia passat dels jesuïtes als caputxins.¹⁷¹ L'edició del P. Trigoso era excel·lent¹⁷² i assolí tanta acceptació en els escolasticats caputxins d'Europa. A propòsit d'això el P. Basili de Rubí escriví que «l'edició del *Llibre de les sentències* de sant Bonaventura l'any 1569 despertà entre els caputxins l'afecció a l'estudi d'aquest seràfic doctor. La seva mística interpretació de la teologia es compaginà perfectament amb la mentalitat i l'orientació que dominaven en la reforma caputxina. A Catalunya ben aviat l'orientació bonaventuriana prengué acta de naturalesa entre els caputxins».¹⁷³

En els primers decennis de la vida caputxina a Catalunya, l'any 1612, morí al convent de Figueres el P. Arcàngel de Girona,¹⁷⁴ que ensenyà i escriví sobre sant Bonaventura.¹⁷⁵ S'ha d'assenyalar també la valuosa aportació del P. Feliu o Fèlix de Barcelona († 1662), conegut com «el fènix dels ingenis bonaventurians»,¹⁷⁶ i la del P. Josep Torres de Manresa († 1651), autor aquest darrer d'unes *Disputationes in sacram theologiam* i de la *Clara et dilucida totius Logicae Expositio*;¹⁷⁷ aquest manuscrit, datat l'any 1642, es perdé el juliol de 1936 amb l'incendi del convent de Sarrià pels escamots revolucionaris. El P. Josep de Manresa féu de professor de teologia al monestir benedictí de Sant Benet de Bages. Poc després del seu traspàs, la figura del P. Josep de Manresa fou molt elogiada pel seu deixeble, el benedictí Joan Caramuel de Lobkowitz en la seva *Theologia moralis* (1656), on el presenta com un dels més notables

171. Cf. Calassanç de LLAVANERES, *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona 1891, p. 154: «Deseoso de servir al Señor con mayor perfección y más seguridad, se refugió en el seguro puerto de la Religión entrando en la santa y ejemplarísima Compañía de Jesús, de la cual salió para ser capuchino».

172. BHC, *Sancti Bonaventurae ex Ordine Minorum [...] Summa Theologica. Commentariis illustravit R. P. F. Petrus Trigossus, Ordinis Sancti Francisci Capuccinorum*, Romae 1593. Aquesta obra la trobem també registrada en el catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol. núm. 100.

173. Cf. Basili de RUBÍ, *Un segle* p. 189. Aquesta orientació bonaventuriana es donà arreu de l'orde caputxí, àdhuc entre els frares que durant el segle XVII treballaren en la implantació de la vida caputxina en territoris no catòlics. Per exemple, els caputxins que anaren a terres dàlmates comptaren, a través de Propaganda Fide, d'exemplars en llengua il·lírca de les *Meditationes Sti. Bonav. Illyrice*; APFide, *Miscellaneae varie*, Vol. XXXII, *Numero de libri che si trovano nell Collegio di Propaganda Fide* (Roma 1665) núm. 17.

174. Cf. Basili de RUBÍ, *Necrologi*, 196.

175. Cf. Calassanç de LLAVANERES, *Biografía Hispano-Capuchina*, Barcelona 1891, 319-320: «Había este Siervo de Dios profesado una cordialísima devoción al glorioso Doctor San Buenaventura y tenía escritas de su mano algunas cosas muy devotas de este Santo».

176. Cf. *EstFr* 20 (1918) p. 444: «El P. Félix de Barcelona, ex-lector, fénix realmente de ingenios, fue muy devoto de S. Buenaventura ya desde la niñez [...] Fue el primero que en esta Provincia de Cataluña leyó la doctrina de S. Buenaventura».

177. Cf. «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) 230.

teòlegs¹⁷⁸. Del P. Josep de Manresa es conserva un tractat inèdit de filosofia d'inspiració bonaventuriana procedent de l'antiga biblioteca de Santa Madrona.¹⁷⁹

Durant el segle XVIII, excel·liren en els estudis bonaventurians els caputxins: Bonaventura d'Arenys de Mar,¹⁸⁰ Antoni de Palafrugell,¹⁸¹ Josep de Vilallonga¹⁸² i Fèlix M. de Martorell, que fou secretari general de l'orde, amb residència a Roma, i examinador sinodal dels bisbats de Vic, Solsona i de l'arxiprestat d'Àger, a més de teòleg del cardenal Conti. El P. Fèlix Maria escriví el *Liber Sacrae Theologiae Scholasticae ex Divi Bonaventurae mentem*,¹⁸³ manuscrit inèdit de l'any 1741, també perdut durant la revolta i Guerra Civil de 1936.

Pel que fa a l'interès dels caputxins pels escrits d'inspiració bonaventuriana, s'ha d'assenyalar que a la biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys hi havia una bella edició gòtica en dos volums dels principals tractats bonaventurians que van ser salvats de l'espòli i foren retornats als caputxins per la «Junta Delegada del Tesoro Artístico» després de la Guerra Civil. Actualment, són a la biblioteca de Sarrià.¹⁸⁴ Sant Bonaventura era un dels autors més estimats pels frares i per això en el moment de cursar la teologia escolàstica ho feien *Ad mentem Seraphici Doctoris Divi Bonaventurae*.¹⁸⁵

També cal assenyalar la presència a les biblioteques dels caputxins catalans de la *Summa Theologiae* d'Alexandre d'Hales (cèlebre mestre de sant Bonaventura a la Universitat de París), que hom troba registrada en els catàlegs de bona part de les biblioteques conventuals dels franciscans europeus

178. Cf. Basili DE RUBÍ, *Un segle*, 773-774.

179. BUB, Ms. 1322, *Incipit clara et dilucida totius Philosophiae expositio [...] Autore R. P. F. Iosepho Minor[isensis] die 20 Iunii anno 1632*.

180. Durant els cursos de 1740-1743 escriví unes *Disputationes in Sacram Theologiam iuxta clarum N. S. D. Bonaventurae mentem*; cf. «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 212, núm. 1.

181. Fou autor d'un *Cursus Theologiae Moralis ad mentem Divi Bonaventurae*, manuscrit redactat l'any 1739 i destruït durant la revolta de 1936; vegeu «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 233, núm. 267.

182. Durant els cursos de 1713-1733 escriví unes *Disputationes in Sacram Theologiam iuxta mentem Divi Bonaventurae*; cf. «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 240, núm. 344.

183. BHC, «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 230, núm. 234.

184. BPCSar, *Egregium opus subtilitate et devoto exercitio precellens parvorum opusculorum Doctoris Seraphici Sancti Bonaventurae*, Impressi Venetiis, 1504.

185. A la segona metitat del segle XVII alguns lectors de la província de Catalunya seguiren el curs teològic del P. Bartomeu Barbieri de Castelvetro († 1697); a tall d'exemple vegeu l'exemplar procedent del convent de Tremp a la BPCSar, A. R. P. *Bartholomaei de Barberiis a Castro Vetro [...] Cursus Theologicus ad mentem Seraphici Doctoris S. Bonaventurae*. Lugduni: Sumptibus Francisci Comba 1687.

com, per exemple, els framenors de l'estricta observança del convent de San Francesco da Ripa, a Roma.¹⁸⁶ Alguns lectors de teologia, però, tant a Catalunya com en les diverses províncies caputxines d'Europa, seguiren les obres de Ricard de Mediavilla,¹⁸⁷ *Doctor Solidus* († 1308), professor de la universitat de París d'orientació bonaventuriana, principalment en el seu comentari del llibre de les *Sentències*¹⁸⁸ de Pere Llombard. Aquesta obra teològica, de gran riquesa doctrinal, formava part «obligadament» de les biblioteques dels convents i escolasticats dels framenors caputxins.¹⁸⁹

En el fons històric de la biblioteca provincial dels caputxins de Catalunya es conserven algunes obres bonaventurianes destinades a la formació espiritual dels joves caputxins com, per exemple, els *Soliloquis*, i el llibre de meditacions titulat *Arbor vitae*, destinat a la pràctica de l'oració mental. La versió castellana de 1580 d'aquesta obra figurava a la biblioteca conventual dels caputxins de Manresa, tal com ho assenyala una nota manuscrita de la portada: «A uso de los PP. Capuchinos. Manresa.» Aquest volum duu afegides unes meditacions complementàries titulades «Colloquio del peccador y del Crucifijo», que acaben amb un tractat final sobre «la manera de aparejar los Sacerdotes para dezir Missa, compuesto por el Seráfico Doctor S. Buenaventura».¹⁹⁰ L'afecció dels caputxins catalans a sant Bonaventura resta reflectida en els tractats escolàstics manuscrits que han arribat fins avui. Entre aquests el que preparà fra Tomàs de Vilamajor, on hi ha recollides les lliçons impartides per fra Josep de Vilallonga¹⁹¹ al llarg dels cursos de 1728 i 1733. El ressò del bonaventurianisme dels caputxins catalans es percep fins i tot en el text de

186. BAVat, Lat. 11268, *Index librorum fratrum minorum strictioris observantiae S. Francisci*, (Província Romana, any 1600) f. 1 v: «Alexander de [H]Ales, *Summa Theologiae*. Impensis Nuremberge Antonii Koberger, 1482».

187. BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 230: «Ricardus de Mediavilla, *In quattuor Sententiarum*».

188. BPCSar, *Clarissimi Theologici magistri Ricardi de Mediavilla Seraphici Ord. Min. Convent. super quatuor Libros Sententiarum Petri Lombardi*, Brixiae [Brescia], 1591.

189. BPCSar, *Petri Lombardi Episcopi Parisiensis Sententiarum Libri IIII*. [Parisiis, Excudebat Nicolaus Buffet, 1538]. A la guarda hi ha aquesta anotació manuscrita: «Dels Caputxins de Tremp».

190. BPCSar, *Soliloquio de quatro exercicios mentales con otros divinos tractados compuestos en latín por el Seráfico Doctor y Padre Nuestro S. Buenaventura; y traduzidos en romance castellano por Fray Domingo Viota, religioso observante de la orden de los menores*, Saragossa 1580, 203-259. A la guarda, d'una mà posterior hi llegim: «A uso de fr. Vicente María de Barcelona, corista», religiós que morí l'any 1845 durant l'exclaustració.

191. BHC, *Disputationes in Sacram Theologiam, iuxta tutissimam D[ivi] B[onaventurae] mentem*; Ms. de l'any 1728.

les homilies pronunciades en sessions acadèmiques en les festes internes dels escolasticats.¹⁹²

A partir de les disposicions del ministre general, Innocenci de Caltagirone, després de visitar l'any 1649 la província de Catalunya, s'estructurà l'orientació bonaventuriana de la província. Amb tot, un temps abans d'aquesta visita pastoral, el P. Fèlix Sembasart de Barcelona († 1662) ja havia consolidat l'ensenyament de la teologia *iuxta mentem Bonaventurae*¹⁹³ entre els frares, tal com ja ho posà en relleu Basili de Rubí quan analitzà l'influx de sant Bonaventura en la vida i estudis dels caputxins catalans.¹⁹⁴ De fet el coronament de la inspiració bonaventuriana de l'ensenyament escolàstic en la vida dels caputxins catalans hem de situar-lo en l'edició del *Cursus Philosophicus* que començà a publicar l'any 1691 Jacint d'Olp,¹⁹⁵ i que acabà d'editar pòstumament Rafael d'Olot l'any 1698. En el primer volum del *Cursus Philosophicus* l'autor ofereix un comentari a la lògica aristotèlica seguint sant Bonaventura.¹⁹⁶ En el segon volum, Jacint d'Olp ofereix un bon comentari a la física,¹⁹⁷ i en el darrer volum, editat a cura de Rafael d'Olot, hi trobem els comentaris a la metafísica.¹⁹⁸ Després del mestratge de Jacint d'Olp també excel·lí en l'ensenyament de la filosofia d'inspiració bonaventuriana Rafael de Taradell († 1815), autor d'unes *Disputationes in universam Aristotelis Philosophiam iuxta securissimam mentem Seraphicis Doctoris*,¹⁹⁹ manuscrit escolàstic datat

192. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [Vol. II] Índice de lo que contienen los tomos de sermones varios*: «Elogia D. Bonaventurae a R. P. F. Hermenegildo ab Olot elaborata».

193. Els principals impulsors de l'orientació bonaventuriana foren els caputxins: Arcàngel de Girona († 1612); Andreu de Seva († 1615); Fruitós de Tarragona († 1641), lector a Vic i a Granollers; Ignasi de Barcelona († 1645).

194. Cf. Basili de RUBÍ, «Els caputxins catalans a l'escola de sant Bonaventura», *EstFr* 75 (1974) 412-413: «El 1649 el pare fra Innocenzo da Caltagirone, ministre general, passà a visitar canònicament els convents de nostra província. Aquest quedà meravellat de la doctrina bonaventuriana que explicava en ella el pare fra Fèlix Sembasart de Barcelona, anomenat en la província [...] Fènix dels ingenis».

195. BHC, *Cursus Philosophicus ad mentem Seraphici Doctoris D. Bonaventurae, a R. P. Fr. Hyacintho Olpensi [...] Provinciae Matris Dei Cathaloniae Compositus*. Barcinone, Ex Typ. M. Gelabert 1691, 1694 i 1698 (3 volums. La història de l'edició d'aquest tractat filosòfic de Jacint d'Olp fou investigada pel tercerol català J. M. MADURELL, «La edició del tratado de filosofía del P. Jacinto de Olp», *EstFr* 52 (1951) 387-389.

196. BHC, *Cursus Philosophicus [...] Auctore R. P. Fr. Hyacintho Olpensi [...] Tomus Primus. Continens Summulas et universam Aristotelis Logicam*, Barcelona 1691.

197. BHC, *Cursus Philosophicus [...] Auctore R. P. Fr. Hyacintho Olpensi [...] Tomus Secundus, continens primam partem Philosophiae Naturalis, seu octo libros Physicorum*, Barcelona 1694.

198. BHC, *Cursus Philosophicus [...] Tomus tertius, continens Philosophiam Primam, seu Metaphysicam*. Barcelona 1698.

199. BHC, «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 237, núm. 310.

l'any 1773, que es va perdre en la devastació i incendi del convent de Sarrià,²⁰⁰ durant la persecució religiosa del juliol de 1936.

Situats encara en el segle XVIII, un temps abans de la introducció del mètode eclèctic villalpandià a les aules dels escolasticats de la província caputxina de Catalunya, destacaren en l'ensenyament *ad mentem Bonaventurae* els ja esmentats Rafael d'Olot († 1726) i Rafael de Taradell († 1815), junt amb Francesc de Vic († 1732), Bernardí de Verdú († 1748), Tomàs de Ponts († 1750), Bonaventura d'Arenys de Mar († 1758), Bonaventura de Vic²⁰¹ († 1768), Bonaventura de Sedó (+ 1785), Francesc M. de Maçanet de Cabrenys († 1789), Josep-Francesc de Vic²⁰² († 1793), Lluís de Barcelona († 1797) i Josep Francesc d'Olot († 1794), aquest darrer autor ja d'unes *Institutiones Philosophiae* adaptades al mètode del caputxí Francisco de Villalpando.

En l'ensenyament d'altres matèries filosòfico-teològiques sobresortiren els caputxins: Ciril de Santa Creu († 1630), que ingressà a l'orde essent catedràtic de retòrica;²⁰³ Hermenegild de Montblanc († 1652), que féu de professor de teologia en diverses províncies de l'orde;²⁰⁴ Francesc Oliver de Barcelona († 1666), que excel·lí en l'ensenyament de filosofia, teologia i dret canònic.²⁰⁵

A través de la documentació, i analitzant els fons bibliogràfics de les antigues biblioteques, sabem que els caputxins de Catalunya, a guisa de completament manualístic, empraren la *Summa Seraphica* que preparà el caputxí Marcel de Riez²⁰⁶ i seguiren també les lliçons del *Cursus Theologicus* d'inspiració bonaventuriana del caputxí Bartomeu Barbieri de Castelvetro († 1697), una obra que trobem ja esmentada en el catàleg de les biblioteques dels con-

200. Cf. Basili DE RUBÍ, «Devastación e incendio del convento y biblioteca de los capuchinos de Sarrià-Barcelona», *El Adalid Seráfico* 39 (1938) 8-9, 28, 48, 115-116 i 139-140.

201. Escriví el tractat titulat *Philosophiae Cursus iuxta mirabilem mentem Seraph. Dr. D. Bonaventurae doctrinam*, elaborat durant els cursos de 1728-1731; vegeu «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 239, núm. 337.

202. L'any 1768 escriví el tractat titulat: *Seraphica Philosophia ad triennalem cursum iuxta Seraphici Doctoris Divi Bonaventurae doctrinam*; vegeu «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 239, núm. 339.

203. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 54: «El P. Cirilo de Santa Cruz después de haber sido catedrático de Retórica en la Universidad de Barcelona, entró en los capuchinos [...] Murió en el año 1630».

204. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 54 v: «El P. Hermenegildo de Montblanch, insigne lector de theología, que la ensenyó en ésta y otras Provincias de Capuchinos [...] Murió anyo 1652».

205. BUB, Ms. 1680, *Poesías varias*, f. 53: «Francisco Oliver de Barcelona, capuchino doctíssimo en Filosofía, Theología y Derecho canónico [...] Murió siendo Provincial en el convento de Tortosa, año 1666».

206. BPCSar, *Summa Seraphica in qua S. Bonaventurae, doctoris seraphici, seraphica theologia per eius in Magistrum Sententiarum Libros dispersa dilucide est enodata [...] Opera et studio R. P. Marcelli Regiensis*, Massiliae: Apud Carolum Preston et Ioannem Penot 1659.

vents i escolasticats de Catalunya.²⁰⁷ S'ha de posar en relleu, però, que els frares caputxins en llur pla d'estudis mantingueren sempre en ús la *Summa Theologiae* de sant Tomàs d'Aquino. Entre els caputxins de Catalunya el tomisme hi fou present des dels primers anys fundacionals tal com ho prova un manuscrit procedent del convent de Santa Eulàlia de Sarrià²⁰⁸ que conté les lliçons d'orientació tomista impartides durant els cursos de 1580-1584 a les primeres generacions caputxines que es formaren als escolasticats de la província de Catalunya, quan acabava de ser erigida com a tal l'any 1582. Semblantment, aquests primers frares caputxins de Catalunya també llegiren, i empraren, les exposicions de Tomàs d'Aquino a la Sagrada Escripura, principalment el comentari als evangelis²⁰⁹ i a les epístoles de sant Pau.²¹⁰ Les antigues biblioteques dels caputxins posseïen els comentaris a la *Summa* de sant Tomàs que preparà Tomàs de Vio, cardenal Gaietà i la *Summula Caietani*,²¹¹ una síntesi molt apreciada pels estudiants caputxins. També hi ha documentats la presència dels tractats de filosofia i els comentaris a les obres d'Aristòtil, preparats per Francisco de Toledo, conegut amb el nom llatinitzat de *Toletus*, membre de la Companyia de Jesús.²¹²

Durant els estudis escolàstics, els frares joves se serviren també de les obres del famós professor jesuïta Francisco Suárez († 1617), especialment els seus comentaris a Aristòtil²¹³ i a sant Tomàs; àdhuc foren preparades algunes

207. BPCSar, *Bartholomaei de Barberiis a Castro Vetro [...] Cursus Theologicus ad mentem Seraphici Doctoris S. Bonaventurae*, Lugduni: Sumptibus Francisci Comba 1787. A la portada hi ha la següent indicació: «Est ad usum fratrum Capuccinorum Conventus de Tremp».

208. A tall d'exemple, i procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià, vegeu a la BUB, Ms. 1596, *Expositio in Primam Secundae S. Thomae Doctoris Angelici*. Aquest manuscrit fou elaborat entre 1580 i 1584 pels primers lectors, o professors, de la província. A la portada hi ha estampat un segell antic de boix que diu: *D[esert de]. S[anta]. Eulalia*.

209. BPCSar, *Francisci Toleti doctoris theologi cordubensis e Societate Iesu, in Sacrosanctum Iohannis Evangelium commentarii*, Romae: Ex Typographia Vaticana 1590.

210. BPCSar, *D. Thomae Aquinatis, Ordinis Praedicatorum, In Omnes D. Pauli Apostoli Epistolas*, Venetiis: Apud Iuntas 1562.

211. BPCSar, *Summula Caietani. Reverendiss. D. Thomae de Vio Caietani, Cardinalis S. Xysti [...] compendiosa de peccatis Summula*, Lugduni: Apud Iacobum Giunctam 1546.

212. BPCSar, *D. Francisci Toleti, Societatis Iesu, commentaria una cum Quaestionibus in tres libros Aristotelis De Anima*. Venetiis: Apud Iuntas 1586. A la biblioteca dels caputxins de Barbastre hi havia un comentari *In universam Aristotelis Logicam*. Venetiis: Apud Io. Baptistam a Porta 1589. A l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia uns *Commentaria in octo libros Aristotelis de Physica auscultatione*, Compluti: Apud Ioannem Gratianum 1577.

213. A tall d'exemple vegeu a la BPCSar, *Metaphysicorum disputationum in quibus et universa naturalis theologia [...] Auctore R. P. Francisco Suarez e Societate Jesu*, Salmanticae: Apud Ioannem et Andream Renaut 1597. Aquest exemplar que procedia del convent de caputxins de Barbastre.

síntesis específiques a càrrec de professors d'inspiració suarista com, per exemple, la que escriví l'any 1731 el caputxí Josep de Mallorca.²¹⁴

També, tot i l'opció bonaventuriana dels caputxins catalans, la documentació registra que alguns lectors de filosofia comentaren les obres d'Aristòtil *ad mentem Scoti*,²¹⁵ seguint els manuals d'orientació escotista preparats pels framenors conventuals Bartomeu Mastri i Bonaventura Belluti.²¹⁶ D'una manera encara molt més explícita, alguns professors segueixen Duns Escot en l'ensenyament de la teologia. Així, els lectors o professors caputxins Josep de Puigcerdà († 1665) «subtil intèrpret d'Escot»,²¹⁷ Joan de Prats de Rei,²¹⁸ Joan Baptista Alòs de Barcelona († 1634), qualificat de «nou subtil Escot», Ignasi de Barcelona († 1645) conegut com «l'altre Doctor subtil». Altres lectors de la província usaren les síntesis teològiques més de moda entre els caputxins, com eren la *Summa Theologiae Scolasticae*²¹⁹ del jesuïta belga Martí van der Beeck *Becanus*, i el *Cursus Theologicus* del caputxí Lluís de Casp, d'orientació marcadament tomista.²²⁰

214. BHC, *Brevis explicatio Aristotelicae Phisicae iuxta mentem Eximii Suarez, per P. F. Josephum Majoricensem elaborata die 16 octobris anno 1731*.

215. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «El pensament escotista a Catalunya», *Acta historica et archaeologica Mediaevalia* 29 (2008) 607-627.

216. Per exemple, procedent del convent de Sabadell, vegeu a la BPCSar, RR. PP. *Bartholomaei Mastrii de Medula et Bonaventurae Belluti de Catana, Ord. Min. Conv. Magistr. [...] Disputationes ad mentem Scoti in Aristotelis Stagiritae Libros de Anima, de generatione et corruptione, de coelo et metheoris*. Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana 1678. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: «Ad usum Capuccinorum de Sabadell». Aquestes *Disputationes*, ran de la restauració, foren incorporades a la biblioteca del convent d'Arenys de Mar; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 25.

217. Cf. *EstFr* 20 (1918) p. 445: «Leyó al sutil Doctor con grande agudeza».

218. BUB, Ms. 1155, *Cursus Theologicus iuxta mentem B. Ioannis Duns Scoti, Subtilis Doctoris*. Autore P. Rmo. Ioanne Prator Regis [...] *In Conventum Montis-Calvariae Capuccinorum Civitatis Barcinonensis*, 1666. Aquest manuscrit fou escrit per «Frater Justus Oscensis, capuccinis alumnus». També a la guarda hi diu: «Es a uso de Fr. Justo de Huesca»; BEVic, *Comentaria elucidatio in octo libros physicorum Aristotelis, iuxta stabilem Joannis Duns Scoti doctrinam*, Manresa 1665.

219. BPCSar, *Summa Theologiae Scolasticae [...] Authore R. P. Martino Becano, Societatis Iesu*. Parisii, Sumptibus Francisci Iacquin, 1625. A la portada hi ha aquesta anotació: «Del Convent de Caputxins de Tremp».

220. BHC, *Cursus Theologicus [...] Auctore Ludovico Caspensi [...] in Provincia Aragoniae Sacrae Theologiae Professore*. Lugduni: Sumpt. Haerd. G. Boissat 1641. També a la BHC es conserven alguns manuscrits amb les lliçons que els lectors de teologia de la província de Catalunya, que seguint el *Cursus Theologicus* de Lluís de Casp, donaven als joves escolàstics. Per exemple, vegeu el manuscrit inèdit de la BHC, *Sequentes tractatus scilicet de peccatis, de Penitentia et Matrimonio [...] ex Rdo. P. Ludovico Caspense scripsit Rdus. P. F. Matheo de Alcaniis*, s.d.

Abans de l'exclaustració, encara que amb un grau força menor, alguns lectors empraren alguns tractats de línia escotista,²²¹ com ara els d'Antoni Barros,²²² els de Carles de San Floriano,²²³ i els Josep Antoni Ferrari.²²⁴ Tanmateix, tot i la presència de lectors d'inspiració netament escotista, com és el cas ja esmentat de Joan de Prats de Rei²²⁵ († 1707), l'estudi de Duns Escot no s'arribà a potenciar fins arribat el període de la restauració, durant la consolidació de la vida caputxina a Catalunya,²²⁶ a través de l'aportació d'Ambròs de Saldes, autor de la versió llatina del tractat de teologia escotista del caputxí francès Joan Baptista de Petit-Bornand, titulat *De primatu Domini Nostri Jesu Christi*,²²⁷ i posteriorment a través de l'ensenyament impartit pels caputxins Sever de Montsonís i Pacífic de Vilanova de Bellpuig, formats acadèmicament a Roma. Pel que fa a les províncies caputxines de Castella i de València,²²⁸ en el període de la restauració, el pes de l'escotisme fou força notable, especialment a través de les obres de Querubí de Carcaixent.²²⁹

221. L'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys comptà amb un bon comentari al llibre de les Sentències de Pere Llombard, segons la doctrina de Joan Duns Escot, efectuat pel framenor francès Pere Tartaret a la Universitat de París, on era el rector; vegeu a la BPCSar, *Petri Tartareti artium et theologiae professoris prestantissimi, in quartum sententiarum Scoti doctoris subtilis dictata*, Parhisiis: In edibus Solis aurei [B. Rembolt] 1520.
222. BPCSar, Joan. *Duns Scoti, Ordinis Minorum, Theologi eminentissimi [...] Quaestiones Quatuor Voluminum scripti Oxoniensis super Sententias et Quodlibeta*. A R. P. Fr. Antonio Barros, Romae: Typis Angeli Rotilii 1754.
223. BPCSar, *Joannis Duns Scoti philosophia nunc primum recentiorum placitis accommodata, auctore F. Carolo Josepho a S. Floriano Strict. Observ. Minorita [...] Metaphysicam primam seu ontologiam continens*, Mediolani: Ex Typographia Marelliana 1771.
224. BPCSar, *Philosophia peripatetica [...] Joannis Dunsii Scoti subtilium Principis [...] Opera et studio F. Josephi Antonii Ferrari de Modoetia, Ordinis Minorum S. P. Francisci Conventualium*, Venetiis: Apud Thomam Bettinelli 1767.
225. BUB, Ms. 1155, *Cursus Theologicus iuxta mentem B. Joannis Duns Scoti, Subtilis Doctoris. Autore P. Rmo. Ioanne Prator Regis [...] In Conventum Montis-Calvariae*, Barcelona 1666, ff. 27-59: «Tract. III, De intellectu et scientia Dei; De Trinitate; De Divina Gratia; De Deo incarnato».
226. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Incidència del pensament escotista a Catalunya», *EstFr* 110 (2009) 71-92.
227. BHC, *Proludium de Primatu Domini N[ostri] Jesu Christi et causa motiva Incarnationis a P. Joanne Baptista a Parvo-Bornand, Ord. Minorum S. Francisci Capuccinorum. Sermone gallico exaratum et nunc primo a Fr. Ambrosio a Salses eiusdem Ordinis in latinum versum*, Barcinone: Apud Subirana fratres 1902.
228. Sobre l'influx de Joan Duns Escot en els països de parla catalana, vegeu V. SERRA DE MANRESA, «A propòsit de l'influx del pensament escotista als Països Catalans», *Analecta Sacra Tarracoenensia* 81 (2008) 630-644.
229. BHC, *Apología y elogio del V. Doctor Sutil y Mariano P. Juan Duns Escoto, por el Rdo. P. Fr. Querubín de Carcagente [...] Con un prólogo del R.P. Gabriel Casanova*, Oriola 1900.

Al llarg del procés evolutiu dels plans d'estudi desenvolupats entre els caputxins de Catalunya, s'ha de posar en relleu que alguns lectors de filosofia optaren pels comentaris d'Egidi Romà²³⁰ a les obres d'Aristòtil, que eren emprats al costat dels comentaris d'inspiració bonaventuriana,²³¹ principalment els elaborats pel caputxí Martín de Torrecilla.²³²

Cal destacar que entre els frares caputxins catalans²³³ i, sobretot, valencians i mallorquins és força remarcable l'influx dels corrents lul·lians que, d'alguna manera, marcaren l'orientació de l'estudi de la filosofia i teologia en la vida cultural, especialment des de la renovació dels estudis desenvolupada en la segona meitat del segle divuitè.²³⁴ L'adscripció dels frares a l'escola lul·lista resta reflectida en la producció manuscrita que ens ha arribat com, per exemple, el *Compendium admirabilis artis Raimundi Lulli*²³⁵ que escriví el P. Josep M. de Barcelona²³⁶ i també en els sermons que pronunciaven els lectors caputxins en les festes acadèmiques dels escolasticats.²³⁷ Sobretot aquesta afecció al lul·lisme es manifesta en la destacada quantitat d'obres de Ramon Llull contingudes en les biblioteques caputxines, especialment la del convent mallorquí de Palma i la del barceloní de Santa Madrona.²³⁸ En els anys de la represa de la vida caputxina, en temps de la restauració, augmentà l'afecció a Ramon Llull. En aquest sentit, les aportacions de Martí de Barcelona, Samuel d'Algaida i Andreu de Palma de Mallorca són molt significatives. Per

230. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, núm. 4.

231. A guisa d'exemple, vegeu els apunts endegats per Jeroni de Viladecans, que cursà filosofia al convent de Vic els anys 1803-1805, tal com consta a la BUB, Ms. 1240, *Commentarii in universam philosophiae: Institutiones Dialecticae*, s.f.

232. BHC, *Quaestiones in quinque libros aristotelicos, duos de ortu et interitu, tresque de anima. Author R. P. Martinus a Torrecilla*, Matriti: Ex Off. J. Fernández de Buendía 1671.

233. Tanmateix, el P. Basili de Rubí posà de manifest la poca inclinació dels caputxins de Catalunya al lul·lisme, cf. Basili DE RUBÍ, *Un segle* p. 35: «Els caputxins catalans no foren gaire afecionats al corrent lul·lià, al revés de mallorquins i valencians.»

234. A la biblioteca del convent barceloní de Santa Madrona hi havia moltes obres de Ramon Llull com, per exemple, les *Opera parva*, *Logica nova*, *Ars magna*, *Ars brevis*; tal com consta a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 34-53.

235. ACA, *Monacals-Universitat* (Llig. 64), s. f.

236. Cf. Basili DE RUBÍ, *Els caputxins a la Barcelona* p. 36: «Fra Josep M. de Barcelona, docte i polifacètic religiós, en aquest final de segle [xviii] tributà culte al lul·lisme amb l'obra *Compendiosa admirabilis artis Raimundi Lulli*».

237. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] Índice de los que contienen los tomos se sermones varios*, T. xvii: «Discurso Panegírico en honra del B. Raymundo Lulio».

238. BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 34-53.

exemple, Andreu de Palma estudià l'influx i la pervivència de les doctrines jurídiques de Ramon Llull al llarg dels segles.²³⁹

Pel que fa a la renovació filosòfica dels caputxins catalans, cal recordar que, a més de l'assimilació de la filosofia villalpandista entre els frares (seguint el mateix text que penetrà a bona part de les universitats hispanes),²⁴⁰ els frares maldaren per adaptar el mètode lul·lià als temps moderns. En aquest sentit és particularment destacable l'esforç aportat pels professors de l'escolasticat del convent caputxí de Palma de Mallorca on es desenvolupà un dels moviments culturals de més gran fecunditat i projecció en la història del lul·lisme.²⁴¹ D'aquest esforç renovador de la filosofia lul·liana, es conserva (a la Biblioteca Hispano-Caputxina) el text manuscrit del curs de filosofia *iuxta mentem Doctoris Arcangelici*, impartit l'any 1790 en la *Schola Magistri Raymundi Lulli* del convent de caputxins de Ciutat de Mallorca,²⁴² en el moment més brillant i exegetícament més profund dels *studia lulliana*. El manuscrit porta una rel·ligadura contemporània que imita les enquadernacions divuitesques; consta de 198 pàgines acuradament cal·ligrafiades. L'obra vol ser una confrontació del sistema lul·lià amb els principals corrents teològics i, sobretot, un diàleg polèmic amb alguns corrents ideològics del segle divuitè: l'harmonia preestablerta (Leibniz) i el determinisme psíquic dels animals (Descartes). És un intent protagonitzat pels caputxins mallorquins de modernitzar les aportacions de Ramon Llull. El manuscrit es divideix en quatre parts, subdividides cadascuna en dues que corresponen segurament a quatre cursos.²⁴³ Té una gran importància la *Logica Parva*. L'*Ars lulliana*, molt encertadament, hi és entesa com una segona manera d'argumentar (la primera és el sil·logisme), i no pas copsada com a eix fonamental del sistema lul·lià. Això vol dir que

239. Cf. Andreu de PALMA DE MALLORCA, *Els sistemes jurídics i les idees jurídiques de Ramon Llull*, Palma de Mallorca 1936, 155-178.

240. Per exemple, el Dr. Manuel Abadal preparà tres petits manuals en forma de síntesi destinats als seus alumnes de la Universitat de Saragossa; vegeu a la BHC, *Definitionum ac resolutionum dialecticae et logicae Rmi. P. Fr. Francisci Villalpandi. Synopsis a Doct. Emmanuele Abadal, in Universitate Caesar-Agustana Philosophiae Professore, suorum Discipulorum utilitate, et commodo elaborata*. Caesar-Agustae: Ex Officina Joanis Ibañez, s.d.; id., *Definitionum ac resolutionum physicae generalis*, s.d.; id., *Definitionum ac resolutionum physicae particularis, metaphysicae et aethicae*, s.d.

241. Cf. Luis de FLANDES, *Tratado y resumen del caos lulliano*, Palma de Mallorca: Imp. Pedro Antonio Capó 1740.

242. BHC, *Compendium Philosophiae [...] iuxta mentem D. Archangelici B. Raymundi Lulli*, Palma de Mallorca 1790.

243. En especial, vegeu les quatre parts titulades: «Prolegomena (origo et definitio Philosophiae, eius divisio); Logica (Logica Parva, Logica Magna); Metaphysica (De natura entis, de entis speciebus); Pneumatica (Psychologia rationalis, Psychologia empirica)».

l'*Ars* de Ramon Llull és tan sols una manera d'argumentar, i els *Magistri* caputxins en saberen aprofitar fructuosament els termes, però no pas el mecanisme.

Com a reforç dels estudis teològics dels joves caputxins no hi mancava pas, a guisa de complement, l'estudi de la patristica. Les principals obres dels Pares de l'Església formen part dels fons de les biblioteques conventuals de totes les èpoques. Així, per exemple, en l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia estupendes edicions de les obres d'Eusebi de Cesarea²⁴⁴ i de sant Gregori el Gran,²⁴⁵ que foren salvades de l'espoli en temps de l'exclaustració. A més comptaren amb bones edicions de textos patristics, preparades pels monjos maurins i, també, amb la *Bibliotheca Veterum Patrum*, preparada per Andreu Gallandi.²⁴⁶

Els textos patristics i escolàstics de les biblioteques conventuals dels caputxins catalans incidiren directament en les obres que anaren publicant el religiosos al llarg dels segles XVII i XVIII. Així, en l'obra mariològica del P. Serafí de Maó († 1753), titulada *Imperio de María*, hi trobem, tal com assenyala el Dr. Guillem Pons, «un vasto conocimiento de las obras patristicas [...] a la par de un intenso dominio de la escolástica y de una notable erudición por lo que toca a la mitología helenística y a los escritos de los clásicos latinos. Todo ello hace que esta obra mariana de fray Serafín de San Felipe venga a ser un testimonio muy significativo de un género literario notablemente apreciado en su época».²⁴⁷

S'ha de posar en relleu la incidència dels comentaris escripturístics del caputxí flamenc Francesc Titelmans de Hasselt, principalment el comentari al

244. BPCSar, *Eusebii Pamphili Caesariensis Episcopi Theologi Philosophi et Historici Opera*, Parisiis: Apud Michaellem Sonnum 1581. En aquesta edició de les obres d'Eusebi, a més de la famosa Història Eclesiàstica, hom hi troba també la *Vita Constantini*, *De Praeparatione Evangelica*, i *De Demonstratione Evangelica*.

245. BPCSar, *Opera Divi Gregorii Papae huius nominis primi, cognomento magni*. Vol. I [Basileae, Officina Frobeniana] 1551; Vol. II, Parisiis: Apud Carolam Guillard 1551. Aquest recull d'obres de sant Gregori el Gran inclou l'*Expositionum Moralium in Iob*, i també la *Pastoralis Curae Divi Gregorii*, així com els comentaris bíblics a Ezequiel, al Càntic dels Càntics i les famoses *Homiliae in Evangelia*.

246. Vegeu la *Bibliotheca Veterum Patrum antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum, graecolatina in XIV tomos distributa [...] Cura et studio Andreae Gallandii*, Venetiis: Ex Typographia Albritiana 1788.

247. G. PONS PONS, «El imperio universal de María. Análisis teológico-mariano realizado por el capuchino fray Serafín de San Felipe (1684-1753)», *Cristiandad* 56 (2000) 18-19.

llibre dels Salms²⁴⁸ i a les cartes apostòliques,²⁴⁹ molt apreciats pels frares, i que trobem a bona part de les biblioteques conventuals dels caputxins catalans i europeus. Les biblioteques solien posseir els comentaris de Titelmans a les cartes paulines²⁵⁰ al costat de l'exposició contemplativa als principals misteris de la fe cristiana que titulà *Summa Mysteriorum*.²⁵¹

Pel que fa als principals continguts del credo de la fe, els caputxins de Catalunya, a més de l'exposició del dominic Lluís de Granada, empraren el comentari que elaborà en forma de catecisme el framenor conventual Lluís Lipsin.²⁵² Consta en la documentació, que durant les controvèrsies de la gràcia del segle XVII, els caputxins seguiren els comentaris que Domingo Báñez féu a les *quaestiones* de sant Tomàs.²⁵³

Examinant la vasta documentació que ha arribat fins als nostres dies, cal assenyalar que un dels manuscrits caputxins que presenta un major interès és el titulat *Disputationes in Sacram Theologiam* (Barcelona, 1728), text d'inspiració bonaventuriana que, tot i mantenir-se en posicions excessivament medievals (com ara la utilització dels diversos sentits de l'Escriptura), sap plantejar, amb molta agudesa, les polèmiques a propòsit de la gràcia iniciades en el segle XVII, i que es perllongaren al llarg de tot el segle XVIII, especialment en el marc de les eixorques controvèrsies dites *De Auxiliis* (en les quals participà activament el caputxí Miquel de Vic).²⁵⁴ Aquestes controvèrsies doctrinals expressaven la profunda tensió metafísica que hi ha entre l'activitat absoluta

248. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Arenys hi havia un exemplar regalat pel reverend Joan Canals, rector de Cardedeu; vegeu a la BPCSar, *Elucidatio in omnes Psalmos iuxta veritatem Vulgatae et Ecclesiae usitatae Latinae editionis [...] Per F. Franciscum Titelmanum Hassellensem*, Lugduni 1573.

249. BPCSar, *In omnes epistolas apostolicas F. Francisci Titelmanni ordinis minoritarum [...] Elucidatio*. Compluti [Alcalà d'Henares]: Excudebat Ioannes Mey, s.d.; exemplar procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys.

250. Per exemple, a la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia el comentari exegetíc *In omnes Epistolas Apostolicas F. Francisci Titelmanni ordinis minoritarum [...] Elucidatio*. Compluti, s.d. Actualment aquest volum és a la biblioteca dels caputxins de Sarrià.

251. BPCSar, *Summa Mysteriorum Christianae Fidei [...] F. Francisco Titelmano Hasselense, ordinis fratrum Minorum, aucthore*, Lugduni, 1555.

252. BPCSar, *Catechismus historico-theologico-dogmaticus in quo Symbolum Apostolorum [...] a fratre Ludovico Lipsin Ordinis FF. Minorum Conventualium*. Venetiis: Typis Caroboli et Pompeati 1772. A la guarda hi ha escrit: «Capuchinos de Sabadell».

253. Per exemple, procedent de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, vegeu a la BPCSar, *Scholastica commentaria in primam partem Angelici Doctoris D. Thomae usque ad sexagesimam quartam Quaestionem complectentia*. Auctore Fratre Dominico Bañez. Lugduni: Apud Stephanum Michaellem 1588.

254. Morí a Roma l'any 1585. Poc temps abans del seu traspàs havia enllestit el tractat titulat: *De praedestinatione ad gloriam et de Auxiliis Divinae Gratiae*; vegeu «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 239, núm. 340.

de Déu i la llibertat humana. Al costat d'aquestes polèmiques cal assenyalar també l'aportació dels caputxins catalans a la controvèrsia sobre l'anomenada «ciència mitjana» (l'objecte de la qual eren els futuribles, allò que l'home hauria fet en circumstàncies determinades), que era contraposada a la «ciència de visió», defensada per l'escola tomista (i que atenyia tot allò real, fins i tot les coses futures, però no pas els futuribles).²⁵⁵

Una mica més suggeridora, i situada força al marge de les polèmiques escolàstiques del seu temps, fou la teologia que impartí el P. Àngel de Vic,²⁵⁶ (seguidor entusiasta de sant Bonaventura), que desenvolupà un mestratge més personal marcat per una notable dosi d'unció espiritual i pregonesa teològica que no pas la majoria dels seus contemporanis. És per això que Àngel de Vic, d'acord amb el tarannà dels caputxins de les primeres generacions, optà per destinar algunes lliçons del seu *Cursus Theologiae* a la teologia espiritual i a la mística, on plantejà encertadament la difícil qüestió a propòsit del què i del com de la visió i del coneixement de Déu. En aquest curs teològic, el P. Àngel de Vic segueix molt de prop la *Summa* d'Alexandre d'Hales (mestre de sant Bonaventura, a París) al costat dels escrits bonaventurians. Pel que fa al tema de l'omnipotència divina es fixà, però, en les aportacions del jesuïta Francisco Suárez.²⁵⁷

A través dels tractats escolàstics que ens han arribat, tant els inèdits com els estampats, aquests són força indicatius de l'activa participació dels frares caputxins en les polèmiques doctrinals dels segles XVII i XVIII, en els quals es debateren diverses temàtiques com, per exemple, les ja esmentades sobre la

255. BHC, *Disputationes in Sacram Teologiam*, f. 164: «De Gratia et auxiliis»; ibíd., f. 46: «De scientiam mediam». A la ciència mitjana s'hi oposa tot el pensament bonaventurià; ibíd., f. 51: «An Seraphicus Doctor Divus Bonaventura admittat Scientiam Mediam: Scientiam Mediam opponitur menti Divi Bonaventurae». f. 51 i ss. Al llarg d'aquestes *Disputationes* hi trobem moltes impugnacions al pensament de Suárez, de Molina, i d'Egidi Romà, com si es tractés, talment, d'una mena de «segon jansenisme» que derivà de les controvèrsies anomenades *De auxiliis*, ja que en els segles XVII i XVIII els defensors de la gràcia eficaç eren titllats de jansenistes. A propòsit d'aquestes polèmiques teològiques vegeu A. MESTRE SANCHÍS, «El jansenismo en el siglo XVIII. Estado actual de la investigación», *Divus Thomas* 78 (1975) 407-430. Cal tenir present que un Reial Decret de l'any 1768, prohibia en els Regnes hispans els llibres de text on es defensés la ciència mitjana, car aquesta era defensada per l'escola jesuítica (parem esment en la data, època en què la Companyia de Jesús es veia perseguida per tots cantons). A propòsit d'aquesta prescripció règia els frares caputxins, principalment a la província de Castella, feren retirar les obres del caputxí Gervasi de Breisach, partidari de la ciència mitjana, mentre que la majoria dels lectors caputxins (d'inspiració bonaventuriana), no l'acceptaven pas; cf. A. GONZÁLEZ CABALLERO (dir.), *Los capuchinos en la Península Ibérica*, Sevilla 1985, p. 255.

256. BHC, «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 239, núm. 353.

257. BHC, *Theologicus Cursus iuxta mirabilem sexti Ecclesiae Doctoris*, ff. 245-276 i f. 428.

predestinació i la «ciència mitjana»; temàtiques afrontades des de diverses tendències a través dels corrents teològics llavors més imperants: jansenistes, quietistes i probabilistes. Els caputxins de Catalunya optaren per seguir els tractats teològics publicats pels seus germans d'hàbit, especialment Martín de Torrecilla i Félix de Alamín, ambdós aferrissats opositors al quietisme. En canvi, en el camp de la teologia moral els caputxins catalans es decantaren pel probabilisme que trobaren exposat en les obres del caputxí navarrès Jaume de Corella, un autor no massa ben vist a Roma i que, acusat de laxisme, la versió italiana de la seva *Praxis confessionarii* fou posada a l'*Index librorum prohibitorum*. La majoria dels lectors de moral seguí, però, les obres del caputxí navarrès Jaume de Corella, tant la *Práctica del confessorio*²⁵⁸ com la *Summa de la Teologia Moral*.²⁵⁹ Amb tot, alguns caputxins catalans optaren per les obres de Daniel Concina,²⁶⁰ de tarannà molt més rigorista; i altres es decantaren pel *Compendium Salmanticense*.²⁶¹

258. Cf. Jaime DE CORELLA, *Práctica del confessorio y explicación de las LXV proposiciones condenadas por la Santidad de N. S. P. Inocencio XI*. (Octava impresión), Madrid: Por Matheo de Llanos 1690. Aquesta obra tingué una àmplia divulgació i fou editada moltes vegades, àdhuc en llengua italiana. A guisa d'exemple, vegeu a la BHC, *Pratica del confessorio e spiegazione delle Proposizioni condannate dalla Santità de N. S. Papa Innocenzo XI et Alessandro VII [...] Tradotta dall' idioma spagnuolo nell'italiano dal P. F. Pietro Francesco da Como*, (Terza edizione). Parma: Per Paolo Monti 1708.

259. BHC, *Sum[m]a de la Teología Moral. Su materia los tratados principales de los casos de conciencia [...] Parte primera y segunda [...] Su autor el Rmo. P. Fray Jayme de Corella*, Madrid 1694; *Tercera parte*, Madrid 1700; *Quarta parte*, Barcelona 1704. A la portada d'aquest darrer volum hi ha escrit: «Es a uso de los PP. Capuchinos de Tremp».

260. BPCSar, *Ad Theologiam Christianam Dogmatico-Moralem Apparatus, auctore F. Daniele Concina Ordinis Praedicatorum*. Venetiis: Apud Simonem Occhi 1751; ibid., *Manuale Concinae, seu Theologia Christiana Dogmatico-Moralis a Patre Daniele Concina Ordinis Praedicatorum elucubrata*. Neapoli: Typis Josephi Raymundi 1763. Les obres de Daniel Concina formaren part de la biblioteca dels caputxins de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 362. També a l'antiga biblioteca del convent d'Arenys hi havia, en castellà, una *Instrucción de confesores y penitentes*, obra de Daniel Concina estampada a Madrid l'any 1766, segons consta a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 16.

261. BPCSar, *Collegii Salmanticensis FF. Disalceatorum B. Mariae de Monte Carmeli Primitivae Observantiae, Curus Theologiae Moralis*. Barcinonae: Sumptibus Raffaëlis Figueró 1700; edició preparada per Andreu de la Mare de Déu, professor a Salamanca. Procedent de la biblioteca dels caputxins d'Olot, vegeu a la BPCSar, *Compendium Salmanticense [...] Universae Theologiae Moralis*. Pompelonae: Apud Viduam Joseph Longás 1797; edició preparada pel carmelita descalç Antoni de Sant Josep, prior i professor al convent de Burgos. Al catàleg de l'antiga biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia ja hi consten els volums del *Compendium Salmanticense*; BUB, Ms 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mor. L. 6, núms. 26-28; ibid., Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Mor., 34-40. A propòsit de l'aportació de l'escola teològica salmantina en la seva primera etapa, especialment els

Durant la segona meitat del segle XVIII en els escolasticats dels caputxins catalans se seguiren els comentaris a la *Summa* de Tomàs d'Aquino preparats pel dominic Carles R. Billuart²⁶² i també el manual titulat *Philosophia Christiana* del caputxí francès Zacaries de Lisieux²⁶³ i el *Cursus Theologicus* del caputxí suís Gervasi de Breisach.²⁶⁴ Finalment, per mor del decret de l'any 1768 del rei Carles III en els qual es prohibiren els llibres on s'ensenyés la «ciència media» (opinió característica de l'escola jesuítica) foren retirades, especialment en els convents de Castella, les obres del caputxí Gervasi de Breisach, declarat partidari de la «ciència media».²⁶⁵

A Catalunya, durant el regnat de Carles III, s'introduïren els manuals de la *Theologia Universa* del caputxí de la Lotaríngia Tomàs de Charmes,²⁶⁶ mentre que els lectors de teologia moral de la província caputxina de Catalunya solien emprar, a guisa de complement a les obres de Jaume de Corella, alguns textos dels framenors observants com ara el *Directorio Moral* del Manuel Rodríguez²⁶⁷ († 1613) i les obres de Francesc Echarri²⁶⁸ (del qual es conserven

---

mestres dominicans, vegeu I. JERICÓ BERMEJO, *La Escuela de Salamanca del siglo XVI*, Guadarrama 2005, 19-337.

262. BPCSar, *Summa Summae S. Thomae, sive Compendium Theologiae Reverendi Patris Caroli Renati Billuart*. Wirceburgi: Typis Joan. Jacob. Stahel 1765. A la guarda hi ha escrit: «A uso de Fr. Juan de la Llacuna, capuchino».
263. Aquesta obra formà part de l'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 216.
264. A la segona meitat del segle XVIII, amb la renovació dels estudis, els caputxins catalans començaren d'emprar per a la formació teològica dels joves religiosos el *Cursus Theologicus [...] Auctore P. F. Gervasio Brisacensi, Ordinis Fratrum Minorum Capucinatorum Provinciae Helveticae*, Solodori 1697. En la guarda d'un dels volums hi ha aquesta anotació: «A uso de los PP. Capuchinos del Convento de Santa Madrona. Barcelona 1777».
265. Sobre aquesta qüestió, vegeu A. GONZÁLEZ CABALLERO (dir.), *Los capuchinos en la Península Ibérica*, Sevilla 1985, p. 255.
266. BPCSar, *Theologia Universa ad usum Sacrae Theologiae candidatorum. Auctore R. P. Thoma ex Charmes, Provinciae Lotharingiae Capuccinatorum Definitore*. Venetiis: Ex Typographia Balleoniana 1764. A la guarda d'aquest volum hi ha escrit: «A uso del P. Domingo de Sabadell capuchino, en Villafranca del Penadés». Els volums d'aquesta *Theologia Universa* també eren a la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 192.
267. Cf. M. RODRÍGUEZ, *Quaestiones regulares et canonicae*. Salmaticae: Typ. Fernandini 1598. Aquesta obra formà part del fons de l'antiga biblioteca dels caputxins de Santa Eulàlia de Sarrià, tal com consta a BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mor., R. 73: «M. Rodríguez, *Quaestiones Regulares et canonicae*».
268. BPCSar, *Directorio moral del R. P. Fr. Francisco Echarri, del Orden de Nuestro Padre San Francisco, en la Regular Observancia. Ilustrado, reformado y añadido con la explicación de varias Constituciones de NN. SS. PP. Benedicto XIV y Clemente XIII, especialmente de las que expidieron en el asunto del Confesor solicitante, Cómplice venéreo, Confesores de Religiosas, Sigilistas, Ayuno y otras cosas muy importantes para un cumplido examen de Confesores y Párrocos. Con*

volums anotats pels professors de moral).²⁶⁹ En alguns moments se seguí el text de la *Theologia Moralis* del framenor conventual Bartomeu Mastri que, com hem vist més amunt, era d'inspiració escotista, i que en la seva teologia moral intentà de conciliar Bonaventura i Escot.²⁷⁰ En alguns cursos de moral s'utilitzaren les *Quaestiones Morales* del trinitari navarrès Leandre del Santíssim Sagrament,²⁷¹ així com els manuals del jesuïta Claudi La Croix²⁷² i els del dominic Martí Wigandt,²⁷³ autor del famós *Tribunal confessoriorum*. El grup de lectors de moral de tarannà menys rigorista seguí les obres d'Antoní Diana²⁷⁴ —anomenat irònicament pels seus adversaris «ecce qui tollit peccata mundi»— i empraren també els manuals que escriví sant Alfons M. de Liguori,²⁷⁵ fundador dels redemptoristes, que oposant-se al rigorisme janse-nista insistí en la «salvació copiosa» de Crist Redemptor.

Per tal d'ajudar-se en l'exercici del govern pastoral de les comunitats, els caputxins que havien d'actuar com a guardians, o superiors, dels convents s'instruïen amb obres escaients com ara el *Prontuario de Superiores Regulares* que escriví l'ex-provincial dels framenors observants de Catalunya pare Josep

---

una breve instrucción de Predicadores, por Antonio López Muñoz, Valencia: Por la Viuda de Joseph de Horga 1770.

269. A tall de mostra, vegeu les abundoses anotacions manuscrites del caputxí Jaume de Massanet en el volum de la sig. 11-3-32 a la BPCSar, *Directorio Moral del Reverendo Padre Fr. Francisco Echarri, del Orden de N. Padre San Francisco*, Múrcia 1776, p. 5, on Jaume de Massanet hi escriví: «Saber lo que se debe hacer y hacer lo que se sabe; esta es la verdadera ciencia de los Santos»; ibíd., p. 43, on tractant del tema de la consciència anotà en el marge: «Las Reglas de las obras humanas son dos: una interior que es la conciencia, y otra exterior que es la ley o precepto».

270. BPCSar, *Theologia Moralis ad mentem DD. Seraphici et Subtilis concinnata [...] Auctore F. Bartholomaeo Mastrio de Meldula, Ordinis Minorum Conventualium Sancti Francisci, Sacrae Theologiae Magistro*. Venetiis: Apud Michaellem Hertz 1709.

271. BPCSar, *Quaestiones Morales Theologicae in Septem Ecclesiae Sacramenta. Auctore R. P. F. Leandro de SSmo. Sacramento*. Compluti: Apud Franciscum Roperio 1644.

272. BPCSar, *Theologia Moralis [...] A R. P. Claudio La Croix*. Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana 1747; exemplar procedent de la biblioteca dels caputxins d'Olot.

273. BPCSar, *Tribunal confessoriorum [...] Opera ac studio R. P. Martini Wigandt*, Venetiis: Apud Nicolaum Pezzana 1733; volum procedent del convent de caputxins de Manresa.

274. BPCSar, *R. P. D. Antonini Diana Panormitani, clerici regularis [...] Resolutiones Morales*, Montibus: Typis Francisci Waudraei 1636; ibíd., procedent de l'antiga biblioteca conventual d'Arenys de Mar, vegeu la *Summa Diana*. Lugduni: Sumptibus Haeredes P. Prost 1644.

275. BPCSar, *Theologia Moralis illustrissimi ac reverendissimi D. Alphonsi de Liguori, olim episcopi S. Agathae Gothorum et Rectoris Majoris Congregationis SS. Redemptoris*. Venetiis: Apud Remondini 1779 (volum concedit a ús personal del P. Marià d'Arenys de Mar l'any 1785); *Theologia Moralis beati Alphonsi de Liguori*, Bassani: Typis Remondini 1822; aquest volum fou concedit a l'ús personal del P. Miquel de Papiol per a l'estudi de la teologia moral.

Medina.²⁷⁶ En un temps de penúria, en els anys de la represa de la vida caputxina, mentre s'anaven organitzant les biblioteques i els estudis, els lectors o professors, per sortir una mica del pas, van haver d'emprar els apunts dels millors escolàstics catalans d'inspiració tomista, tant de filosofia,²⁷⁷ com de teologia, especialment els textos dels religiosos dominics²⁷⁸ i dels jesuïtes que pertanyien a l'escola cerverina²⁷⁹ (en alguns casos van haver d'emprar apunts força antics, del segle dissetè,²⁸⁰ com el que contenia les lliçons del pare Pere Claresvalls,²⁸¹ jesuïta que ensenyà filosofia en el Col·legi Màxim de Manresa durant la segona meitat del segle XVII), mentre els frares esperaven poder disposar de les síntesis del caputxí Tomàs de Charmes,²⁸² uns manuals molt apreciats pels estudiants i professors d'abans de l'exclaustració, juntament amb les *Institutiones Philosophiae* de Bernat de Bolonya.²⁸³

276. BPCSar, *Prontuario de Superiores Regulares para alentar, exortar y corregir a sus súbditos para la mayor observancia de la vida monástica y religiosa [...] Por el M. R. P. Fr. Ioseph Medina*. Barcelona: Por Jayme Surià 1705. A la guarda del volum hi ha una anotació que diu: «Es a uso del Convento de Capuchinos de las dos villas Pineda y Calella».
277. Per exemple, vegeu a la BPCSar, el Ms. 53 que escriví el jesuïta Jaume BARJÀ, *Questiones in Logicam Magnam iuxta Aristotelis et D. Thomae Doctoris Angelici miram doctrinam*, Manresa 1722; i el Ms. 55 obra del carmelita fra Josep ARCÀNGEL, *Compendium super logicam principis philosophiae Aristoteles Stagiritae a Doctore Iosepho Archangel dictatum*, s.l., any 1638.
278. A tall d'exemple, vegeu a la BPCSar, el Ms. 30 obra del reverend Sebastià PIER, *Tractatus de Sacratissimo Incarnationis Mysterio secundum Angelicam Divi Thomae Doctrinam*. Sub P. F. M. [Sebastiano] Pier Ordinis Praedicatorum, Olot 1774; *Ibid.*, Ms. 30 bis, *Tractatus de Gratia, scientia, aliisque perfectionibus Christi, secundum Divi Thomae Aquinatis doctrinam*, Olot 1774; *Ibid.*, Ms. 52, *Tractatus de scientia Dei, ejusque voluntate, et Providentia secundum Angelicam Divi Thomae Aquinatis doctrinam*, s.l., any 1776. Algunes dades de Sebastià Pier, catedràtic de la Universitat de Cervera, són aportades per Félix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona 1836, p. 483.
279. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, el Ms. 21 obra de Josep CABRER, Josep i Francesc MAYANS, *Tractatus de Gratia et scientia et animae Christi iuxta mira Angelici Preceptoris D. Thomae [...] Auctoribus Iosepho Cabrer, Sacri Ord. Praed., Sacrosanctae Theologiae Doctore et in Cervariense Academia Prof., et Francisco Mayans Phil. et SS. Theologiae Dre. et Vespertino ipsius Prof. in eadem Academiae, anno Domini 1745*, Santpedor 1745.
280. A guisa d'exemple, vegeu a la BPCSar, el Ms. 35 obra dels reverends J. PUIG i J. GARZON, *Tractatus Primus. De Deo Incarnato*, s.l., any 1766.
281. BPCSar, Ms. 49, Pere CLARESVALLS, *Phisica A. R. P. Petro Claresvalls, scriptore Raphaele Gual, in Collegio Minorisano*, Manresa 1671-1672.
282. A guisa d'exemple esmentem, tan sols, la tercera edició veneciana de la *Theologia Universa ad usum Sacrae Theologiae candidatorum*. Authore R. P. Thoma ex Charmes, Provinciae Lotharingiae Capuccinorum Definitore, Venetiis: Typographia Balleoniana 1779. Durant l'exclaustració s'endegaren resums escolars manuscrits d'aquest cèlebre i divulgat manual de teologia, com ara el conservat a la BHC, *Theologia Dogmatica redacta in compendium [...] Extracta ex Compendio R. P. Thomae ex Charmes [...] A P. Joanne Baptista ab Albi [...] Anno 1838*.
283. AGRoma, Sect. III, *Epistolae provincialium* (1832): «*Institutiones Theologiae et Opus Philosophicus P. Bernardi a Bononia pro repetitionibus provinciae impositi laudantur*».

Durant la represa de la vida caputxina els frares que dinamitzaren la restauració s'esforçaren per mirar de recuperar els llibres més estimats de llurs antigues biblioteques com ara les edicions dels comentaris bíblics de Dionís el cartoixà.²⁸⁴ En la primera etapa del procés restaurador, mentre a poc a poc s'anaven formant de nou les biblioteques conventuals, els caputxins catalans, en no disposar de manuals estampats, hagueren d'emprar alguns textos manuscrits generats per l'escolàstica d'àmbit monàstic com ara el *Tractatus de ineffabili Verbi Divini Incarnatione*, redactat pel cistercenc francès Blai Deaulté.²⁸⁵ Aquest manuscrit de cristologia conté un darrer apartat de caire mariològic titulat «De sanctitate et virginitate beatae Mariae».²⁸⁶

Després de la Guerra Civil, els caputxins catalans maldaren per mantenir l'orientació bonaventuriana en els escolasticats de filosofia i teologia, atorgant, però, una especial valoració al tomisme i a l'escotisme²⁸⁷ i, com hem vist més amunt, àdhuc al lul·lisme. Pel que fa als aspectes de la cristologia que incideixen més directament en aspectes espirituals de la vida religiosa, el P. Rupert M. de Manresa, coincidint amb el moviment restaurador de represa de la província caputxina de Catalunya, preparà des de Roma, mentre feia de secretari del cardenal Vives, una versió adaptada i ampliada de les obres del P. Lluís d'Argentan sobre les grandeses de Jesucrist,²⁸⁸ un clàssic que sortí publicat a París²⁸⁹ l'any 1676. Aquesta obra de cristologia d'encuny caputxí posa en relleu la divinitat de Crist seguint les línies de la perspectiva teològica franciscana.²⁹⁰ Rupert M. de Manresa el publicà amb erudites anotacions per tal d'impugnar les obres de cristologia racionalista i modernitzant que havien començat a divulgar-se des de la segona meitat del segle XIX. Així ho posà de manifest el Dr. Sardà i Salvany en el pròleg d'aquesta obra:

284. BPCSar, D. *Dionysii carthusiani in Evangelium Iohannis enarratio*, Parisiis: Apud Iohannem Maceum 1548.

285. BPCSar, Ms. 5, *Tractatus de ineffabili Verbi Divini Incarnatione*, s.l. any 1692.

286. *Ibid.*, *Tractatus de Ineffabili Verbi* ff. 331-370.

287. BHC, *Reglament del Col·legi de Filosofia i Teologia*, Barcelona 1944, p. 11, núm. 9: «Els Lectors explicaran l'òptima i segura doctrina del Seràfic Doctor Sant Bonaventura i la de l'Angèlic Doctor Sant Tomàs, sense oblidar la del Doctor Subtil i Marià, B. Joan Duns Scot».

288. Cf. Rupert M. de MANRESA, *Consideraciones teológicas y espirituales sobre las grandezas de Jesucristo. Traducción y refundición de la obra que con el título de Conferencias escribió en francés el P. Luis Francisco de Argentan*, Barcelona 1900 (2 volums).

289. Cf. Louis F. d'ARGENTAN, *Conferénces sur les grandeurs de Jésus Christ*, Paris 1676.

290. BHC, *Consideraciones teológicas y espirituales sobre las grandezas de Jesucristo*. Vol. II, Barcelona 1900, Cap. XVI: «La Divinidad de Jesucristo confirmada por los milagros»; Cap. XXVIII: «Cómo resplandecen los atributos divinos en la sacratísima Pasión de Cristo».

Maravillosamente oportuna puede considerarse la aparición de este libro, que con su título *Grandezas de Jesucristo*, es por sí solo la revelación de todo un programa, y que cumplidamente lo llena. Exponerlas teológicamente al mundo de nuestros días, tan pagano y tan nada teológico, es árdua empresa, cuya trascendental importancia nunca será por demás encarecida. La decantada erudición de nuestros sabios parece no tener otro punto de mira que desnaturalizar lo sobrenatural, reduciéndolo todo a los moldes y lindes de su mezuquino Naturalismo. Y lo que en primer lugar se procura desnaturalizar naturalizándolo, es la figura gloriosísima de Nuestro Divino Redentor.²⁹¹

Pel que fa als continguts dels plans d'estudi, s'ha de posar en relleu que els cursos de lògica eren els més àrids. Llur finalitat era la de crear idees ben clares en els alumnes, i així capacitar-los adientment per a poder exposar i defensar amb habilitat les argumentacions dels adversaris en ocasió de les disputes anomenades *sabatines*. Aquesta metodologia escolàstica, des de l'època baixmedieval seguia els tractats d'Aristòtil, tot i que més que llegir les seves obres, els estudiants en els escolasticats solien servir-se de les *Summulae*, generalment les de Petrus Hispanus,²⁹² el futur papa Joan XXI († 1277), una síntesi molt apreciada a la Universitat de París i en molts dels escolasticats d'Europa, àdhuc entre els caputxins, especialment a Itàlia.²⁹³ Els caputxins catalans, però, en comptes de seguir les *Summulae* de Petrus Hispanus, empraven les *Summulae* de la Universitat Complutense i uns resums propis preparats pels mateixos estudiants a través del dictat de les lliçons dels lectors, que s'anaven passant els uns als altres.²⁹⁴ Eren unes *Summulae* d'ús intern presentades molt sovint amb el nom de *Medulla medullarum*.²⁹⁵ A tall

291. Extret del pròleg de Fèlix Sardà i Salvany (Sabadell, maig de 1900) a l'obra, *Consideraciones teológicas y espirituales sobre las grandezas de Jesucristo* Vol. 1, Barcelona 1900, p. iv.

292. Les *Summulae* de Petrus Hispanus al llarg dels anys van tenir més de 170 edicions, la darrera de les quals fou preparada per J. M. BOCHÉNSKI, *Petri Hispani Summulae Logicales*, Torino 1947. Un bon estudi d'aquestes *Summulae* l'aportà J. P. MULLALLY, *The Summulae Logicales of Peter of Spain*, Indiana 1945. Els caputxins de Catalunya, en comptes de seguir Petrus Hispanus, elaboraren els seus propis compendis, alguns dels quals citem en la relació de fonts manuscrites.

293. Per exemple, els frares caputxins de Salerno seguien aquestes *Summulae*, tal com consta a la BAVat, Lat. 11322, *Index Librorum Fratrum Minorum Sti. Francisci Cappuccinorum*, f. 148 r: «Petri Hispani, *Summulae Logicales*, Venetiis 1579».

294. A tall d'exemple, vegeu a la BHC el Ms. 8-1-10, *Brevis tratatus Summularum [...] a Rdo. P. F. Bartholomeo de Caspe*, de l'any 1704; que és un acurat tractat teològic d'inspiració tomista, tal com es llegeix en el f. 1: «iuxta admirabilem doctrinam Angelici Preceptoris Divi Thomae Aquinatis dispositus a Rdo. P. F. Bartholomeo de Caspe, contionatore capuccino».

295. Per exemple, vegeu a la BUB, Ms. 1142, *Medulla Medullarum [...] continens de Sacramentis in genere [...] R. P. F. Seraphino a Tuirio Capuccino meritissimo auctore [...] F. Bernardino*

de complement els caputxins de Catalunya també empraren edicions estampades de les *Summulae* com, per exemple, la del P. Martín de Torrecilla durant la segona meitat del segle XVII.²⁹⁶ A més, els frares enriqueixen la tradició manuscrita de l'estudi a les *Summulae* amb una extraordinària *Introductio ad Summulas* que, l'any 1642, des del convent de Montcalvari elaborà el P. Ignasi de Sant Feliu Sasserra.²⁹⁷

En el darrer curs de la filosofia s'estudiava la *Physica* o filosofia natural d'Aristòtil,²⁹⁸ que consistia en l'estudi dels tractats sobre el moviment, la naixença i corrupció dels cossos i l'estudi del cosmos. Els *Parva naturalia* era una mena de tractat de psicologia experimental en què s'estudiava la percepció dels sentits, la memòria, el record, etc. Acabat l'estudi d'aquestes matèries, els joves estudiants caputxins passaven al tractat de la *Metaphysica*, consistent en l'estudi de la doctrina a propòsit del primer principi i l'origen de totes les coses, és a dir l'estudi de l'*ens per se*, Déu mateix. En aquests cursos filosòfics els estudiants solien llegir i comentar també els llibres d'ètica aristotèlics. A més, se'ls impartien algunes lliçons sobre els llibres de geometria i matemàtiques,²⁹⁹ i els eren exposats alguns aspectes a propòsit del sistema ptolemaic,

---

de Alcarraz scriptore incepta Anno 1667 die 28 aprilis, (anys 1667-1668); BHC, Segimon DE BARCELONA, *Medulla medullarum, vel de Sacramentis in genere*, Barcelona 1741 (manuscrit inèdit). Semblantment a l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia un manuscrit de teologia moral titulat *Medulla Ligoriana*, segurament extraviat durant la Guerra Civil; APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 55. El terme *medul·la* apareix, també, en alguns dels volums de teologia moral que formaren part de les biblioteques dels caputxins catalans i que, segurament, motivaren aquests títols de *Medulla medullarum* en els manuscrits caputxins. A guisa d'exemple, procedent de l'antiga biblioteca conventual dels caputxins d'Olot, esmentem a la BPCSar, *Medulla totius Theologiae Moralis a R. P. Hermanno Busembaum e Societate Iesu*. Barcinone: Apud Iosephum Texidó [1690].

296. Cf. Martín DE TORRECILLA, *Quaestiones in utramque Aristotelicam Logicam*, Matriti 1667, f. 8 i ss.: «Introductio ad Summulas, seu Dialecticam parvam».

297. BHC, «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) p. 234, núm. 281.

298. Els caputxins de Catalunya, a partir de la segona meitat del segle XVII, i fins a la renovació filosòfica que es produí a finals del segle XVIII, solien emprar el manual que publicà el caputxí Martín DE TORRECILLA, *Commentaria in octo libros Physicorum Aristotelis*, Matriti 1669; són especialment suggeridors els ff. 199-204: «De coelo et astris» i els ff. 213-224: «De meteoris».

299. Al llarg del segle divuitè, alguns caputxins de Catalunya i Mallorca excel·liren en l'estudi de les matemàtiques com, per exemple, el P. Miquel de Petra, P. Josep Comellas de Mallorca, fra Jeroni de Vilabertran, aquest darrer oficial de la comptaduria principal de l'hospital militar del Principat, durant l'ocupació napoleònica i, alhora, autor de la *Reducción recíproca de Reales de Vellón, Libras, Sueldos y Dineros; de pesas y medidas de Cataluña a las de Castilla, Valencia y Aragón, y de estos a aquellos*, Manresa 1814. En el camp de l'estudi de les matemàtiques emergeix la figura del P. Miquel de Petra, autor dels *Elementos de matemáticas que, para la instrucción de la juventud balear leía, a influjo de la Real Sociedad Económica de Amigos del País del Reino de Mallorca, en 1779, el P. Miguel de Petra* (text inèdit conservat a la

copernicà, cartesiana³⁰⁰ i ticònic sobre el moviment del sol, la lluna, els eclipsis i altres fenòmens celestes.³⁰¹ Tot això en el cas que no s'hagués vist durant l'estudi del tractat aristotèlic titulat *De coelo et de mundo*. Hi ha textos inèdits i comentaris escolàstics, elaborats al llarg del segle XVIII amb interessants lliçons de meteorologia en què hom donava explicacions més o menys científiques del perquè de les pluges, llamps, trons, terratrèmols i altres fenòmens.

Pel que fa al pensament teològic, en els segles de l'època moderna, principalment en el context de la Contrareforma, el mètode escolàstic gaudí d'una gran acceptació en l'Església catòlica, car l'estudi de la filosofia grega, introduïda des de feia ja alguns segles a la vida de l'Església, tenia grans representants en Pere Llombard, sant Albert Magne, sant Tomàs d'Aquino, Alexandre d'Hales i sant Bonaventura. A més, gaudia de l'aprovació eclesiàstica explícita, car la filosofia escolàstica aportava una comprensió i una sòlida explicació a les veritats revelades, enfront de les doctrines heterodoxes divulgades pels reformats luterans i calvinistes. En aquest context es feia més necessària la necessitat d'afinar el pensament a través de qüestions, subtileeses, distincions i disputes teològiques per tal d'assolir més claredat en els conceptes teològics.

Erasme de Rotterdam i els seus seguidors havien ironitzat a propòsit del llatí bàrbar i maldestre dels teòlegs escolàstics dels temps moderns (el llatí «macarrònic»!), però els mestres i lectors assenyalaven la importància de no deturar-se en minúcies com ara la puresa de termes de l'època clàssica i humanista i vindicaven la necessitat urgent de crear nous termes per a poder expressar nous conceptes, car, en darrer terme, l'expressió de les veritats de fe no radicava pas tant en l'elegància de les paraules, sinó en la força de la mateixa veritat. Tanmateix, aquests aspectes positius de la metodologia escolàstica anaren degenerant a causa dels abusos en les subtileeses durant les sovinteja-

---

BHC, Ms 7-6-1b). El títol d'aquest manuscrit prové d'una mà posterior, ja que íntegrament està escrit en català. A més de ser un dels pocs textos científics del segle XVIII escrit en llengua catalana, és molt possible que sigui també l'únic tractat de matemàtiques del segle XVIII escrit en la nostra llengua.

300. A guisa d'exemple, vegeu el tractat titulat *Philosophiae Naturalis* que l'any 1780 preparà el caputxí Francesc d'Igualada i que compta amb expressives làmines d'il·lustracions que mostren el sistema cartesiana i ticònic, junt amb bons dibuixos del firmament assenyalant les òrbites planetàries de Saturn, Júpiter i Mart»; BUB, Ms. 1236, *Philosophiae Naturalis. Phisicam Generalem complectens scriptam a F. Fco. de Aqualata*, f. 179.

301. Alguns caputxins d'aquesta època aprofundiren molt aquestes lliçons d'astronomia, i assoliren escriure obres de gran complexitat científica com és, per exemple, el tractat confeccionat en el convent de Mallorca a cura de Josep M. Comellas de Mallorca i Pere de Muro titulat, *Tratado de la Gnomónica* on s'explica, força acuradament, com fabricar i orientar astronòmicament els rellotges de sol; (vegeu a la BHC el Ms 7-6-17).

des i aferriassades lluites d'escola, especialment a propòsit de la gràcia i de la ciència mitjana, a la qual ja ens hem referit més amunt.

Els lectors de teologia en els escolasticats caputxins seguien amb força profit les *Relectiones theologiae* del famós professor de Salamanca Francisco de Vitoria († 1546).³⁰² També conegueren les obres de Melchor Cano († 1560),³⁰³ els comentaris que el dominic Domingo Báñez³⁰⁴ († 1604) dedicà a les obres de Sant Tomàs,³⁰⁵ i els de Domingo Soto³⁰⁶ († 1560).

Els caputxins catalans, en llur formació escolàstica, també disposaren dels comentaris a les obres d'Aristòtil i de sant Tomàs³⁰⁷ preparats pel jesuïta granadí Francisco Suárez³⁰⁸ († 1617), i àdhuc la *Theologia mystica Divi Thomae* del dominic català Tomàs Vallgornera († 1675). Aquests volums eren a l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys.³⁰⁹ De cara a la formació de caire més sacerdotal, amb la finalitat de configurar una espiritualitat sacerdotal profunda, els joves caputxins seguien el comentari a la missa que escriví el cardenal

302. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Tremp hi havia un volum de les *Relectiones Theologiae* [...] Authore R. P. F. Francisco a Vitoria ordinis Praedicatorum, Lugduni: Expensis Petri Landry 1586.

303. Procedent del convent de Tarragona, vegeu a la BPCSar, *Melchioris Cani episcopi Canariensis, ex Ordinis Praedicatorum, Opera*. Matriti: Tipographia Regia 1764. Aquesta edició les les obres de Melcior Cano († 1560) fou preparada pel dominic Jacint Serry.

304. El P. Domingo Báñez clou la primera etapa de l'escola teològica salmantina; vegeu I. JERICÓ BERMEJO, *La Escuela de Salamanca del siglo XVI*, Guadarrama 2005, 220-224.

305. Per exemple, vegeu a la BPCSar, *Scholastica commentaria in primam partem Angelici Doctoris D. Thomae* [...] Auctore Fratre Dominico Bañez. Lugduni: Apud Stephanum Michaellem 1588. Les obres de Báñez constaven en l'antic catàleg de la biblioteca conventual de Sarrià; BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Schol., núm. 15. Els caputxins catalans també seguien les obres del jesuïta Luis Molina († 1600), especialment en els comentaris a la *Summa* de sant Tomàs d'Aquino; ibíd., Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núms. 246-247.

306. A la biblioteca dels caputxins d'Arenys hi havia els comentaris in *Sententias theologicas P. Lombardi*, en l'edició de Lió de 1563 i, també, el tractat *De natura et gratia* inserit en l'edició de Salamanca de 1666; vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 60 i f. 81. L'antiga biblioteca conventual de Santa Madrona comptà amb el tractat *De iustitia et iure*; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol. 214.

307. BPCSar, *Metaphysicarum disputationum, in quibus et universa naturalis theologia* [...] Auctore R. P. Francisco Suárez, Salmanticae, Apud Ioannem et Andream Renaut, 1597.

308. Al convent d'Arenys de Mar hi havia les *Opera omnia* del Doctor Eximius en l'edició de Lió de 1617, tal com consta a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 84. A l'antiga biblioteca conventual dels caputxins de Barcelona hi havia les obres completes de «F. Suarez Granatense»; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Schol., núms. 256-262.

309. APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 87. Aquesta obra també havia format part de l'antiga biblioteca dels caputxins de Sarrià; vegeu a la BUB, Ms. 1503, *Repertorio de los libros [...] de Santa Eulalia*, Mist. 23.

cistercenc Joan Bona³¹⁰ i el tractat espiritual del cartoixà Antoni de Molina.³¹¹ En la represa de la vida caputxina es divulgà força entre els frares l'exposició a la missa que l'any 1698 publicà el caputxí Martí de Kochem³¹² († 1712), i que comptà amb força edicions i versions al llarg dels segles XVIII, XIX i XX i àdhuc fins als nostres dies.

Durant el segle XVII i XVIII els caputxins catalans es fixaren en les obres dels escripturistes més reputats i de moda com ara els jesuïtes Corneli van Steen († 1637),³¹³ professor al Col·legi Romà, i Jaume Tirini († 1636), autor del *Commentarius in universam Sacram Scripturam*,³¹⁴ que hom trobava a les biblioteques conventuals dels frares caputxins. Les obres bíbliques del monjo benedictí Agustí Calmet³¹⁵ († 1757) foren molt apreciades pels caputxins del XVIII i, àdhuc, pels frares de la restauració. Amb tot, els caputxins solien preferir els comentaris bíblics preparats pels membres de la família franciscana, especialment els escrits per membres de l'orde caputxí, com els ja esmentats de

310. BPCsSar, *De Sacrificio Missae. Tractatus asceticus [...] Auctore Eminentissimo D. D. Joanne Bona, Sacri Ordinis Cisterciensis Monacho*, Gerundae: Apud Josephum Bro 1758.
311. Procedent de la biblioteca conventual de Vilafranca del Penedès, vegeu a la BPCsSar, *Instrucción de sacerdotes en que se les da doctrina muy importante para conocer la alteza del sagrado oficio sacerdotal, y para exercitarse devidamente, sacada toda de los Santos Padres y Doctores de la Iglesia. Por Fray Antonio de Molina, indigno monge de la Cartuxa de Miraflores*. Barcelona: Por Hierónimo Margarit 1610. A la portada hi ha una nota manuscrita que diu: «Es de los Capuchinos de Villafranca [del Penedès año] 1618». A la guarda hi ha escrit: «És a ús dels Frares Caputxins de Vilafranca del Panadés».
312. BHC, *Explicación de la Santa Misa por el Reverendo P. Martín de Cochem [...] Versión española por María de Jesús Haghenbeck de Ricón Gallardo. Con licencia del [...] Obispo de Bayona. Tercera edición corregida y aumentada*, Turnhout: Establecimientos Brepols 1902.
313. A tall d'exemple, procedent dels caputxins d'Olot, vegeu a la BPCsSar, *Commentaria in Pentateuchum Moisis [...] Cornelii a Lapide, e Societate Iesu*, Antuerpiae: Apud Martinum Nutium 1630.
314. BPCsSar, *R. P. Jacobi Tirini S. J. Antuerpiani, in universam Sacram Scripturam commentarius*, Venetiis: Sumptibus Joannis Antonii Pezzana 1786.
315. Per exemple, durant la restauració de la vida caputxina, a la biblioteca de l'escolasticat de Sarrià hi fou incorporat el *Dictionarium manuale biblicum* que edità el benedictí Agustí Calmet (edició de Venècia de l'any 1769). A la guarda hi ha una anotació manuscrita que diu: «Del P. Josef de Valencia, ex Lector de Sagrada Teología, y ahora de la Librería de Capuchinos de Castellón de la Plana. Murió en este Convento, día 29 Diciembre del año 1829».

Francesc Titelmans de Hasselt³¹⁶ i els de Jaume Bolduc de París,³¹⁷ que eren uns autors especialment valorats. Alguns caputxins de la província de Catalunya tingueren un paper força rellevant en els estudis hebraics i escripturístics, com és el cas del P. Josep M. de Barcelona³¹⁸ († 1715), autor d'una *Grammatica Graeca, Hebraea et Latina*, manuscrit inèdit que formà part de la biblioteca conventual de Santa Madrona.³¹⁹

4. ELS NOVATORES I LA RENOVACIÓ DELS ESTUDIS

A partir de la segona meitat del segle XVIII, amb la renovació dels estudis dins l'orde caputxí³²⁰ els frares catalans adquiriren els nous manuals publicats per tal d'introduir els joves caputxins al coneixement de la filosofia escolàstica. Entre aquests hi havia la *Institutio philosophica brevi* que preparà el caputxí aragonès Lambert de Saragossa per a l'estudi de la lògica, la metafísica i la física³²¹ i la *Summa Philosophica* del religiós dominic Salvador M. Roselli,³²² que gaudí de molt bona acceptació entre els caputxins de Catalunya. El pri-

316. Esmentem, a guisa d'exemple, algunes obres de Titelmans que formaren part de les antigues biblioteques dels caputxins catalans; vegeu F. TITELMANS, *In omnes Epistolas Apostolicas F. Francisci Titelmani ordinis minoritarum, publici sacrarum literarum apud Lovanienses quondam lectoris Elucidatio*, Compluti [Alcalà d'Henares, s.d]; *Summa mysteriorum christiana fidei*, Lugduni 1555; *Elucidatio in omnes Psalmos iuxta veritatem Vulgatae et Ecclesiae usitatae Latinae editionis [...]* Per Franciscum Titelmanum Hassellensem ordinis fratrum minorum, Lugduni 1573. Sobre el framenor Francesc Titelmans o Tittelmans († 1537), vegeu F. RAURELL, *I cappuccini e lo studio della Bibbia*, Roma-Barcelona 1997, 40-45.

317. BPCSar, R. P. Jacobi Bolducii Parisini, ex S. Francisci Minoritarum Capucinatorum Ordine theologi, *Commentaria in librum Iob*, Parisiis 1638. Aquest volum havia format part de l'antiga biblioteca dels caputxins d'Arenys, vegeu a l'APCC, *Catálogo general de la Biblioteca*, Arenys de Mar 1903, f. 48. Sobre Jaume Bolduc (o Boulduc) de París († 1646), vegeu F. RAURELL, *I cappuccini e lo studio della Bibbia*, Roma-Barcelona 1997, 60-61.

318. Morí al convent de Sabadell el 4 de gener de 1715; vegeu BASILI DE RUBÍ, *Necrologi* p. 4; «Escriptors de la província», *Franciscalia* (1928) 216-217 on a la fitxa núm. 61 s'esmenta la *Gramática latina, griega y hebrea*, tot indicant Andreu de Palma que: «aquesta obra, de més de mil fulles, fou escrita a base de 70 autors. Al darrera hi posà l'autor el catàleg de la seva producció».

319. BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, Gram., 22.

320. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, «Organización y reforma de los estudios entre los capuchinos de Cataluña durante el siglo XVIII. Fuentes para su estudio», *Memoria Ecclesiae* 13 (1998) 97-106.

321. BHC, *Institutio philosophica brevi methodo exarata, et ad theologica studia accomodata. [...] A P. Fr. Lamberto a Caesar-Augusta, Ordinis S. Francisci Capucinatorum*, Saragossa 1773-1774.

322. BHC, *Salvatoris Mariae Roselli S. Theol. Mag Ord. Praedicatorum Summa Philosophica ad mentem Angelici Doctoris S. Thomae Aquinatis*, Romae: Ex Typographia Octavii Puccinelli 1779.

mer exemplar d'aquesta *Summa Philosophica* fou obsequiat l'any 1781 per Francesc de Villa, secretari de l'Arquebisbe Santiyán, a la comunitat de caputxins de Tarragona, on hi havia un curs d'estudiants de filosofia. La dedicatòria que hi ha a la guarda del volum que es conserva actualment a la Biblioteca Hispano-Caputxina diu: «Concedido para uso del curso de Fr. Antonio de Berga, Lector. Y es voluntad del dante, D. Francisco de Villa, Mayordomo y Secretario del Ilmo. Sr. D. Joaquín de Santi[y]án, Arzobispo de Tarragona, se dedique al Convento de Capuchinos de dicha ciudad, 1781». A més, els caputxins catalans d'abans de l'exclaustració també seguiren els manuals dels framenors conventuals Llorenç Altieri³²³ i Josep Antoni Ferrari.³²⁴

Cal destacar que a finals del segle XVIII penetraren amb força a la província caputxina de Catalunya les obres del caputxí Francisco de Villalpando.³²⁵ Encara avui es conserven exemplars del curs de filosofia de Villalpando a la Biblioteca Hispano-Caputxina, juntament amb manuscrits inèdits de les lliçons impartides pels lectors de filosofia que a Catalunya seguien el mètode villalpandià.³²⁶ Tenen notable interès per a l'estudi de la renovació filosòfica a Catalunya els manuscrits conservats a la Biblioteca Universitària de Barcelona,³²⁷ i a les biblioteques del Monestir de Poblet,³²⁸ Episcopal de Barcelona³²⁹ i al Centre Borja, on es custodien valuosos manuscrits dels jesuïtes que ensenyaren en la Universitat de Cervera.³³⁰ La importància del mètode villalpandià per a la renovació dels estudis filosòfics ja vam posar-la en

323. BPCSar, *Elementa Philosophiae [...] Adornata a F. Laurentio Altieri, Min. Conv. Venetiis*: Apud Thomam Bettinelli 1790.

324. BPCSar, *Philosophia peripatetica [...] Joannis Dunsii Scoti Subtilium principis [...] Opera et studio F. Josephi Antonii Ferrari de Modoetia, Ordinis Minorum S. P. Francisci Conventualium. Venetiis*: Apud Thomam Bettinelli 1767.

325. Per exemple, les obres matemàtiques i filosòfiques de Francisco de Villalpando eren la biblioteca conventual de Santa Madrona; BUB, Ms. 1502, *Repertorio de los libros [...] de Santa Madrona*, núm. 209 i ss., núm. 295 i ss.

326. BHC, *Institutiones Philosophicae ad triennalem cursum [...] adipiscenda lucem praeibente R. P. Francisco a Villalpando capuccino, Fr. Fabianus a Barcinone scripsit*, manuscrit redactat l'any 1783 sota el guiatge de Josep-Francesc d'Olot, lector de filosofia.

327. Per exemple, vegeu el curs elaborat pel caputxí Francesc d'Igualada l'any 1780; BUB, Ms. 1236, *Cursus Philosophiae*, f. 130: «iuxta mentem P. F. a Villalpando cujus doctrinae recto tramite sequimur».

328. BAPoblet, Ms. 57, *Recentis Philosophiae Tractatus. Incipit Philosophiae R. P. Francisci a Villalpando*, (s.l., any 1830); ibíd., Ms. 58, *Metaphisica Reverendi Patris Francisci a Villalpando, Academiae Cervariensis Auditoribus*, s.d.

329. BEBar, Ms. 109, *Philosophia R. P. F. Fr. a Villalpando, Academiae Cervariensis auditoribus accomodata*, (Cervera, any 1792).

330. BCBorja, Ms. 152, *Philosophia Reverendi Patris Francisci a Villalpando Academiae Cervariensis accomodata ad universam Philosophiam*, (Cervera, anys 1793-1794). Aquest manuscrit, redactat per Jaume Puig, recull les lliçons del Dr. Josep Blanch: «Ex libris Jacobi Puig Sam-

relleu en estudiar, fa alguns anys, la vida institucional i cultural dels caputxins setcentistes.³³¹ El curs de filosofia del P. Francisco de Villalpando³³² introduí en l'ensenyament una excel·lent metodologia analítica enfocada a l'aprofitament de l'estudi³³³ i forní de regles interpretatives sobre els diversos significats del llenguatge.³³⁴

En l'orde dels framenors caputxins durant el generalat de Serafí de Ziegenhals (o de Capricolle), es publicà l'any 1757 un decret de reforma dels plans d'estudi que s'inspirà en les ordinacions que aquell mateix any havia promulgat el papa Benet XIV.³³⁵ Aquesta reforma començà d'aplicar-se a les províncies caputxines hispanes³³⁶ l'any 1758 i aconseguí una fructuosa reorganització dels estudis entre els caputxins. Fou quan s'assenyalaren els nous manuals o textos a seguir en els estudis de filosofia i teologia, s'estructuraren les hores de repàs i la *prelectio* a càrrec dels mestres d'estudiants, es fixaren dues classes al matí i dues a la tarda, s'organitzaren les *sabatines* que presidia el lector (i a vegades també el mestre d'estudiants) en les quals participaven tots els estudiants, s'introduïren uns exàmens més rigorosos a base de conclusions o tesis,³³⁷ i àdhuc s'introduïren convocatòries d'oposicions per assolir el grau de

---

sorensis studentis Philosophiae in Academia Cervariensis sub Dre. Josepho Blanch annis a Nativitate Domini 1793 et 1794».

331. Cf. V. SERRA DE MANRESA, *Els caputxins de Catalunya*, 160-172: «La renovació filosòfica dels caputxins catalans, a partir del Curs de Filosofia del P. Villalpando»; id., «Els caputxins de Catalunya i la renovació filosòfica del segle XVIII», *Analecta Sacra Tarraconensia* 67 (II-1994) 179-190.
332. BHC, *Philosophia ad usum Scholae FF. Minorum S. Francisci Capuccin[orum] Provinciae utriusque Castellae accommodata [...] in tres tomos distributa. Auctore R. P. Francisco a Villalpando*, Matriti: Apud Joachimum Ibarra 1787 (3 volums).
333. BCBorja, Ms. 152, *Philosophia Reverendi Patris Francisci a Villalpando* f. 139: «De methodo analitica. Analitica methodus praeter regulas quae»; ibíd. f. 141: «De methodo sintetica»; ibíd. f. 145: «De methodo studendi».
334. BCBorja, Ms. 152, *Philosophia Reverendi Patris Francisci a Villalpando* f. 45: «De signis et vocibus quibus ideae manifestantur»; ibíd., f. 79: «Regula pro hermeneutica probabilitate».
335. Una còpia manuscrita d'època d'aquest decret es conserva a l'APCC, *Formació i Estudis*, Llig. A-5-12, *Decretum Generale de studiis peragendis* (Roma, 6 octubre 1757). Aquest document fou editat per Melchor DE POBLADURA, *Litterae Circulares Superiorum Generalium*, Vol. I, Romae 1960, 253-268, amb el títol: «Decretum Generale de studiis ordinate et fructuose peragendis», tramès a totes les províncies de l'orde caputxí acompanyat d'una carta del ministre general datada el 16 de novembre de 1757, on disposava que es complís el decret.
336. APCC, *Plan de Estudios conforme a los Decretos de Benedicto XIV*, (Madrid, 20 febrer 1758); en aquest decret del ministre general dels caputxins es fa referència al breu apostòlic *Inicuncti nobis* de l'any 1757.
337. Es convernen algunes d'aquestes conclusions, o tesis teològiques, presentades en els exàmens finals. A guisa d'exemple, vegeu a l'APCC, *Estudis i Formació*, Llig. A-5-11, *Immaculae Conceptioni semper Virginis Mariae in grali. animi obsequium has Theologicas Conclusiones ex R. P. Thoma ex Charmes depromptas thesium propugnatores devotissimi P. Fr. Archangelus*

lector.³³⁸ En aquestes ordinacions generals donades l'any 1757 per Serafi de Capricolle, el ministre general manà que els lectors o professors de filosofia de cap de les maneres secundessin el pensament dels autors moderns, ni tampoc seguissin les pròpies opinions personals, sinó la doctrina i mètode de sant Bonaventura (segons la tradició caputxina),³³⁹ o bé el de Duns Escot.³⁴⁰

Els caputxins de Catalunya majoritàriament es mantingueren en l'orientació bonaventuriana, mentre que a Castella es prioritzà la tradició escotista. Serafi de Capricolle, tanmateix, exhortà els lectors de filosofia que assolissin un coneixement clar i correcte de les qüestions filosòfico-teològiques llavors més debatudes per tal d'exposar a les aules la doctrina dels *novatores* amb la finalitat de refutar-ne públicament els errors.³⁴¹ És a dir, calia llegir els autors moderns no pas per a aprendre, sinó per a refutar-ne el pensament en les aules. A partir d'aquestes prescripcions del *Capricollense* s'encetà entre els frares caputxins una fecunda metodologia eclèctica, en la qual s'anaven incorporant a les aules dels escolasticats les novetats més assimilables (o més compatibles) amb la vella tradició escolàstica, especialment a partir de les obres d'Udalric de Glabingen³⁴² i, d'una manera molt més destacada, del curs de filosofia de Francisco de Villalpando que encetà el moviment villalpandí, del qual parlarem més endavant.

---

a Tarracone et P. Fr. Emmanuel a Barcinone, theologiae auditores, quas pro majori RR. PP. Examinatorum levamine praemittebat P. Fr. Petrus Paulus a Barcinone ejusdem Facultatis Professor, s.d.

338. Aquests exàmens eren força exigents i així ho registra la documentació. Esmentem, a tall d'exemple, aquests fragments epistolars; APCC, *Formació i Estudis*, Llig. A-5-13, carta de Damià d'Olot al vicari general, s.d.: «Rmo. Padre: habiendo los discípulos del P. Eusebio de Barcelona concludido el septenio de estudios bajo la enseñanza del mismo; y habiendo sido examinados y aprobados por todo el Definitorio». Vegeu, també, aquest altre text adreçat pel ministre provincial al vicari general (Barcelona, novembre de 1834), indicatiu de la rigorositat de les proves: «fueron examinados en mayo último y aprobados entonces, a excepción de quatro, a quienes se les prometió entonces, que después de tres o quatro meses serían otra vez examinados. Así lo verificamos ayer, y de los quatro solo dos fueron aprobados».

339. BHC, *Divi Bonaventurae praecordialissimi Magistri Nostri, incipit Theologiae Cursus die 6 octobris anno 1773 in nostro Derthusensi Conventu*, ibíd., Ms. 5-6-28, *Cursus Theologici iuxta mirabilem Seraphici Doctoris Divi Bonaventurae doctrinam*, s.d.

340. BHC, *De scientia, voluntate, potentia et invisibilitate Dei*. Tractatus anno 1795.

341. APCC, *Decretum de Studiis Ordinate et fructuose peragendis*, núm. 14: «In tradendo Philosophiam, non sequatur quilibet P. Lector genium suum, neque sensum Recentiorum Philosophorum, sed uti nostrae Constitutiones, hortantur Sententiam S. Bonaventurae [...] quod in literario saeculo passim, docetur ignorare non conveniat, etiam modernorum Doctrinam referat, refutet, vel problematice proponat.»

342. BHC, *Imago Dei sive anima rationalis ad expressionem rationis aeternae facta [...] a Fr. Udalrico a Glabinga Ordinis Minorum S. P. Francisci Capuccinorum*, Vercellis 1772.

Els frares de Catalunya, seguint, doncs, les disposicions de Serafi de Capricolle, veieren la necessitat d'adquirir per a llurs biblioteques els textos dels *novatores*, tal com ho prova el registre dels catàlegs de les biblioteques que s'han conservat. Els *novatores*, però, eren llegits, tal com ja hem indicat, tan sols per a refutar-los a les aules dels escolasticats, i no pas per a exposar-ne imparcialment llur pensament. L'ensenyament dels frares catalans depenia de la metodologia escolàstica tradicional, però integrà els elements profitables dels escriptors de la modernitat. Així, en el camp de la física experimental, gràcies a les noves descobertes científiques, s'assolí d'aclarir l'ensenyament de la física aristotèlica i millorar, de retop, la praxi de la medicina, tal com es pot verificar a través de l'examen detingut de molts textos manuscrits d'època, que s'han conservat en distints arxius i biblioteques de casa nostra.

Pel que fa a la província monàstica dels caputxins de Catalunya, la documentació ens indica que al llarg del segle XVIII i fins a les exclaustracions del segle XIX es mantingué força viva la inspiració bonaventuriana en els estudis, tant en la filosofia com en la teologia;³⁴³ a més, sant Bonaventura era el patró principal dels escolasticats dels caputxins catalans.³⁴⁴ Per exemple, en l'obra manuscrita dels pares Àngel de Vic³⁴⁵ i de Bonaventura de Sedó, hi trobem una acurada exposició de l'ensenyament escolàstic «iuxta stabilem doctrinam Seraphici Doctoris Divi Bonaventurae» dels tractats de lògica, física i metafísica aristotèliques, amb uns apartats molt suggeridors sobre l'infinit, el moviment, el lloc o espai i el temps.

Pel que fa a l'eclecticisme d'alguns lectors, cal fer esment de la peculiar aportació del P. Antoni de Mallorca, que en les seves lliçons de la *Philosophiae Compendiosa Institutio*, incorporà aportacions de pensadors moderns com Descartes, Gassendi i Newton. Així, quan tracta de la *gravitate corporum*, exposa d'una manera detallada la teoria cartesiana i newtoniana; però, aca-

343. Citem, a tall d'exemple, dos títols que, amb lleugeres diferències, es van repetint en els manuscrits d'època: BHC, *Philosophicus Cursus, iuxta miram ipsius Sexti Doctoris Divi Bonaventurae Doctrinam*; ibíd., *Theologicus Seraphicus Cursus Divi Bonaventurae*. Pel que fa a la inspiració bonaventuriana dels frares caputxins, vegeu Basili DE RUBÍ, «Els caputxins catalans a l'Escola de sant Bonaventura», *EstFr* 75 (1974) 411-423.

344. Aquest patronatge es mantingué en els anys de la postguerra, juntament amb la Divina Pastora com a patrona; vegeu el *Reglament del Col·legi de Filosofia i Teologia*, Barcelona 1944, 9: «El Col·legi honorarà com a Patrons la Divina Pastora i el Seràfic Doctor Sant Bonaventura».

345. BHC, *Philosophicus Cursus iuxta miram ipsius Sexti Doctoris Divi Bonaventurae doctrinam*, (s.l., anys 1722-1724), en el qual el caputxí Domènec de Calella recull les lliçons impartides pel P. Àngel de Vic.

tant les disposicions del *Capricollense*, tot seguit explica la *Censura newtoniae attractionis* que és una pueril refutació de les lleis newtonianes basada en l'observació de les gotes d'aigua que, després de la pluja, es resisteixen a caure de les fulles. Les argumentacions són principalment teològiques, i el P. Antoni de Mallorca afirma que la gravetat és una operació divina o, si més no, un conjunt de lleis que actuen segons el voler de Déu.³⁴⁶

A més dels reculls manuscrits elaborats durant el dictat de les lliçons a les aules dels escolasticats, tant els professors com els estudiants, disposaren de textos estampats. Entre els llibres més usats pels caputxins catalans arran de la reforma dels estudis, hi ha la *Philosophia Thomistica* de Goudin (en l'edició de Madrid de l'any 1784) que incorporà elements cartesians. També s'emprà el tractat de *Physica* de la *Summa Philosophica* (1779) del dominic Salvador M. Roselli, els *Elementa Physicae* (1781) de Musschenbroeck, les *Institutiones Philosophiae* de Jacquier, un autor molt ben informat del pensament científic de l'època i que llavors era el text preferit a les aules Col·legi Urbanià de *Propaganda Fide*, a Roma.

Entre els fons bibliogràfics antics procedents de les cases religioses de Barcelona ran de l'exclaustració, hom pot trobar-hi exemplars estampats de la *Philosophia ad gustum moderni saeculi, qua virorum clarissimorum Cartesii, Newtoni, Wolfii et aliorum speculationes examinatur*, en l'edició de l'any 1751 feta a Ulm. Aquests volums «ad gustum moderni saeculi», com que no porten cap segell ni indicació manuscrita a guisa d'ex-libris, no hem pogut esbrinar si mai formaren part de les biblioteques conventuals dels caputxins catalans. De fet, en els catàlegs conservats fins al dia d'avui (els de les biblioteques barcelonines de Santa Madrona i Sarrià, i les d'Arenys de Mar i Vic) no hi consta cap exemplar de la *Philosophia ad gustum moderni saeculi*.

Els caputxins catalans durant la renovació dels estudis del segle XVIII, especialment a partir de les disposicions que donà Campomanes l'any 1779, optaren pel *Philosophiae Cursus* del P. Francisco de Villalpando, caputxí de la província de Castella, bon coneixedor de la modernitat, però molt eclèctic. Francisco de Villalpando no refusà tota la filosofia antiga, ni tampoc admeté en bloc tota la nova. Aquest curs de filosofia tingué un poderós influx en la

346. Cf. Antoni de MALLORCA, *Philosophiae Compendiosa Institutio*, f. 225: «Censura newtoniane attractionis», on llegim: «Si enim hoc verum, unde fit ut aquae guttae arborum ramis suspense ab attractione haerant, telluris attractione [...] vera igitur gravitatis causa ignota adhuc est; nisi dicere velimus cum aliquibus Philosophicis erum esse immediata operatione Dei, vel ab eius voluntate».

mentalitat dels religiosos d'aquells anys.³⁴⁷ El Consell de Castella disposà que:

Con motivo de estarse enseñando, en los más de los Estudios del Reyno, la Filosofía escolástica antigua, escrita por varios nacionales con poquísimo adelanto y honor de la Nación, decidió el Consejo Providencia [...] que por donde no se enseñe la Filosofía por las *Instituciones* del P. Fr. Francisco Jacquier, ni la Física de Musschenbroeck, se estudie el curso próximo venidero por el curso del P. Villalpando.³⁴⁸

L'any 1780 començà en el Principat l'ensenyament filosòfic del text villalpandià en el convent caputxí de Tortosa, sota el mestratge del P. Silvestre de Barcelona.³⁴⁹ Els frares catalans (i hispans en general, principalment a Castella) es resistiren a seguir el text de Villalpando, però la introducció d'aquesta metodologia filosòfica suscità un fecund moviment filosòfic de tarannà villalpandista, que resta testificat per la rica tradició manuscrita que ha arribat fins als nostres dies.³⁵⁰

El 23 de novembre de 1779, el P. Nicolás de Bustillo, llavors ministre provincial dels caputxins de Castella i futur ministre general de l'orde, escriví al ministre provincial de Catalunya per demanar-li el parer sobre el curs filosòfic villalpandià, car era considerat com a molt poc adient:

Rmo. P. Provincial de Cataluña y mi Dueño: Discurro que habrá ya llegado á manos de V. P. M. R., un decreto del R[eal] Consejo de Castilla, para que en nuestros estudios se siga la nueva Philosophia que ha dado a luz el P. Francisco de Villalpando, hijo de ésta [Provincia de Castilla]; y deseando para mi gobierno inteligenciarme

347. Sobre la figura, projecció i incidència del P. Francisco de Villalpando, vegeu Germán ZAMORA, *Universidad y Filosofía Moderna en la España Ilustrada. Labor reformista de Francisco de Villalpando, 1740-1797*, Roma 1989.

348. APCC, *Formació i Estudis*, Llig. A-5-13: «Decreto del Consejo sobre la Filosofía del P. Villalpando» (Madrid, 29 novembre 1779), s.f.

349. L'any 1780 el P. Silvestre de Barcelona exercia de lector de filosofia al convent de Caputxins de Tortosa, on fou l'introduïdor del mètode villalpandià. L'any 1782 Silvestre de Barcelona fou substituït per Josep-Francesc d'Olot. Finalment, el P. Silvestre de Barcelona, de grans dots intel·lectuals, fou nomenat secretari general a la cúria generalícia a Roma, on morí l'any 1793; cf. Basili DE RUBI, *Necrologi*, 265.

350. Per exemple, a les ratlles introductòries d'un manuscrit elaborat per un estudiant caputxí hi trobem expressat l'entusiasme d'estudiar la filosofia *iuxta methodum Villalpandi*; vegeu a la BUB, Ms. 1257, f. 1 v i f. 14: «gratias ergo agite qui vobis novissimis istius temporibus in studiorum methodo instituenda R. P. Franciscum a Villalpando [...] et Hispania, inter quos nominandus est noster Villalpandus, quem libenter, ut duce lucem praevertem in Philosophia sequemur».

del modo de pensar de V. P. R., y demás PP. Provinciales de España, en atención a estarnos mandada en las Ordenaciones del P. General Capricollense n. 14, y confirmada con Bula del Sr. [Papa] Bened[icto] XIV, que se siga en nuestros estudios la Doctrina del Seráfico Dr. San Buenav[entura] en el modo posible, y en quanto no, la del Subtil Maestro [Duns Scoto]; juntándose a esta poderosa razón [...] ser inadaptable toda escuela con su sisthema, con muchos reparos que no se pueden ocultar a la alta penetración de V. P. R.; le he de menester; pues, me comuniqué su sentir, para la más azertada dirección en este assumpto.³⁵¹

En la contestació a aquesta carta el P. Esteve d'Olot hi donà una resposta on expressava la seva opinió personal sobre la filosofia villalpandiana:

Para estudiantes religiosos parece no ser de provecho; porque en general, su latín, pide más atención de la que es menester para lo que se estudia; y contiene tratados que, o son generalmente superfluos, o mejor sería reducirse en gran parte [...] En la Physica apenas hay cosa que conduzca para la Escolástica y Moral; y en el tratado «De corpore humano», que sería bueno para quien se graduase en Médico o Cirujano.³⁵²

El text villalpandià semblà, doncs, als responsables de la vida caputxina hispana molt poc adient per als joves caputxins que havien de dedicar-se al ministeri pastoral. L'opinió del P. Esteve d'Olot és prou indicativa de les poques ganes que la província caputxina de Catalunya sentia per modernitzar l'ensenyament de la filosofia. El text del *Philosophiae Cursus* de Francisco de Villalpando no tingué pas aquella majoritària i entusiasta acceptació entre els caputxins catalans que suposaven Germán Zamora i Basili de Rubí, car el ministre provincial dels caputxins de Catalunya havia procurat demorar l'aplicació del decret del Consell de Castella, mantenint-se a l'expectativa i veure l'actitud de les altres províncies caputxines.

La voluntat de conèixer els autors de la modernitat, amb l'objectiu de refutar-los a les aules explica, segurament, que a les biblioteques conventuals i a les cases d'estudi dels caputxins catalans, hi figuressin les obres d'alguns autors moderns d'època, que eren llegits, però no pas sempre assimilats. Amb

351. De la carta de Nicolás de Bustillo a Esteve d'Olot (Madrid, 23 novembre 1779); ACA, *Monacals-Universitat* (Llig. 62), s.f. El text de les ordinacions de Serafi de Capricolle (Roma, 6 octubre 1757), fou editat per Melchor DE POBLADURA, *Litterae Circulares Superiorum Generalium*, Vol. I, Romae 1960, 253-268: «Decretum Generale de studiis ordinate et fructuose peragendis».

352. ACA, *Monacals-Universitat* (Llig. 62), s.f: text de la minuta de la resposta d'Esteve d'Olot a Nicolás de Bustillo.

tot, la reforma dels estudis impulsada per Serafí de Capricolle tingué una incidència força positiva a la majoria de les províncies caputxines europees, principalment a Castella i a Catalunya, on institucionalment s'estructuraren els cursos de gramàtica, lògica, física, teologia i moral segons les ja esmentades disposicions i reformes del *Capricollense*.

S'ha de posar en relleu que, on es percep d'una manera més destacada l'impacte de les aportacions del pensament modern en l'obra de Villalpando, és precisament en el tractat de Física. Enfront dels pensadors reaccionaris del seu temps, Villalpando s'entusiasmà per les lleis físiques de Newton, i àdhuc acceptà el sistema copernicà³⁵³ i, a més, optà per explicar les ciències naturals segons Buffon. Aquest curs de filosofia, però, no conté cap referència a sant Bonaventura i, per això els caputxins hispans es resistiren tant a acceptar-lo, ja que no seguia la tradició filosòfica de l'orde.

Quan s'exhaurí l'edició impresa del curs de filosofia villalpandià, s'encetà una llarga tradició manuscrita del *Philosophiae Cursus*, amb interessants aportacions personals, tant dels catedràtics de Cervera com dels lectors de filosofia als escolasticats caputxins que, sense ser tan agosarats com el pare Villalpando, es mantingueren dins d'actituds més tradicionals. Així, no gosaren acceptar el sistema copernicà i es decantaren per la posició intermèdia de Tycho Brahe.³⁵⁴

L'any 1803, ran de la visita pastoral de Nicolás de Bustillo (ministre general) a les províncies caputxines hispanes, es posà fi al moviment filosòfic villalpandista que s'havia anat vertebrant a Catalunya, ja que llavors es recomanaren nous textos d'estudi. Així consta en unes ordinacions de visita, signades a Barcelona el 30 d'agost de 1803, en les quals hom obligà que s'estudiés la teologia segons els textos de Tomàs de Charmes,³⁵⁵ d'orientació agustiniano-tomista, més que no pas bonaventuriana. L'obra teològica de

353. Cf. FRANCISCO DE VILLALPANDO, *Philosophiae Cursus* Vol. II, p. 332: «Unde, moderatione, ac sensu praefato, et ab initio stabilito, Copernicano systemati adhaerebimus», amb aquests termes el P. Villalpando manifesta la seva adhesió al sistema copernicà.

354. A propòsit de l'acceptació del sistema ticonic, vegeu a la BHC, *Philosophiae compendiosa institutio*, ff. 279-280: «solum systema ticonicum admisi potest».

355. APCC, *Formació i Estudis*, Llig. A-5-11, s.f.: «Deinde quattuor sequentibus annis, tum speculativas, tum morales materias ex opere theologico R. P. Thomae ex Charmes, iuxta decretum P. Erhardi Radhkersburgensis». Els continguts principals de les obres del P. Charmes són: «Tractatus de Prolegomenis; de Deo Uno, Trino, Creatore et Incarnato; necnon Gratia». En el volum segon hi havia un «Tractatus de actibus humanibus; de legibus et obligationibus variorum statuum; de peccatis et virtutibus; necnon et de Sacramentis». Una valoració de les aportacions i continguts de les obres del P. Charmes fou elaborat per Marie-Benoît de BOURG d'IRÉ, «Le Père Thomas de Charmes», *Études Franciscaines* 46 (1934) 698-701.

Tomàs de Charmes no era pas desconeguda del tot pels caputxins catalans, car era un manual que també s'utilitzava en els escolasticats, segons ho proven les indicacions manuscrites d'alguns exemplars conservats de la *Secunda Editio Veneta*³⁵⁶ estampada l'any 1764, i que n'assenyalen una utilització anterior al decret del P. Bustillo. Fou també aquest ministre general qui fixà en set anys la durada dels cursos escolàstics i exigí, alhora, que tots els lectors, tant els de teologia escolàstica com els de teologia moral, fessin oposicions. Aquestes tenien lloc «en el Aula Magna o Librería, a puerta abierta, en presencia del R. Definitorio, de quantos quieran entrar». S'havien de fer a través d'una sèrie de preguntes o tesis extretes del manual de teologia del P. Charmes:

Convocados todos los que libremente, ó por obediencia se han firmado opositores, se llamarán a todos juntos cada día, como a las siete de la mañana ante el R. Definitorio, para tomar el que se ha de exercitar del día siguiente; el M. R. P. Provincial abrirá por tres partes, o dará tres piques en la Teología del P. Charmes, que será la que hayan estudiado, y de estos tres piques o tres puntos, escogerá el que guste, [a]notándolo todo el R. P. Secretario de Provincia, y al día siguiente, como a las nueve de la mañana, dirá una lección de media hora cabal, sobre la materia y cuestión que escogió.³⁵⁷

Per la seva banda, el P. Damià d'Olot, ministre provincial, el 24 d'octubre de 1803, donà unes ordinacions complementàries a propòsit de l'actuació dels lectors en els escolasticats de la província caputxina de Catalunya, on es demanava que els lectors es mantinguessin subjectes a la *Tabula* de misses a celebrar (solament en els dies festius), i que els altres dies disposessin d'ornaments i calze per tal de poder celebrar missa a les 6 del matí. Als lectors tampoc no se'ls concedia la dispensa de la recitació de matines quan no es resaven de nit sinó a la tarda.

Poc temps abans, el P. Bustillo, el 13 d'agost de 1803 publicà un reglament per a les cases d'estudi de la província dels caputxins catalans. Hom exigia, a més dels lectors o professors, la presència d'un mestre d'estudiants, que, amb funcions semblants a les d'un mestre de novicis, havia de garantir la formació espiritual dels joves caputxins i, alhora, ajudar-los en el repàs quotidià de les lliçons de gramàtica llatina, de Sagrada Escriptura i dels canons dels concilis

356. Per exemple, dins un exemplar de la *Secunda Editio Veneta* de l'any 1764, hi ha escrit: «A uso del P. Domingo de Sabadell, capuchino en Villafranca del Penedés».

357. Cf. NICOLÁS DE BUSTILLO, *Método para hacer las oposiciones, tanto de la Theología Escolástica, como de la Moral* (Barcelona, 30 agost 1803); APCC, *Formació i Estudis*, Llig. A-5-12, s.f.

de l'Església,³⁵⁸ principalment els de Trento. El mestre d'estudiants també havia de repassar les explicacions donades a les aules de l'escolasticat sobre patristica que, prioritàriament, eren dels Pares llatins: Agustí, Ambròs, Hilari i Jeroni.

Aquest reglament disposava també que els estudiants fessin algun temps de treball manual com ara escombrar, rentar la bugada, cosir, conrear l'horta i el jardí, arranjar la sagristia i l'església. També s'exhortava de no enviar joves estudiants a les tasques de la capta per tal de no dificultar amb la mendicitat la dedicació als estudis. En aquestes disposicions hom exhortava molt seriosament els religiosos més antics de la comunitat que s'abstinguessin d'esmenar o corregir els estudiants, car aquesta era una tasca exclusiva del mestre d'estudiants. Cada grup de joves estudiants (anomenats *coristes*) solia tenir una dotzena de membres per a cada casa d'estudis. En els moments de més puixança vocacional van arribar a ser quinze per casa, sota la jurisdicció del mestre d'estudiants o del lector.

L'any 1803, en ocasió de la visita del ministre general, es restauraren els cursos de teologia moral, que eren seguits pels sacerdots després de l'ordenació a fi de preparar-se per a l'obtenció del títol de predicador o de les llicències per a confessar. En el reglament, promulgat el dia 5 de novembre de 1803, es determinà que els estudiants d'aquests cursos de moral estiguessin alliberats de treball manual, a excepció de la neteja de l'església, cor, cel·la i llocs comuns. Els joves estudiants no podien ser ocupats en tasques domèstiques sense el consentiment del lector. Els estudiants ja sacerdots, no feien vida amb els altres membres de la comunitat, puix que havien de fer la recreació a part i estaven encara subjectes al lector³⁵⁹ amb l'obligació, però, d'assistir al passeig setmanal programat a tall de recreació comunitària:

Los jueves, no siendo día festivo, fuera de la Quaresma Mayor y del tiempo de los Santos Exercicios, podrá [el P. Lector] sacarlos todos juntos á paseo al campo, sin que ninguno se excuse, y si alguno se excusase sin causa legítima, de indisposición corporal, lo avisará el P. Lector al P. Guardián, para que le obligue a acompañar a

358. BHC, *Análisis de los tres Concilios Apostólicos, y veinte Concilios generales [...] Compendiado por el P. Fr. Francisco de los Arcos, capuchino*, Madrid: Imp. Ibarra, 1782. A la portada hi ha escrit: «A uso del P. F. Domingo de San Sadurní, Religioso Capuchino, quien lo dedica a este covento de Arenys, por orden del Rdo. P. Fr. Fidel de Rialp, Ministro Provincial».

359. APCC, *Advertencias para los estudios o cursos de la moral, nuevamente restaurados en esta Santa Provincia de Capuchinos de la Madre de Dios de Cataluña*, (Barcelona, 5 novembre 1803), s.f.

los demás, no permitiéndole la singularidad de quedarse en casa por su gusto, o por algún otro fin.³⁶⁰

La teologia moral que estudiaven els neoprofessos destinats a ser simples sacerdots, sense arribar a predicadors, era eminentment pràctica, gens especulativa, i molt enfocada al servei del confessorari. Solien seguir els textos manualístics dels caputxins Jaume de Corella³⁶¹ i els de Martín de Torrecilla,³⁶² ambdós seguidors del corrent probabilista, i acusats de «laxistes» pels antiprobabilistes, especialment pels seguidors del dominic Daniel Concina. També, a les acaballes de segle XVIII s'introduïren els textos del caputxí Manuel de Jaén, un autor que gaudí d'una gran acceptació fins a les darreries del segle XIX,³⁶³ ja que es comptabilitzen moltes edicions de la seva famosa *Instrucción para confesar*.³⁶⁴ Seguint amb la tradició pròpia dels caputxins, als joves confessors se'ls ensenyava la necessitat de tractar i d'acollir els penitents amb respecte i misericòrdia:

Cuando se hallen más adelantados, á juicio del P. Lector, deberán instruirse en la práctica de oír confesiones; del modo de preguntar a los penitentes; las cautelas y modos con que los deberán tratar para poder determinar y resolver con acierto. Para éste método les podrá servir la *Práctica* del P. Corella, aunque no sigan sus opiniones.³⁶⁵

Els convents caputxins on s'ensenyaven els cursos de filosofia i teologia solia variar, però sempre era un mateix lector qui, durant set anys, tenia els mateixos alumnes i impartia totes les matèries filosòfico-teològiques. Eren les anomenades *Línies* que duraven un septenni. L'any 1789 els caputxins catalans tenien cases d'estudi en els convents de Barcelona, Mataró i Vilanova de

360. APCC, *Advertencias para los Estudios o Cursos de la Moral*, núm. 4.

361. De les moltíssimes edicions del segle XVII i XVIII esmentem, a guisa d'exemple: Jaime DE CORELLA, *Práctica del Confessionario, y explicación de las setenta y cinco proposiciones condenadas por Su Santidad N. SS. P. Inocencio XI. Su materia: los casos más selectos de la Theología Moral. Su forma: un diálogo entre Confessor y el penitente*, Madrid 1767.

362. Cf. Martín DE TORRECILLA, *Alegatos, Apologías y consultas varias sobre casi todas las materias morales*, Madrid 1697; *Encyclopedia canónica, civil, moral, regular y ortodoxa, utilíssima para todos los confesores*, Madrid 1721.

363. Cf. Manuel DE JAÉN, *Instrucción para la oración mental, remedio universal de la perdición del mundo, arma poderosa contra el infierno [...] Nueva edición, revista y enmendada*, París: Imp. de Pillet Fils Ainé 1856.

364. Cf. Manuel DE JAÉN, *Instrucción utilíssima y fácil para confesar*, Barcelona 1767.

365. APCC, *Advertencias para los Estudios o Cursos de la Moral*, núm. 8. A propòsit de l'activitat literària de Jaume de Corella, vegeu VALENTÍN DE SOTO, «El P. Jaime de Corella, escritor moralista», *Miscellanea Melchor de Pobladora*, Vol. II, Roma 1964, 347-376.

Cubelles (per a la teologia); Tarragona, Tortosa i Vic (per a la filosofia); a Palma de Mallorca s'impartien les dues matèries en el mateix convent. Esporàdicament en altres convents de la província també s'impartí docència al llarg d'un septenni, principalment en els convents on hi havia els cursos seminarístics per a neoprofessors, o també els cursos de moral. La relació dels principals lectors de filosofia i teologia, i el desenvolupament de llurs cursos, ja fou examinat àmpliament pel P. Basili de Rubí,³⁶⁶ en aquest article ens hem fixat, únicament, en els continguts dels cursos i, ocasionalment, hem fet breus referències a algun dels lectors més destacats, ja sigui per la vàlua de la seva producció o per la seva projecció i incidència cultural.

Les classes es feien els dies feiners, a excepció dels dissabtes, en què hi havia les *sabatines*; una mena de debat participatiu, amb mètode escolàstic, sobre algun dels temes estudiats durant la setmana, a càrrec d'un corista. També es feia festa els dijous no festius a la tarda, quan els estudiants sortien a esplaïar-se amb una passejada pels entorns rurals dels convents. A la província caputxina de Catalunya, les vacances d'estiu anaven des del dia de sant Bonaventura (s'esqueia el 14 de juliol, ara el 15), a la Nativitat de la Mare de Déu (8 de setembre, festa titular de la província de Catalunya), inclusivament. En la província de Castella les vacances anaven de sant Bonaventura a sant Francesc (4 d'octubre),³⁶⁷ ja que en aquella província durant el curs no se celebraven tantes festes i recreacions extraordinàries com a Catalunya. Ací en el Principat els joves estudiants gaudien de vacances des de la vigília de Nadal fins a Reis i també feien festa els dies de carnaval fins al dimecres de cendra. En unes ordinacions per al convent de Mallorca hi trobem especificada la manera de celebrar (àdhuc amb representacions teatrals)³⁶⁸ la festa del beat Ramon Llull, patró dels estudiants caputxins mallorquins,³⁶⁹ personatge molt estimat i celebrat arreu de Mallorca.³⁷⁰

366. Cf. Basili DE RUBÍ, *Els caputxins a la Barcelona*, 515-535: «Estudis i producció literària».

367. APCC, *Plan de Estudios conforme a los Decretos de Benedicto xiv* (Madrid, 20 febrer 1758): «que cese el Aula desde S. Buenaventura hasta N. P. S. Francisco, pues ya está informado N. Rmo. de que en esta Provincia no hay exceso [de fiestas]».

368. BHC, *Poesías castellanas y mallorquinas [...] En el Convento de Capuchinos de Mallorca. Año 1829*, f. 45 i ss: «Representació teatral del B. Ramon Llull».

369. BHC, *Prácticas y usos de Lectores y estudiantes [de ese convento de capuchinos de Mallorca]*: «Una pastilla de chocolate, [y] cuida también de tener en la Escuela, antes de comer, dos botellas, una de rosolí, y otra de aguardiente, un plato con tacitas y otro con confites de anís para los religiosos que tengan gusto. Y que en la comida se dé arroz, principio, fruta y traguito. Por la tarde paseo extraordinario».

370. Cf. Luis DE FLANDES, *Oración parenética y panegyrica en la grave, quanto solemne fiesta, que en 30 de junio de 1737, a honra del martyrio del invicto héroe el beato Raymundo Lulio, celebró*

Per als joves estudiants caputxins que no seguien els cursos escolàstics de teologia, sinó els de teologia moral, hom procurà que la teologia tingués un caire molt més pràctic i no tan especulatiu. Així, en les lliçons contingudes en la *Theologiae Moralis ad mentem Divi Bonaventurae* es presenta, des de la perspectiva del Doctor Seràfic, l'estudi dels actes humans, de la varietat de pecats, els sagraments en general, i les diverses desviacions herètiques sorgides al llarg dels segles a propòsit de la sacramentologia.³⁷¹

Una metodologia i manera d'exposar força semblant la trobem expressada en el manuscrit titulat *Medulla Medullarum*, sobre els sagraments *in genere*. Allí s'insisteix molt en de la necessitat del sagrament de la penitència i en les penes canòniques (suspensions, censures i excomunion). A finals del segle XVIII, seguint les disposicions del papa Benet XIV i les ordinacions generals del P. Serafi de Capricolle, els escolasticats dels caputxins de Catalunya anaren abandonant la dependència dels manuscrits de teologia dictats pels lectors a les aules, i l'ensenyament de la teologia passà a fer-se a través dels manuals o cursos impresos, principalment la *Theologia Universa* del P. Tomàs de Charmes, que es continuà estudiant durant els anys de l'exclaustració i àdhuc en els primers anys de la restauració de la vida caputxina.³⁷²

Alguns dels lectors de casa nostra que més s'acreditaren en l'ensenyament de la teologia, feren imprimir les seves lliçons, a fi de divulgar-les més enllà dels escolasticats caputxins del Principat.³⁷³ Durant el segle XVIII fou força

---

la Ciudad de Palma, cabeza del Reyno de Mallorca, [Palma de] Mallorca: En casa de la viuda Guasp [1737].

371. BHC, *Theologiae Moralis ad mentem Divi Bonaventurae*, s.d. Semblantment, a la Biblioteca Episcopal de Vic, procedents de l'antic convent de caputxins de la ciutat, també hi ha una notable sèrie de manuscrits d'inspiració bonaventuriana. A guisa d'exemple, vegeu a la BEVic, Ms. 7, *Theologia Moralis data ad mentem D. Bonaventurae*; BEVic, Ms. 23, *Cursus Theologici iuxta Mirabilem Seraphici Doctoris D. Bonaventurae exarati*; BEVic, Ms. 28, *Cursus Theologicus ad intimam mentem Seraphici Doctoris Divi Bonaventurae*, s.d.

372. Per exemple, en un volum de la quarta edició de la *Theologia Universa* del P. Charmes, hi trobem aquesta anotació: «Este [volumen de la Teología de] Charmes era del P. Antonio de Cardona, capuchino. Cuando murió su voluntad fue dejarlo a algún religioso capuchino de la Provincia hasta que vuelva a ponerse algún convento en la Provincia de Cataluña; así cuando yo muera, que pase al P. Lorenzo de Barcelona, ó en falta de él a otro religioso capuchino de la misma Provincia. Fr. Camilo de Barcelona, capuchino del ex-convento de Olot». Semblantment també és molt significatiu el que llegim a la portada d'un manuscrit redactat durant l'exclaustració, indicatiu de la incidència del P. Charmes entre els caputxins catalans; vegeu a la BHC, *Theologia redacta in Compendium per interrogata et responsa, ad usum examinandorum; necnon examinerum. Extracta ex Compendio R. P. Thomae ex Charmes, Ordinis Minorum Sancti Francisci Capuccinorum. A P. Joanne ab Albi, religiosus eiusdem Ordinis. Anno 1838, tertio exilii sui*.

373. Més amunt ja hem fet esment de l'obra de Jacint d'Olp, estampada a Barcelona els anys 1691-1698.

cèlebre la *Catena Moralis* que l'any 1731 publicà a Cervera el P. Feliu de Cabrera;³⁷⁴ també cal esmentar l'obra apologetica del P. Fidel de Sautó contra els protestants,³⁷⁵ que fou força llegida. Fidel de Sautó en el prefaci de la *Causae et Judicia* explica, sense cap mena de preocupació ecumènica, què entén per protestant i fa una crítica als principals grups reformats: protestants, calvinistes, puritans, presbiterians, nascuts sota el guiatge de Luter, Calví, Carlstadt i Munzter.³⁷⁶ Aquesta obra vol ser una mena de simulacre de judici, realitzat per l'Església catòlica contra els protestants. Es tracten les qüestions més debatudes en la polèmica catòlico-protestant: l'adoració eucarística, la comunió tan sols amb una sola espècie, la veneració dels sants i de les relíquies, el purgatori, la justificació per les obres, la confessió sacramental, la potestat del papa i els concilis.³⁷⁷

En el grup d'escriptors caputxins apologetes destaca la figura de Serafi de Figueres, vindicador a ultrança de l'autenticitat de la forma de l'hàbit caputxí.³⁷⁸ Més tardanament, situats ja en els anys de la restauració de la vida caputxina, i coincidint amb la projecció missionera a ultramar, emergí la figura del P. Remigi de Papiol, que durant el seu sojorn a l'Amèrica Central es dedicà a publicar obres apologetiques antiprotestants,³⁷⁹ les quals gaudiren d'una gran acollida i tingueren una gran pervivència i amb moltes reedicions.

374. BHC, *Catena Moralis* [...] per R. P. Fr. Felicem a Cabrera, capucinum Provinciae Cathaloniae Theologum. Cervariae: Per Thomam Senant 1731.

375. BHC, *Causae et judicia ex confessionibus protestantium, quibus et suam praetensam Ecclesiam Reformatam ipsi condemnant; et Catholicam Romanam commendant apertissime. Actuebat quidam Ordinis Capucinatorum Missionarius Apostolicus Fr. Fidelis de Sautó, Provinciae Cathaloniae filius*. Gadibus [Cadis]: Officina D. Emmanuelis Espinosa 1764. A la portada hi ha una anotació manuscrita que diu: «És dels PP. Caputxins de Calella».

376. Cf. *Causa et Judicia* f. 10: «Praefatio [...] Inter Protestantes usitatum lego, Magistris hujus perditionis, qui sunt Lutherus, Calvinus, Carolstadius, Munserus».

377. Cf. *Causa et Judicia*, 152-182: «Causa Prima in qua Ecclesiam judicant Protestantes: de Missa; de adoratione Eucharistica; de communione sub unica specie et Potestate Romani Pontificis; de Sanctorum invocatione; de Sanctorum veneratione; de traditionibus; de Purgatorio; de bonis operis faciendis; de justificatione operibus meritoris; de Gratia Dei et de Fide sola; de confessione sacramentalis; de Conciliis; de visibilitate Ecclesiae Christi».

378. Cf. Serafi de FIGUERES, *Luces claras, que desvaneciendo errores, establecen verdades*, Gerundae: Apud Hieronimum Palol 1673; *Apologema y excellencia de la Seráfica Religión de Menores Capuchinos*, Turín 1673, 466-469.

379. BHC, *Falsedad del Protestantismo demostrada por la Biblia. Opúsculo de propaganda católica por el Rvdo. P. Remigio de Papiol, misionero capuchino*, Managua: Tip. Pérez 1918.

En els anys de la restauració de la vida caputxina la introducció a la Sagrada Escriptura es feia segons el manual preparat pel Calassanç de Llanerres,³⁸⁰ que tot i que no ser una obra original, fou un bon llibre, car els temes eren presentats d'una manera clara i metòdica, especialment pensada per a l'ensenyament bíblic destinat als joves eclesiàstics en formació en seminaris i escolasticats.³⁸¹ Des d'Amèrica, durant l'exclaustració de la vida caputxina, alguns religiosos catalans editaren manuals d'ús escolar, essent força notable el compendi de filosofia del P. Fermí de Centelles, fruit de les lliçons que impartí en el seminari diocesà de Sao Paulo.³⁸² Semblantment, en el període de la restauració de la vida caputxina també s'empraren les *Summulae* escolàstiques que preparà Calassanç de Llanerres, el cardenal Vives.³⁸³ En aquesta època es consolidà a la província caputxina de Catalunya el tomisme sota l'influx del pare Miquel d'Esplugues, impulsor de la cèlebre *Miscel·lània Tomista*.³⁸⁴ El pare Basili de Rubí dedicà un estudi al neo-escolasticisme de Miquel d'Esplugues.³⁸⁵ També en aquest període històric els caputxins mostraren força interès pels autors escolàstics medievals de l'àmbit dels Països Catalans i maldaren per introduir les principals obres dels escolàstics en llurs biblioteques.³⁸⁶ L'anàlisi dels estudis que rebien els candidats a la vida caputxina en el període de la restauració fins a la vigília del concili Vaticà II serà, però, objecte d'un nou article de recerca.

380. Cf. CALASSANÇ DE LLANERRES, *Compendium Hermeneuticae Sacrae*, Barcinone: Ex typis Immaculatae Conceptionis 1883.

381. Cf. F. RAURELL, *I cappuccini e lo studio della Bibbia*, Roma-Barcelona 1997, p. 178: «Compendium hermeneuticae sacrae [...] L'opera non è originale, presenta, però, in forma breve, chiara e metodica, l'insegnamento tradizionale e aggiornato alle esigenze del tempo. In molte provincie fu adottato come manuale scolastico». La primera edició d'aquest compendi es publicà a Barcelona l'any 1883 i consta en la *Bibliotheca Fratrum Minorum Capuccinorum Provinciarum Occitaniae et Aquitaniae*, Romae 1894, p. 111.

382. BHC, *Compendio de Philosophia catholico-racional, por frei Firmino de Centelhas capuchinho, ex-professor de Philosophia e actual Lente de Theologia no Seminario Episcopal*. Sao Paulo: Typographia Allemana de H. Schroeder 1864.

383. BHC, *Summula Commentariorum Seraphici Doctoris S. Bonaventurae in iv Libros Sententiarum*. Edidit servata littera Fr. Iosephus Calasancius Card. Vives OMCap. Romae: Friedericus Pustet Pontificalis Bibliopola 1905; *Summula Summae Theologiae Angelici Doctoris S. Thomae Aquinatis*. Edidit servata littera Fr. Iosephus Calasancius Card. Vives, Romae: Ex Typographia Pontificia in Instituto Pii IX 1912.

384. BHC, *Miscel·lània Tomista en commemoració del sisè centenari de la canonització de Sant Tomàs d'Aquino*. Extraordinari d'Estudis Franciscans, Barcelona-Sarrià, Convent de Framenors Caputxins, 1924.

385. Cf. Basili DE RUBÍ, «Neoescolasticisme del pare Miquel d'Esplugues i dels seus col·laboradors», *EstFr* 83 (1982) 37-78.

386. BPCSar, *Commentariorum in universam Philosophiam Arist[otelicam]*. Auctore Fratre Didaco Masio Valentino, Ordin. Praed, Valentiae: Apud Petrum Patricium 1599.

MOTS CONCLUSIUS

La vida cultural dels caputxins de la Catalunya no s'exhaureix pas en l'ensenyament de la filosofia i de la teologia. Hi ha també altres aspectes de gran interès com ara l'aportació a la cultura catalana dels frares matemàtics, arquitectes, historiadors, apotecaris, saurís o saurins, gravadors i escultors; uns temes que van ser objecte d'estudi quan vam investigar l'aportació dels caputxins a la cultura catalana.³⁸⁷ Esperem que amb aquest article hàgim pogut contribuir a augmentar el coneixement de la història de la filosofia i teologia en els escolasticats caputxins de Catalunya i Mallorca en l'època moderna.

387. Cf. Valentí SERRA DE MANRESA, *Aportació dels framenors caputxins a la cultura catalana: des de la fundació a la guerra civil (1578-1936)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya 2009; Id., «Aproximació als continguts bibliogràfics de les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya i Mallorca», *Analecta Sacra Tarraconensia* 81 (2008) 81-167.